

MICHAEL HOWARD

YÜZÜNCÜ YILDÖNÜMÜNDE

Birinci Dünya Savaşı

143

DOST

Michael Howard

Oxford ve Yale üniversitelerinde modern tarih okutan Sir Michael Howard, bu alanda temel başvuru kaynağı sayılan birçok eserin yazarıdır.

Howard, Michael
Birinci Dünya Savaşı
ISBN 978-975-298-519-3 / Türkçesi: Sinem Gül
Eylül 2014, Ankara, 171 sayfa
Kültür Kitaplığı: 143; Tarih: 25

Birinci Dünya Savaşı

Michael Howard

DOST

ISBN 978-975-298-519-3

The First World War
Michael Howard

Türkçesi, Sinem Gül

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

1. Savaştan Önce Avrupa

İSVEÇ
Helsinki
St. Petersbug
Stockholm
ESTONYA
LETONYA
Riga
BALTIK DENİZİ
Moskova
LİTVANYA
Dvina
RUSYA
Niemen
Vilnius
Danzig
Tannenberg
POSEN
İMPARATORLUĞU
Vistül
Varşova
Brest-Litovsk
POLONYA
Kiev
Oder
BOHEMYA
Prag
Dinyeper
MORAVYA
Viyana
Dinyester
AVUSTURYA-MACARİSTAN
Budapeşte
BOĞDAN
Odessa
MONARŞİSİ
MACARİSTAN
Kırım
TRANSİLVANYA
BOSNA-HERSEK
ROMANYA
Belgrad
EFLAK
Bükreş
Saraybosna
KARADENİZ
Tuna
DALMAÇYA
SIRBİSTAN
BULGARİSTAN
KARADAĞ
Sofya
ADRİYATİK DENİZİ
ARNAVUTLUK
Konstantinopolis
Tiran
OSMANLI İMPARATORLUĞU
YUNANİSTAN
EGE DENİZİ
Atina
Kıbrıs (Britanya)
Rodos
Girit

2. Savaştan Sonra Avrupa

FİNLANDİYA
İSVEÇ
Helsinki
Leningrad
Stockholm
Tallinn
ESTONYA
Gotland
SOVYET SOSYALİST
Moskova
CUMHURİYETLER
BİRLİĞİ
Riga
LETONYA
BALTIK DENİZİ
Dvina
LİTVANYA
Vilnius
Danzig
DOĞU PRUSYA
Neman
Vistül
Varşova
POLONYA
Oder
Prag
Dinyeper
ÇEKOSLOVAKYA
Dinyester
Viyana
Odessa
Budapeşte
MACARİSTAN
ROMANYA
Belgrad
Bükreş
Tuna
YUGOSLAVYA
KARADENİZ
BULGARİSTAN
Sofya
ADRİYATİK DENİZİ
ARNAVUTLUK
İstanbul
Tiran
MAKEDONYA
TÜRKİYE
EGE DENİZİ
YUNANİSTAN
Atina
Rodos
Girit
Kıbrıs (Britanya)

3. Batı Cephesi

4. Doğu Cephesi

Bratislava
Viyana
Tuna
AVUSTURYA-MACARİSTAN
Karpat Dağları
ROMANYA
Budapeşte
Braşov
Sibiu
Sava
BOSNA
HERSEK
Cernavoda
Köstence
Budapeşte
Tuna
Belgrad
Drina
SIRBİSTAN
Morava
Saraybosna
Varna
Niş
BULGARİSTAN
KARADAĞ
Vranya
Eski Zağra
Sofya
Kotor
Skopje
Drin
Üsküp
Konstantinopolis
Dıraç
Tiran
Bitola
TÜRKİYE
YUNANİSTAN
Selanik
Gelibolu
1000m üzeri

5. Balkanlar

6. Kuzey İtalya

7. Osmanlı İmparatorluğu

RUSYA
Kafkas Dağları
Poti
Batum
Tiblis
Trabzon
Kars
Erivan
ERMENİSTAN
Erzurum
HAZAR
DENİZİ
Van
KÜRDİSTAN
İRAN
Musul
Dicle
MEZOPOTAMYA
Samara
Bağdat
Ktesifon
Kut'ül Amare
Basra
BASRA
KÖRFEZİ

1914'TE AVRUPA

1914-1918 arasındaki Büyük Savaş, dünyanın tüm okyanuslarında verildiği ve nihayetinde her kıtadan savaşan tarafları içerdiği için, bir "dünya savaşı" olma nitelemesini hak eder. Ama kesinlikle ilki değildir. Avrupalı güçler önceki 300 yıl boyunca dünyanın dört bir yanında birbirleriyle savaşmışlardı. Bu savaşta çarpışanlar onu basitçe "Büyük Savaş" olarak adlandırdılar. Öncellerinin hepsi gibi, ilk başta, Avrupalı güçlerin birbirleriyle çatışan emellerinden ve karşılıklı korkularından doğmuş bir Avrupa çatışması olarak başladı. Seyrinin bu denli korkunç ve sonuçlarının bu denli büyük bir felaket olmasının nedeni, ölçeğinin küreselliğinden çok, askeri teknolojiyi ve halkların kültürünü içeren bir bileşimdi. Napolyon Savaşlarının ardından, Karl von Clausewitz, savaşın hükümet politikasından, askeriyenin faaliyetinden ve "halkların tutkuları"ndan oluşan bir üçleme olduğunu yazmıştı. Bu savaşın neden yaşandığını ve neden böyle bir seyir aldığını anlamak istiyorsak, bunların her birini dikkate almalıyız.

Birkaç marjinal değişiklik bir yana bırakılırsa, (o sırada hâlâ kullanılan nitelemeyle) Avrupa'nın "Büyük Güçleri" önceki iki yüzyıldakilerle büyük oranda aynıydı, ama aralarındaki denge kökten değişmişti. Artık aralarında en güçlüsü, 1866'da Avusturya İmparatorluğu'na ve 1870'te Fransa'ya karşı verilip zafer kazanılmış savaşlar sonucunda Prusya Krallığı tarafından yaratılmış olan Alman İmparatorluğu'ydu. Fransa aldığı yenilgi sonucunda ikinci sınıf bir statüye düşmüştü ve bundan rahatsızdı. Avusturya İmparatorluğu'nun çok dilli toprakları 1867'den beri İkili Avusturya-Macaristan Monarşisi olarak yeniden düzenlenmiş ve Almanya'nın müttefiki olarak ona tabi statüsünü kabullenmişti. Macaristan'ın yarı-özerk bir devlet olmasına rağmen, Birleşik Krallık'ın yurtdışında çoğunlukla "İngiltere" ve halklarının da "İngilizler" olarak bilinmesi gibi, Monarşi'den genellikle "Avusturya" ve halklarından da "Avusturyalılar" olarak söz ediliyordu. Bu kıta güçlerinin yan kanatlarındaysa, çıkarları açısından ancak kısmen Avrupalı olan iki imparatorluk yer alıyordu: Güneydoğu Avrupa'da kesintilerle de olsa önemli bir oyuncu olan, yarı-Asyalı devasa Rus İmparatorluğu ve başlıca kaygısı, yurtdışındaki topraklarını genişletip sağlamlaştırırken, Kıta'da da güç dengesini korumak olan Britanya. Yurtdışı imparatorluğunun (Kuzey Afrika kıyılarındaki bir kıyı saçağı hariç) son kalıntılarını yüzyıl başında Amerika Birleşik Devletleri'ne kaptırmış olan İspanya üçüncü sınıfa inmişti. 1860'la 1871 arasında Savoya Hanedanı yönetiminde sağlanan birliği gerçekten

çok göstermelik olan, ama öteki güçlerin ihtiyatlı saygısını kazanmasına baş belası olabilme özelliği bile tek başına yeten bir İtalya, oyuncu kadrosunda İspanya'nın yerini almıştı.

Bu güçler on sekizinci yüzyıl sonuna dek toplumsal açıdan homojendi. Henüz hepsi toprak aristokrasisinin egemenliğinde ve yerleşik Kilise'nin meşrulaştırdığı tarihsel hanedanların yönetiminde olan, temelde tarım toplumlarıydı. Bir yüzyıl sonraysa hepsi ya tümden dönüşmüş, ya da hızlı ve istikrarsızlaştırıcı bir dönüşüm seyrine girmişlerdi; ama, ileride göreceğimiz gibi, değişim hızı son derece değişkendi.

Britanya

Bu yolda öncülüğü üstlenen Britanya olmuştu. Yirminci yüzyıl başına gelindiğinde tümüyle kentleşmiş ve sanayileşmiş bir ülkeydi. Toprak aristokrasisi toplumsal hâkimiyetini koruyordu, ama siyasi gücünün son kalıntıları, içindeki iki büyük partinin yalnızca orta sınıfın değil, oy hakkı kapsamı genişledikçe giderek işçi sınıflarının da oyları için rekabet ettiği bir Avam Kamarası tarafından aşındırılmaktaydı. 1906'da iktidara gelen liberal-radikal koalisyonu sosyal devletin temellerini atmaya başladı, ama Britanya'nın yüzyıl başında kendini içinde bulduğu paradoksal güçlüğü de göz ardı edemedi. Hâlâ dünyanın en zengin gücü ve o güne dek görülmüş en büyük imparatorluğun gururlu sahibiydi; ama tarihinde hiç olmadığı kadar da kırılgan durumdaydı. Bu imparatorluğun merkezinde,

zenginliği için dünya ticaretine ve, daha da önemlisi, kentlerini beslemek için ithal gıdaya bağımlı olan kalabalık nüfuslu bir ada yer alıyordu. Kraliyet Donanınası'nın "denizlerdeki egemenliği" hem imparatorluğu bir arada tutuyor, hem de Britanya halkının doyurulmasını garantiye alıyordu. Denizlerdeki üstünlüğün kaybedilmesi, birbirini izleyen Britanya hükümetlerinin peşini bırakmayan ve öteki güçlerle ilişkilerine egemen olan bir karabasandı. İdeal olarak, Avrupa'nın kavgalarından uzak durmayı yeğlerlerdi, ama komşularının tek tek ya da kolektif olarak onun denizlerdeki egemenliğini tehdit ettiği yönündeki herhangi bir işaret, önceki yirmi yıl boyunca ıstırap verici bir ulusal kaygı konusu olmuştu.

Fransa

Fransa, yüzyılı aşkın bir süre boyunca, 1689'la 1815 arasında dünya gücü olma açısından Britanya'nın başlıca rakibi olmuş ve bunun artık böyle olmadığını fark etmesi de neredeyse bir yüzyıl daha almıştı. Fransa, onu ciddi bir rakip yapabilecek olan ekonomik kalkınma alanında çok gerilerde kalmıştı. 1789 Devrimi *Ancien Régime*'in üç payandasını –monarşi, soylular ve Kilise– yıkmış ve topraklarını, ister geriye dönüş olsun ister yeni bir devrim, bu toprakların ellerinden alınması tehdidi oluşturan herhangi bir gelişmeye sert bir direnç gösteren köylü küçük toprak sahiplerine dağıtmıştı; bunların yaşam modelleriyse ekonomik kalkınmayı mümkün kılan nüfus artışını da, sermaye birikimini de teşvik etmiyordu. 1801'de, Fransa,

yirmi yedi milyon rakamıyla Avrupa'nın en yüksek nüfusuna sahipti. 1910'daysa nüfusu hâlâ yalnızca otuz beş milyondu; oysa, aynı dönemde Britanya on bir milyondan kırk milyona çıkmıştı, yeni birleşmiş olan Almanya'nın nüfusuysa altmış beş milyonun üzerindeydi ve artmayı sürdürüyordu. Fransız ordusunun 1870'teki moral bozucu yenilgiden sonra Afrika fetihlerinde bulduğu çıkış yolu hem Britanya'nın imparatorluk çıkarlarıyla, hem de Doğu Akdeniz'deki geleneksel rekabetlerle sürtüşme kaynağıydı, ama Fransız halkı açısından bunlar marjinal meselelerdi. Halk, devrimden kârlı çıkanlar, Katolik Kilisesi liderliğinde devrimle uzlaşmayı hâlâ reddedenler ve devrimi bir aşama daha ileri götürme arzusundaki, giderek güçlenen sosyalist hareket arasında derinden bölünmüştü. Fransa zenginliğini ve kültürel egemenliğini koruyordu, ama iç siyaseti son derece istikrarsızdı. Yurtdışındaysa, Almanların 1871'de Alsace ve Lorraine'i ilhak etmeleri ne unutulmuş ne de bağışlanmıştı ve Alman gücünden duyulan korku, Fransa'yı yegâne büyük müttefikine bağımlı kılıyordu – Rusya'ya.

Rusya

On dokuzuncu yüzyılda kıtada Britanya'nın gözünü korkutan öteki rakip, güneye ve doğuya doğru yayılışıyla hem Ortadoğu üzerinden Hindistan yolunu (ki bu durum Britanya'yı can çekişen Türk İmparatorluğu'nu desteklemeye yöneltmişti), hem de doğrudan Hindistan sınırlarını tehdit eden devasa Rus İmparatorluğu'ydu. Rusya'nın po-

tansiyeli (şimdi de olduğu gibi) muazzam düzeydeydi elbette, ama (yine şimdi de olduğu gibi) toplumunun geriliği ve yönetiminin verimsizliği yüzünden sınırlıydı.

Kapitalizm ve sanayileşme Rusya'ya geç ve büyük oranda yabancı yatırım ve uzmanlığının sonucu olarak ulaşmıştı. Yirminci yüzyıl başında Çarlar, ağırlıklı olarak serflikten yalnızca bir kuşak önce çıkmış köylülerden oluşan 164 milyonluk bir nüfusa hükmediyorlardı. Batı Avrupa'nın hiç görmediği türde bir mutlakiyetçiliği –hiçbir reformun dokunmamış olduğu bir Ortodoks Kilisesi'nin desteğiyle ve hem devasa, hem uyuşuk bir bürokrasi aracılığıyla– hâlâ sürdürmekteydiler. Eğitimli seçkinler, Avrupa'yı model alarak ekonomik kalkınma ve sorumlu yönetim yaratmaya çabalayan "Batılılaşmacılar" ve bu tür fikirleri yozlaşmışlık sayıp tarihsel Slav kültürünü korumayı arzulayan "Slavofiller" olarak ikiye bölünmüşlerdi. Ama –1855-6'da Fransızlarla Britanyalılar ve 1904-5'te Japonlar karşısındaki– birbirini izleyen askeri yenilgiler, Büyük Petro'nun öğrenmiş olduğu, yurtdışındaki askeri gücün yurtiçindeki siyasi ve ekonomik gelişmeye dayandığı dersini kabul ettirdi. Serflik Kırım Savaşı'ndan sonra kaldırılmış ve 1905'te yaşanan yenilgi ve neredeyse devrimden sonra az çok temsilci kurumlar oluşturulmuştu. 1890'larda demiryollarındaki gelişme sanayi üretimini muazzam derecede artırarak Rusya'yı kimi ekonomistlere göre ekonomik "kalkış" noktasına taşımıştı. Ama rejim, sınai kalkınmanın, askeri etkinlik açısından her ne kadar şart olursa olsun, daha fazla siyasi reform taleplerini teşvik etmekten başka sonuç vermeyeceğinden hâlâ korkuyor ve muhalifleri büyük bir acımasızlıkla bastırıyor, bu durum muhalifleri "terörizm"in

(on dokuzuncu yüzyılda Rus devrimcilerin icat etmiş oldukları bir terim ve teknik) aşırı uçlarına sürüklüyor ve bu da daha fazla acımasızlığa bahane sağlıyordu. Bu durumda, Rusya, liberal Batı için gerekli olsa bile, utanç verici bir müttefikti.

On dokuzuncu yüzyıl sonunda Rus yönetiminin dikkati Asya'da yayılma üzerinde yoğunlaşmış, ama 1904-5'te Japonlar karşısında alınan yenilgiden sonra, hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Güneydoğu Avrupa'ya dönmüştü. Burada, ilk başta Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'daki Ortodoks Hıristiyan cemaatlere dayalı ulusal direniş hareketleri destek için geleneksel olarak –önce Hıristiyan dindaşları, sonra da Slavlar olarak– Ruslara yönelmişti. On dokuzuncu yüzyılda üçü de bağımsız devletler kurmuşlardı. Ama Avusturya-Macaristan'da da başta Sırplar ve kuzenleri Hırvatlar olmak üzere çok sayıda Slav vardı ve yeni Slav uluslar kimlik ve bağımsızlıklarını oluşturmada ne kadar başarılı olurlarsa, Habsburglar kendi azınlıklarının giderek artan huzursuzlukları ve Rusya'nın bunu teşvik etmede oynadığı rol konusunda o kadar kaygıya kapılıyorlardı.

Avusturya-Macaristan

Batı Avrupa'da –Britanya, Fransa, İtalya, hatta Rusya'da– milliyetçilik, Polonyalılar ve İrlandalılar gibi "bastırılmış uluslar"ın daha o zamanlardan bağımsızlık mücadeleleri vermeye başlamış olmalarına rağmen, birleştirici bir güçtü. Ama Habsburg Monarşisi tümüyle "bastırılmış

uluslar"dan oluşuyordu. On sekizinci yüzyılda egemen bir Alman elit vardı, ama Almanlar için bile kuzeydeki yeni Alman İmparatorluğu artık hemen yanı başlarında bir anayurt oluşturuyordu. Habsburg İmparatorluğu, en güçlü bastırılmış ulus olan Macarlara Macaristan Krallığı'nda yarı-bağımsızlık vererek 1867'de kendini "İkili Monarşi"ye dönüştürmüştü; bu krallık, ağırlıklı olarak Alman "Avusturyalılar"la yalnızca hükümdarı (1848'den beri tahtta olan İmparator Franz-Joseph), orduyu, hazineyi ve dışişlerini paylaşıyordu. Macarlar, tıpkı Almanlar (ve büyük bir hayranlık besleyip parlamento oluşumlarını Budapeşte'de taklit ettikleri Britanyalılar) gibi kendilerini efendi ırk sayıyor ve kendi Slav azınlıklarına –Slovaklar, Rumenler ve Hırvatlar– baskıcı bir yönetim uyguluyorlardı. Monarşinin batı yarısında Alman "Avusturyalılar" yalnızca kuzeydeki (Çekler), kuzeydoğudaki (Lehler ve Rutenler) ve güneydeki (Slovenler ve Sırplar) Slavlara değil, (Almanca konuşulan Güney Tirol'le birlikte) Alpler'in güney yamaçlarındaki, yeni İtalya Krallığı'nın göz diktiği, İtalyanca konuşulan topraklara da egemendiler. Budapeşte'nin sert Macar küçük toprak sahiplerinin aksine, Viyana'nın akılcı bürokratları, tebaa-uluslara hoşgörüyle yaklaşmaya çalışarak, onlara Almanlarla aynı hakları tanımışlardı. Bunun sonucundaysa Viyana'daki yönetim mekanizması felç oldu ve imparator kararnamelerle hüküm sürmek zorunda kaldı. Zengin kültürel karışımı Viyana'yı eşsiz derecede canlı bir entelektüel ve sanatsal yaşama sahip bir kent yapıyordu kuşkusuz, ama entelijansiyası geleceğe kaygı ve zaman zaman da çaresizlikle bakıyordu.

Son olarak, aralarındaki en karmaşık ve problematik güç olan İmparatorluk Almanya'sı vardı.

1871'de Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'nın en dinamik ekonomisini, pek çok açıdan feodalizmden tam olarak çıktığı söylenemeyecek bir rejimle birleştiren bir ulus yaratmıştı. Hohenzollern Hanedanı Prusya'yı, her ikisi de temelde doğu eyaletleri kökenli bir "hizmet eliti"nden (*Junker*'ler) beslenen bir bürokrasi ve orduyla yönetmişti. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından beri başarılı olamasa da iktidar emelleri güden bir *Reichstag*'ın (parlamento) varlığı, bu elitleri rahatsız ediyordu. Yeni birleşmiş imparatorlukta *Reichstag*, genişlemiş olan Alman nüfusunun her aralığını temsil ediyordu: doğudaki devasa mülkleriyle tarımsal muhafazakârlar, kuzeydeki ve batıdaki sanayiciler, güneydeki Bavyeralı Katolik çiftçiler ve ekonomi geliştikçe giderek Ren ve Ruhr vadilerindeki sosyalist liderleriyle sanayi işçisi sınıfları. Bütçe oylamasını *Reichstag* yapıyor, ama hükümet Kayser tarafından atanıyor ve ona karşı sorumlu tutuluyordu. *Reichstag*'la Kayser arasındaki baş aracı şansölyeydi. Bu görevin ilk sahibi olan Otto von Bismarck, Kayser'den aldığı otoriteyi *Reichstag*'ı kendine tabi kılmakta kullanmıştı. Ardıllarıysa *Reichstag*'ı Kayser'in kararlarından haberdar kılan ve bütçenin geçmesi için manipüle eden ulaklardan fazla bir şey olamadılar. Bizzat Kayser tarafından neredeyse hizmetkâr olarak görülüyor ve genelkurmay başkanından çok daha önemsiz sayılıyorlardı.

Bu şartlar altında Kayser'in kişiliği fazlasıyla önemliydi ve bu dönüm noktasında Hohenzollern Hanedanı'nın –II.

Resim 1. II. Kayser Wilhelm: "Prusya militarizmi"nin beden bulmuş hali.

Wilhelm'in şahsında– dönemin Alman yönetici seçkinlerinin karakteristik özelliği olduğu söylenebilecek üç niteliği toplamış bir birey üretmesi, yalnızca Almanya'nın değil, tüm dünyanın talihsizliğiydi: arkaik militarizm, büyük bir hırs ve nevrotik bir güvensizlik.

Ordunun egemen olduğu ve büyük oranda bizzat yarattığı eski Prusya kültüründe oynadığı egemen rolde militarizm kurumsallaşmıştı; yeni Alman İmparatorluğu'nu yaratan, büyük oranda, Avusturya ve Fransa karşısındaki zaferleriydi. Yeni Almanya'da, ordu, tıpkı eski Prusya'daki gibi, toplumsal açıdan egemen konumdaydı – üç yıllık genel zorunlu askerlikle tüm sınıflara yayılmış bir egemenlikti bu. Burjuvazi, yedek kuvvetlerde görevler alarak, büyük değer verilen üniforma giyme hakkını kazandı ve *Junker* askeri seçkinlerin alışkanlıklarını taklit etti. Daha alt düzeylerde, emekli erbaşlar kendi yerel topluluklarına egemendiler. Kayser her zaman En Yüce Savaş Beyi olarak üniformayla ve etrafı askeri maiyeti tarafından sarılmış olarak boy gösteriyordu. Bitmek bilmez geçit törenleri, üniformaları ve 1870 zaferlerinin kutlamalarıyla, bu militarizm, yurtdışında tekinsiz olmaktan çok saçma görülüyordu ve ikinci bir nitelikle birleşmiş olmasaydı, belki de öyle olurdu: hırsla.

Alman İmparatorluğu'nu yaratmış olan Bismarck onu muhafaza etmekle yetinmekten gayet hoşnuttu, ama sonraki kuşak bu kadar kolay tatmin olmuyordu. Hırslı olması için her neden vardı. Muhteşem müzik, şiir ve felsefe geleneği ve tüm dünyanın imrendiği bilim insanları, teknologları ve akademisyenleriyle (elbette, bir de askerleriyle), altmış milyonu aşkın nüfusa sahip güçlü bir ulus oluştu-

ruyordu. Sanayicileri kömür ve çelik üretiminde Britanyalıları çoktan geride bırakmışlardı ve bilim insanlarıyla birlikte kimyasallara ve elektriğe dayalı yeni bir "sanayi devrimi"nin öncülüğünü yapıyorlardı. Almanlar, doğu komşularının despotça barbarlıklarıyla Batı'nın yozlaşmış demokrasisi arasında denge kuran, eşsiz, üstün kültürleriyle gurur duyuyorlardı. Ama bu gururlu, müreffeh ve başarılı ulusun içerisinde, refahı arttıkça daha da derinleşen büyük bir yarık açılmaktaydı. Sanayilerinin gelişmesi işçi sınıfının büyüklüğünü ve etkisini artırıyordu; bu sınıfın liderleri artık devrimci olmasalar da demokrasinin kapsamının genişlemesi ve toplumsal ayrıcalıkların kaldırılması için giderek daha çok bastırıyorlardı ve partileri, yani Sosyal Demokratlar da 1914'e gelindiğinde Reeihstag'ın en büyük partisi olmuştu.

Mülk sahibi sınıfların da, başta doğunun toprak sahipleriyle batının sanayicileri arasında olmak üzere, kendi kavgaları vardı, ama sosyalist devrim tehdidi olarak gördükleri durum karşısında ortak bir amaç benimsemişlerdi. Yirminci yüzyıl başından itibaren, "ulusal yücelik" savına dayalı bir "ilerleme politikası"yla, bu tehdide savaş açtılar. Alman sağ kanat siyaset liderleri, başlarında Kayser'le Almanya için yalnızca Büyük Güç değil, bir Dünya Gücü, yani *Weltmacht* statüsü talep etmeye başladılar. Bu sınıfta tek rakip Britanya İmparatorluğu'ydu, ama Almanya'nın Britanya'yla rekabet etmek için yalnızca büyük bir orduya değil, büyük bir filoya da ihtiyacı vardı. Böyle bir filo için gerekli paranın bulunması büyük bir propaganda gerektiriyordu ve bu propaganda ancak Britanya'nın Almanların kendi hakları olduğuna inan-

dıkları statüye erişmek için üstesinden gelmeleri gereken bir sonraki büyük hasım olarak betimlenmesi durumunda etkili olabilirdi.

Rakip ittifaklar

Kaldı ki, Almanya zaten kendini düşmanlarla sarılı sayıyordu. Bismarck 1871'de Alman İmparatorluğu'nu yarattığında komşularının doğal tepkisinin ona karşı birleşmek olacağını çok iyi biliyordu ve bunun olmamasına dikkat etmişti. Haklı nedenlere dayanarak Fransa'yı uzlaşılmaz sayıyordu; Fransa'nın Alsace ve Lorraine eyaletlerini vermek zorunda bırakılmış olması bile yeterli nedendi. Dolayısıyla, Britanya'yla çatışmasına yol açacak sömürge emellerini teşvik ederek Fransa'yı tarafsızlaştırmaya çalıştı ve hepsini kendi ittifaklar sistemine bağlayarak Avrupa'nın öteki güçleri arasında müttefik bulamamasını garantiye aldı. İkili Monarşi herhangi bir sorun oluşturmuyordu. İç sorunlarıyla cebelleşmekte olan monarşi, 1879'da memnuniyetle Almanya'yla İkili İttifakı kabul etmişti. Monarşinin kendi doğal düşmanıysa, Alpler'in güney yamaçlarındaki ve Adriyatik başındaki, hâlâ Avusturyalıların elinde bulunan ve İtalyanca konuşulan topraklara göz dikmiş, yeni birleşmiş İtalya'ydı; ama Bismarck, İtalya'nın Fransa'ya ve onun Akdeniz topraklarına yönelik toprak taleplerini destekleyerek, her ikisini de bir Üçlü İttifak'a bağladı.

Geriye iki yan kanat gücü, yani Rusya'yla Britanya kalmıştı. Rusya kendisine şans verilirse Fransızlar için çetin bir müttefik olabilirdi, ama Bismarck ona bu şan-

sı vermemeye kararlıydı. Rusya'nın dostluğunu kazanmaya dikkat etmiş ve 1881'de kabul edilip altı yıl sonra Garanti Antlaşması'yla yenilenen bir ittifakla onu kendi "sistem"ine bağlamıştı. Britanya'ya gelince, Fransa ve Rusya doğal hasımları olduklarından, güçlü bir merkezi gücün onları kontrol altında tutması Britanyalı devlet adamlarının işine geliyordu. Bismarck'ın korkmak için haklı nedenlere sahip olduğu tek şey, Balkanlar'da Avusturya'yla Rusya arasında yaşanacak bir savaşın, birçok risk alarak kurduğu dengeyi sarsabilecek olmasıydı. 1878'deki Berlin Kongresi'nde, Balkanları Rusya'yla İkili Monarşi arasında nüfuz kürelerine bölen ve İkili Monarşi'ye Osmanlı eyaletlerinin en kuzeydeki ve en çalkantılısı olan Bosna-Hersek üzerinde bir "protektora" veren bir anlaşmaya aracılık etti. Bu düzenleme, yüzyıl sonuna dek sürecek tedirgin bir barış üretti, ama Bismarck'ın "sistemi" bundan çok önce çözülmeye başlamıştı.

Bismarck'ın ardılları çok çeşitli nedenlerden ötürü Rusya'yla anlaşmayı yenilemeyi başaramadılar ve böylece bu ülkenin Fransa'nın müttefiki olmasının önü açıldı. Korkunç bir hataydı bu. Rusya açısından bu güçlü yeni Almanya bir müttefik değilse tehditti ve ancak Fransa'yla askeri ittifak kurarak ona karşı durabilirdi. Zaten Fransa, Rusya'nın ekonomisindeki modernleşmeyi finanse etmekte gereksindiği yatırım sermayesi için zengin bir kaynaktı. Böylece, 1891'de iki güç Üçlü İttifak'a karşı İkili Antant'ı oluşturdular ve rakip gruplarda askeri güçlerinin geliştirilmesinde birbirleriyle yarışmaya başladılar.

Britanya geleneksel hasımları arasındaki bu ittifaka ilk başta kaygıyla bakıyordu ve uluslararası ilişkiler dinamiği,

normalde, bu durumun doğal sonucu olarak Almanya'yla ittifaka girmesini gerektirirdi. Bunun olmaması, kısmen Britanya'nın kıtada başını derde sokacak herhangi bir ittifaka girmeye geleneksel gönülsüzlüğünün, kısmen de Alman demokrasisinin aşırı derecedeki hantallığının sonucuydu. Ancak, bu ikisinden de önemlisi, daha önceden de kaydettiğimiz gibi, Almanya'nın denizlerdeki Britanya egemenliğine meydan okuyacak bir donanma kurma kararıydı.

Zaten dünyanın en güçlü ordusuna sahip olduğu düşünüldüğünde, Almanya'nın okyanuslara çıkacak bir donanmaya neden ihtiyaç duyduğu –en azından Britanyalılar açısından– hemen anlaşılamıyordu. O zamana dek, sanayideki rekabete rağmen, Britanya'nın Almanya'yla ilişkileri daha çok dostça olmuştu. Ama şimdi gemilerde hem sayısal hem niteliksel üstünlük açısından bir "donanma yarışı" başlamıştı ve bu da Britanya kamuoyunu dönüştürecekti. 1914'e gelindiğinde, Britanya, gemi inşasına daha büyük kaynaklar ayırmaya hazır olması ve –Almanların aksine– karada da bir silahlanma yarışının yükünü taşımak zorunda olmaması nedeniyle de olsa, belirleyici biçimde öne geçmişti. Ama Britanya, Almanya'nın oluşturduğu filodan çok, ileride yapabileceklerinden kaygılanıyordu – özellikle de başarılı bir savaşın Almanya'ya kıtada askeri hegemonya kazandırması durumunda.

Böylece, Britanya geleneksel hasımlarıyla arasını düzeltti. 1904'te, Afrika'da, Fransa'yla sorunlarını çözerek *l'entente cordiale* olarak bilinecek bir ilişki kurdu. Geriye, Hindistan sınırlarına doğru güneye yayılışı Victoria dönemi devlet adamlarının kâbuslarına girmiş ve 1902'de

Britanya'nın neredeyse bir yüzyıldır ilk kez yeni ortaya çıkan bir güçle, Japonya'yla resmi bir ittifak yapmasına yol açmış olan Rusya İmparatorluğu kalmıştı. Bu anlaşmadan üç yıl sonra, Japonya'ya karşı savaşta yenilgiye uğrayan Rusya devrimin eşiğine geldi ve, bu nedenden ötürü, 1907'de Britanya'yla tartışmalı İran ve Afganistan sınırları konusunda memnuniyetle anlaşma yapmasıyla "Üçlü Antant" oluştu. Avrupa ötesine bakıldığındaysa, Britanya, Amerika Birleşik Devletleri'yle dostluğunu sürdürmeye dikkat ediyordu. Amerikalıların denizlerde yayılma iştahı 1899'da İspanya'ya karşı kazandıkları zafer ve Pasifik'teki topraklarını ilhak etmeleriyle bilenmişti, ama Britanyalı devlet adamları Amerika'nın uçsuz bucaksız kaynaklarının, onunla çatışmaktan her ne pahasına olursa olsun kaçınmalarını gerektirdiğinin farkındaydılar. Böylece, Britanya'nın batı yarıküresindeki donanma varlığından vazgeçmesi ve Britanyalı ve Amerikalı seçkinler arasında "Anglo-Sakson" akrabalığına ve ortak siyasi değerlere dayalı bir uyumun özenle geliştirilmesiyle, geleneksel rekabetler yatıştırıldı.

Britanya, Japonya hariç hiçbir ülkeyle resmi ittifak kurmasa da, Almanlar Britanyalıların onları kuşatıp hapsedecek bir ağ örmekte olduklarından yakınıyorlar ve ilişkiler giderek kötüleşiyordu. 1911'de, Almanlar Agadir açıklarında bir donanma gösterisiyle Fas'taki nüfuzlarına meydan okuyarak Fransızları küçük düşürme girişiminde bulunduklarında, Britanyalılar Fransızlara desteklerini açıkça belli etmişlerdi. Britanya ve Almanya'da birçok kişi birbirlerini doğal düşman olarak görmeye başlamış ve aralarında bir savaş yaşanması kaçınılmaz olmuştu.

Ama, üç yıl sonra savaş patlak verdiğinde, çıkış noktası, Bismarck'ın endişeyle öngörmüş olduğu gibi Avrupa'nın öteki ucu, yani Balkanlar olacaktı.

Balkan krizleri

Bismarck'ın yatıştırıcı eli olmadığında, Avusturya-Macaristan'la Rusya arasındaki ilişkiler, Britanya'yla Almanya ilişkileri kadar bozulmuştu. Avusturyalıların en çok korktukları Balkan devleti, özellikle de Bosna-Hersek'teki protektoraları birçok Sırp'ı Avusturya kontrolüne geçirmiş olduğu için, Sırbistan'dı. İkili Monarşi konusunda bir uzlaşma yolu izlemiş olan Obrenoviç Hanedanı 1903'te Belgrat'taki darbeyle devrilmiş ve yerini, yabancı yönetimi altındaki Sırpların –özellikle de Bosna'dakilerin– kurtarılması yoluyla Sırbistan'ın genişlemesine kendini adamış bir rejim almıştı. Beş yıl sonra, Avusturya, bu eyaletlerdeki kontrolünü kolaylaştırmak amacıyla Bosna-Hersek'i resmen ilhak etti. Sırp hükümetinin tepkisi, Sırp ordusunun içindeki unsurlarca eğitilip desteklenen "Kara El" adlı gizli bir terörist kanadı da içeren, Bosnalı Sırplar için açık bir "kurtuluş hareketi" yaratmak oldu. Sırbistan, yine aynı sıralarda, Rusların teşvikiyle, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'la birlikte, Türklerin yarımadadan kesin olarak sürülmesini amaç edinmiş bir "Balkan Ligi" oluşturulmasında liderliği üstlendi. Aradıkları fırsatı 1912'de, Türklerin Roma İmparatorluğu'nun görkemini yeniden kurmak gibi (bir kuşak sonraki Mussolini'nin önceli sayılabilecek) iddialı hırslar besleyen bir yönetim altındaki İtalya'nın sal-

dınsına karşı Libya'daki topraklarını savunmakla meşgul oldukları bir zamanda buldular. O yıl yaşanan Birinci Balkan Savaşı'nda, Balkanlı müttefikler, Edirne civarındaki bir köprübaşı hariç, Türkleri yarımadanın tamamından attılar. Ertesi yılsa muzaffer müttefikler arasında ganimet bölüşümü nedeniyle ikinci bir savaş yaşandı.

Bu iki savaşın sonucunda Sırbistan toprakları ve nüfusu iki katına çıktı ve hırsları büyük bir teşvik bulmuş oldu. Viyana'ya hâkim olan duygularsa korku ve hüsrandı: Sırbistan'ın görünüşe bakılırsa durdurulamaz ilerleyişi ve bunun monarşinin her iki yarısındaki Slav muhalifleri cesaretlendirmesi nedeniyle korku ve bu konuda hiçbir şey yapamadıkları için hüsran. Ardından, 28 Temmuz 1914'te, Habsburg tahtının vârisi Arşidük Franz Ferdinand, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da, Sırpların desteklediği Kara El tarafından eğitilip silahlandırılmış olan Gavrilo Princip adında yeniyetme bir terörist tarafından öldürüldü.

II. Bölüm

SAVAŞIN GELİŞİ

1914 krizi

Arşidükün öldürülmesinin yol açtığı kriz, ilk başta, 1908'den beri Balkanlar'da yaşanmış yaklaşık yarım düzine krizden daha kötü görünmüyordu ve Büyük Güçlerin müdahalesiyle barışçıl biçimde çözülmüştü. Ama artık Avusturyalılar Sırp düşmanlarını kesinkes ezmeye kararlıydılar. Kabul edilmesi durumunda Sırbistan'ı fiilen İkili Monarşi'ye bağımlı bir devlete dönüştürecek bir ültimatom verdiler. Ruslar böyle bir şeye katlanamazlardı ve Avusturyalılar da bunu biliyorlardı; bu nedenle ültimatomu vermeden önce Berlin'den, savaş çıkması durumunda Alman desteğini garanti eden bir "açık çek" almışlardı. Alman hükümeti bu açık çeki verirken en azından bir Avrupa savaşı riskini aldığını biliyor, ama böyle bir savaş Berlin'de artık neredeyse kaçınılmaz sayılıyordu. Almanya'nın askeri liderleri, bu savaşın Rusların onları yeni bir askeri güç ligine taşıyabilecek, Fransızlarca finanse edilmiş devasa bir

demiryolu inşaatı ve seferberlik programını tamamlamış olacakları üç yıl sonra çıkmasındansa, Rusya 1905 yenilgisinden sonra henüz toparlanamamışken, mümkün olduğunca erken çıkmasının daha iyi olacağını hesaplamışlardı. Fransa ise Agadir krizinden sonra militanca bir milliyetçilik evresinden geçmekteydi ve hem askeri hem psikolojik açıdan savaşa hazırdı. Rusya'da hükümetin yalnızca ordunun değil, 1905'teki, çalkantıları henüz sona ermemiş devrimle zaten sarsılmış olan tüm bir rejimin zayıflığının gayet farkında olmasına rağmen, Pan-Slav kamuoyu savaş için güçlü bir baskı yapıyordu. Britanyalılara gelince, Balkanlar meselesine ilgileri asgari düzeyde ve kendi iç sorunları bunaltıcı durumdaydı; ama bir Avrupa savaşı olacaksa, kamuoyu yönlendiricilerinin çoğunun İngiltere'yi baş düşman olarak niteledikleri ve Avrupa'da zafer kazanmasının yalnızca Büyük Güç değil, bir Dünya Gücü olmanın girizgâhı sayılacağı bir Almanya'nın Fransa'yı yenmesine seyirci kalmaları pek olası görünmüyordu.

Dolayısıyla, Temmuz 1914'te Avrupa savaşın eşiğindeydi. O eşiği neden aştığını anlamak için, Clausewitz üçlemesinin öteki iki unsuruna bakmalıyız: askeriyenin faaliyeti ve halkların tutkuları.

1914'teki askeri durum

1866-70'in Alman zaferleri Avrupa'nın siyasi olduğu kadar askeri tarihinde de yeni bir sayfa açmıştı. Alman zaferleri, genellikle, biri stratejik, öteki taktiksel iki etmenin sonucu sayılıyordu. Bunların ilki Almanya'nın savaş mey-

danına hasımlarından çok daha kalabalık kuvvetler gönderebilmesiydi ve bunun da iki nedeni vardı. Nedenlerden biri, önceden eşi görülmemiş sayıda askerin savaş sahnesine hızla sevk edilebilmesini mümkün kılan demiryollarının ve telgrafın gelişmesiydi. Ötekiyse, yalnızca bu sayılara ulaşılabilmesini değil, tümüyle eğitilmiş olmalarını ve gerektiğinde hemen seferber edilebilmelerini sağlayan, barış zamanında genel zorunlu askerlik uygulamasıydı. Bu tür bir ordu –ki 1871'e gelindiğinde Alman ordusunun asker sayısı bir milyonu aşmıştı– eşi görülmemiş bir örgütlenme gerektiriyordu ve bu da, başındaki kişinin fiilen tüm gücün başkomutanı haline geldiği bir genelkurmayın göreviydi. Ayrıca, orta kademe ve genç subaylara yeni sorumluluklar yükleyen bir komuta devri gerektiriyordu. Savaşlar artık tek bir generalin gözetiminde sürdürülüp karara bağlanamazdı. Rus-Japon Savaşı'nda olduğu gibi, çatışmalar kilometrelerce mesafelere yayılabilmekteydi. Başkomutanın, bir kez kuvvetlerini savaş meydanına yolladıktan sonra, cephenin kilometrelerce gerisindeki karargâhında oturup umut etmekten başka yapabileceği bir şey yoktu.

Cephenin yayılımını genişletense ikinci etmen, yani uzun menzilli silahların geliştirilmesiydi. Piyadede kuyruktan dolma ve yivli ateşli silahların kullanılmaya başlanması hem menzili hem isabet oranını artırmıştı; top teknolojisinde eşzamanlı olarak yaşanan gelişmeler onları destekleyecek ateş gücünü sunmuş olmasaydı, menzildeki ve isabet oranındaki bu düzeyde bir artış, ön cepheden saldırıyı söz konusu olmaktan çıkarırdı. 1870'ten beri menzil fazlasıyla artmıştı. 1900'e gelindiğinde, Avrupa ordularının hepsi, 1.000 yardaya nişan alabilen ve bu menzilin

yarısında öldürücü isabet kaydedebilen piyade tüfekleriyle donanmıştı. Sahra toplarının menzilleri artık beş mile ulaşıyor ve dakikada yirmi kez atış yapabiliyorlardı. O zamana dek yalnızca kuşatma savaşında kullanılan ağır toplar, demiryolu ve karayolları sayesinde hareketli hale geliyor ve yirmi beş mili aşan mesafelerdeki hedeflere nişan alabiliyorlardı. Bu durumda, ordular düşmana bırakın saldırmayı, daha onu göremeden çok önce atış menziline gireceklerdi.

Leh yazar Ivan Bloch, 1899'da yayımlanan *La guerre future* adlı öncü bir operasyon analizi çalışmasında, gelecekte, bu tür silahların kullanıldığı savaşlarda hücumun olanaksızlaşacağını hesaplamıştı. Çatışmalar kısa sürede kanlı bir çıkmaza girecekti. Böylesine devasa orduları meydanda tutmanın maliyeti engelleyici bir unsur olacaktı. Savaşan güçlerin ekonomileri aşırı zorlanacak ve bunun sonucunda sivil nüfusun karşı karşıya kalacağı sıkıntılar dünyanın her yerinde, tüm Avrupa'da mülk sahibi sınıfların ürkmeye başladığı devrimlerin önünü açacaktı. Bloch Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini ve sonucunu öylesine doğru bir biçimde öngörmüştür ki, sonraki tarihçiler bunun o zamanlarda neden daha fazla dikkate alınmadığını merak etmişlerdir. Ama çalışmanın yayımlanmasından sonraki birkaç yıl içinde, yeni silahların korkunç kayıplar verdirebilmesine karşın, kesin sonuçlu savaşların hâlâ yapılabileceğini ve kazanılabileceğini gösteren iki savaş yaşanmıştı. 1899-1902'de, Güney Afrika'da, Boer tüfekli askerlerinin becerilerine ve cesaretlerine rağmen Britanyalılar sonunda savaşı kazanmış ve ülkeye boyun eğdirmişlerdi – büyük oranda, askeri reformcuların yıllardır can

çekiştiğini öngördükleri süvarileri kullanarak yapmışlardı bunu. Daha da önemlisi, 1904-5'te, her iki tarafın da en son model silahları kullanarak çarpıştıkları bir savaşta Japonlar, becerikli piyade ve topçu taktikleri ve askerlerinin intihar cesaretlerinin bileşimi sayesinde, birbirini izleyen çatışmalarda Rusları yenilgiye uğratabilmiş ve barış istemek zorunda bırakabilmişlerdi. Avrupa ordularının bundan aldıkları ders, modern silahlarla donanmış ve askerleri ölmekten korkmayan orduların zafer kazanmalarının hâlâ mümkün olduğuydu. Ama bir diğer ders de zaferin hızla elde edilmesinin gerektiğiydi. Bir yıldan biraz fazla süren bir savaş Rusya'da devrimle sonuçlanmış, Japonya'yı ise ekonomik çöküşün eşiğine getirmişti. Bloch'un, Alman Genelkurmay Başkanı Alfred von Schlieffen'ın sözleriyle, "milyarlarca marka mal olan milyonlarca adamdan oluşmuş ordular" tarafından verilecek bir savaşa hiçbir ülkenin uzun süre dayanamayacağı yönündeki öngörüsü benimsenmişti. Avrupa güçleri, uzun bir savaşı gerçekçi bulmadıkları için, kısa bir savaş vermeye hazırdılar ve savaşı kısa tutmanın tek yolu da saldırıya geçmekti.

"Silahlanma yarışı"

Yirminci yüzyılın ilk onyılında, Avrupa güçleri, silahlı kuvvetlerinde, biraz da yanlış bir terimle "silahlanma yarışı" olarak nitelenen rekabetçi bir modernleşme sürecine girmişlerdi. Rus-Japon Savaşı'nın verdiği dersler, piyadelerinin topçu ateşinden korunmasında siperlerin önemini ve seyyar ağır topların avantajlarını rakiplerinden çok önce

anlamış olan Almanlar başta olmak üzere, dikkatle incelenmişti. Makineli tüfekler de önemlerini kanıtlamışlardı, ama dakikada 600 turluk ateşleme oranları, seyyar savaşta kullanılmalarını son derece sorunlu kılan cephane tedariki sorunları doğuruyordu. Orduların hepsi makineli tüfekleri cephaneliklerine eklediler, ama kendilerini kanıtlamaları 1915-17'nin Batı Cephesi müdafaa çarpışmalarını bulacaktı. Orduların hepsi renkli üniformalarını terk ederek (sömürgelerdeki seferlerde, çöllerde ve toz içinde savaşmaya alışmış olan Britanyalılar bunu zaten yapmışlardı) artık içinde savaşmak zorunda kalacakları çamurun çeşitli tonlarında üniformalara büründüler – nostaljik milliyetçi siyasetçilerin askerleri kendilerine özgü kırmızı pantolonlarını korumak zorunda bıraktıkları ve bundan korkunç derecede zarar gören Fransızlar hariç. Uçak teknolojisinin ve otomobilin gelişiminde de birbirleriyle yarıştılar, ama 1914'te ilki yalnızca piyade keşiflerine destek olarak, ikincisiyse temelde kurmay subaylarıyla üst düzey komutanların ulaşımında kullanılmaktaydı. Savaş boyunca, tren garlarının ötesinde, nakliyat ve ulaşım ağırlıklı olarak atlarla sağlanacaktı. Ordular trenden indikten sonra Napolyon –hatta, Julius Caesar– ordularından daha hızlı ilerleyemiyorlardı. Son olarak, telsiz iletişiminin –ve bunların ele geçirilmesinin– önemi, özellikle de deniz savaşlarında genel kabul görmüştü. Ama karada kullanılan cihazlar hâlâ ordu karargâhı düzeyinin altında operasyonel kullanıma sokulamayacak kadar ağırdı; bunun ön cephe çarpışmalarındaki sonuçlarını yeri geldiğinde inceleyeceğiz.

Silahlanma açısından bakıldığında, 1914'te Avrupa ordularının hepsi en azından birbirleriyle kıyaslanabilir

düzeylerdeydi. Bir tek seyyar ağır toplarda Almanlar tatsız sürprizler yapabilecek durumdaydılar. Askeri planlamacıları geceleri uykularından eden, düşman silahlı kuvvetlerinin donanımı değil, büyüklüğüydü. Bunu sonuçta nüfusun büyüklüğü belirliyor, ama zorunlu askerlik kapsamını ve süresini sınırlandıran toplumsal kısıtlamalardan ve maliyetini sınırlandıran mali baskılardan da etkileniyordu. Başlıca üç güç arasında, yeni birleşmiş olan Alman İmparatorluğu'nun altmış yedi milyonluk nüfusu, daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Fransa'nın otuz altı milyonluk nüfusunun üzerinde, ama Rus İmparatorluğu'nun 164 milyonluk nüfusunun çok gerisindeydi. Fransa'da militarizme yönelik demokratik güvensizlik nedeniyle askerlik hizmeti iki yılla sınırlandırılmış, ama mevcut insan gücünün % 80'den fazlası orduya çağırılmıştı. Almanya'da askerlik süresi üç yıldı, ama hem bütçe kaygıları, hem giderek sola kayan *Reichstag*'ın gösterdiği direnç, ayrıca ordu içinde giderek büyüyen ve (bu düşünceye göre) siyasi açıdan güvenilmez olan kent nüfusundan asker alma konusundaki gönülsüzlük, orduya alınan asker sayısını kısıtlıyordu. 1911 öncesinde mevcut insan gücünün yalnızca yaklaşık % 54'ü askere alınmıştı ve bu da Alman ordusuna, barış zamanında, Fransa'nın 593.000 kişilik ordusuna karşı 612.000 kişiden ibaret bir güç kazandırıyordu. Rusya nüfusunun ve sonuçta ordusunun (1.345.000) büyüklüğü kâğıt üzerinde dehşet verici görünüyor, ama bu gücü taşıyacak demiryollarının yetersizliği ve 1905 yenilgisinin küçük düşürücü bir biçimde gözler önüne serdiği idari beceriksizlik bu etkiyi azaltıyordu. Bu dönemde Rus tehdidi Schlieffen'a öylesine ihmal edilebilir görünüyordu ki, o yıl ardılına miras

bıraktığı "plan"da bu gücü fiilen göz ardı etmiş ve Alman ordusunun tüm gücünü Fransa'ya karşı yoğunlaştırmıştı.

Rusların 1905'teki yenilgisi Almanları rahatlatmış olabilirdi, ama Fransızları dehşete düşürmüştü. 1908'den sonra, ekonomik altyapısını (özellikle de demiryollarını) geliştirmesi ve 1917'de tamamlanması planlanan bir askeri reform olan "Büyük Plan" çerçevesinde ordularını yeniden donatması için Rusya'ya para akıtmaya başladılar. Şimdi kaygılanma sırası Almanlardaydı. Avusturya-Macaristan'ın bir müttefik olarak önemini artık hafife alamazlardı ve Batı uygarlığı karşısındaki Slav tehdidi her iki ülkede de hararetle tartışılıyordu. Almanların kendi askeri takviyeleri üzerindeki kısıtlamalar ortadan kalktı ve 1912'de, ordularının büyüklüğünü 1914'e gelindiğinde 864.000'e yükseltecek yoğun bir genişleme programı başlattılar. Fransızlar buna kendi askerlik sürelerini üç yıla çıkararak karşılık verdiler ve, böylece, barış zamanındaki güçleri 700.000 asker düzeyine ulaştı. Her iki ülkede de gereken ek harcamalar, kendi ulusal varlıklarının tehlikeye gireceği bir savaşın eli kulağında olduğuna giderek ikna olan parlamentolardan hızla geçirildi. 1914'te savaş başladığında Almanlarla Fransızlar yaklaşık dörder milyon askeri seferber ettiler ve bunlardan yaklaşık 1,7 milyon Alman ve 2 milyon Fransız askeri Batı Cephesi'nde doğrudan karşı karşıya geldi.

Savaş kararı

Avusturyalılar Temmuz 1914'te Sırbistan'a ültimatom verdiklerinde durum böyleydi. Avusturyalılar gerekir-

se askeri güç kullanarak Sırpları ezmeye kararlıydılar ve kendileri bunu yaparken Rusları zapt etmesi için Alman müttefiklerine bel bağlamışlardı. Almanlar Rusya'nın müdahalesini engelleyebileceklerine emindiler, ama engelleyemeseler bile, askeri güç dengesi amansızca hasımları lehine değişirken beklemek yerine, orduları gücünün doruğundayken savaşa girmeyi tercih ediyorlardı. Düşünemeyecekleri tek şeyse Avusturyalıları yüzüstü bırakmaktı. İkili Monarşi geriye kalmış yegâne müttefikleriydi (biraz da haklı olarak İtalyanları dikkate almıyorlardı) ve küçük düşürülmesi ya da olasılıkla dağılması, Alman prestij ve gücü açısından felaket demekti. Ama Rusya'da da çok benzer hesaplar yapılmaktaydı. Ruslar açısından Sırbistan'ı yüzüstü bırakmak, bütün Slav davasına ihanet etmek ve yüzyıl başından beri Balkanlar'da kazanılmış her şeyi kaybetmek demekti. Son olarak, Fransızlar açısından Rusya'yı yenilmeye terk etmek, Avrupa'da Alman hegemonyasına ve kendilerinin üçüncü sınıf bir güç düzeyine inmelerine uysalca göz yummak anlamına gelecekti.

Berlin'de bütün bunlar gayet açıktı. Almanlar Avusturyalıları desteklemekle bir Avrupa savaşı riskine girdiklerini biliyorlardı, ama kazanmayı bekledikleri bir savaştı bu. Tek soru, bunun ayrıca bir dünya savaşı da olup olmayacağıydı. Britanya da işin içine çekilecek miydi?

Karar vericilerin –psikologların kullanacakları terimle– "bilişsel uyumsuzluk" durumunda oldukları Berlin'de sonuçları pek de göz önüne alınmamış bir olasılıktı bu. Britanya, genel olarak Almanya'nın nihai düşmanı, ve Almanya bir Dünya Gücü olarak haklı statüsünü elde edecekse, yüzleşilmesi gereken hasım olarak görülüyordu.

Yine de, Alman askeri planlanmasında tümden göz ardı edilmişti. Ordu, Britanya'nın Fransızlara yardım için yollayacağı seferi kuvvetlerin kaygılanmaya değmeyecek kadar küçük olacağı varsayımıyla, bu işi donanmaya bırakmıştı. Oysa, Alman donanması Kraliyet Donanması'na meydan okuyabilecek bir açık deniz filosu inşa edene dek hiçbir şey yapamazdı –ya da yapamayacağına inanıyordu– ve henüz bunu yapacak durumda değildi. Almanya'nın Donanma Bakanı Amiral Graf von Tirpitz'e göre, savaşın zamanlaması berbattı. Kıtaya gelen Britanya seferi kuvvetleri müttefiklerinin yenilgisinden etkilenebilirdi, ama Avrupa tarihinde bu daha önce olmuştu (ve yine olacaktı); ama tıpkı Napolyon Savaşlarında olduğu gibi, savaş yine de sürebilirdi – kimsenin planlamadığı ve genel olarak kimsenin kazanamayacağına inanılan türde, uzun bir savaş.

Yani Alman hükümeti Britanya'nın tarafsız kalacağı kumarını oynuyordu ve Temmuz 1914'te makûl bir bahis gibi görünüyordu bu. 1906'dan beri, Britanya yönetimi, yurtiçinde sanayideki huzursuzlukla, İrlanda'daysa eli kulağında görünen iç savaşla meşguldü. 1911'deki Agadir krizinden beri, Britanya'nın askeri liderleri, Fransız meslektaşlarıyla kıtaya bir seferi kuvvet yollanması konusunda gayri resmi, ama ayrıntılı tartışmalar yapmaktaydılar, ama hükümet, büyük oranda barış yanlısı bir parlamentoya bunların sunulmasını akıllıca bulmamıştı. Kraliyet Donanması bütün planlarını Almanya'yla savaş varsayımına göre yapmış, ama bir taahhüde girmemişti. Alman siyasetinin hamleleri yaygın kaygı konusuydu, ama sol ve liberal görüş hâlâ kesinlikle tarafsızlık yönündeydi. Alman "militarizmi"ne duyulan nefret, Yahudilere karşı girişti-

ği pogromları ve muhaliflere karşı acımasızlığıyla liberal vicdanlara aynı derecede çirkin görünen despot Rus rejimine yönelik düşmanlıkla dengeleniyordu. Yaygın inanç, hâlâ, Britanya'nın imparatorluk çıkarlarının Almanya'dan çok Fransa ve Rusya tehdidi altında olduğu yönündeydi. Almanya'yla yakın ticari ve finansal bağlar sürdürülmekteydi. Kamuoyu ve parlamento desteği, Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in, krizin savaşa dönüşmesi durumunda Britanya'nın Üçlü Antant'taki ortaklarının yanında yer alacağı yönünde açık bir teminat verebileceği kadar kesin değildi. Almanya Belçika'yı işgal etmemiş olsaydı, Britanya'nın tarafsızlığını koruyup korumayacağı ve ne kadar süre koruyacağı yanıtsız bir sorudur. Ama Almanya bu ülkeyi işgal etti ve bunu neden yaptığını görmeliyiz.

Alman askeri planlamacıları Büyük Friedrich zamanından beri temel bir stratejik sorunla karşı karşıyaydılar. Batıda düşman bir Fransa ve doğuda (genellikle güneyde düşman bir Avusturya'nın da katıldığı) düşman bir Rusya arasında sıkışıp kalmış olduklarından, yenilgiden kaçınmak için tek umutları, her zaman, düşmanlarından biri müdahale edecek konuma gelemeden ötekini ezmek olmuştu. 1866 ve 1870'teki Prusya zaferleri, Bismarck'ın her iki çatışmada da Rusya'yı tarafsızlaştırmayı başarabilmesi sayesinde mümkün olmuştu, ama 1891'deki Fransız-Rus ittifakı, ikilemi en sert haliyle yeniden diriltmişti. Önce hangi düşman yok edilmeliydi? Schlieffen bunun kesinlikle Fransa olduğu fikrindeydi. Polonya'nın devasa düzlüklerinde kesin bir zafer mümkün değildi, oysa Fransa yenilgiye uğratılabilirse, Ruslar çabucak dize getirilebilirdi. Ama Fransa karşısında hızlı ve belirleyici bir zafer nasıl

kazanılacaktı? Fransa 1871'den beri Alman sınırında zorlu istihkâmlar oluşturduğundan, 1870'in yinelenmesi olanaksız görünüyordu. Tek yanıt, tarafsız Belçika üzerinden bir çevirme harekâtı gibi görünüyordu; Fransızları, beklenen Rus saldırısını savuşturmak üzere Alman ordularını doğuya kaydırmaya yetecek kadar kısa bir sürede yenilgiye uğratacak güçte bir harekât olmalıydı bu. Daha önceden görmüş olduğumuz gibi, Schlieffen Rus tehdidini fazla ciddiye almamıştı, ama 1914'e gelindiğinde bu ülke öyle bir tehdit olarak görünüyordu ki, Alman planlamacılar bazen kendi orduları Paris'e ulaşamadan Rus ordularının Berlin'e girebileceğinden korkuyorlardı. Dolayısıyla, Belçika boyunca muazzam bir istila Alman savaş planlarının temel bir parçasıydı ve 1912-1913 reformları sonucunda Alman ordusunun büyütülmesi büyük oranda bunu mümkün kılmak için tasarlanmıştı.

Clausewitz, askeri planların kendi gramerlerinin olabileceğini, ama içkin bir mantıklarının olmadığını yazmıştır. Alman Genelkurmayı'nın, Rusya'yla Sırbistan yüzünden girebilecekleri bir çatışmada Avusturyalıları desteklemek için Almanya'nın bu çatışmanın tarafı olmayan Fransa'ya saldırması ve bunu da tarafsızlığı 1831'de hem Almanya hem Britanya tarafından imzalanmış bir anlaşmayla garantiye alınmış olan Belçika'yı istila ederek yapması gerektiği kararının kesinlikle hiçbir mantığı yoktu. Alman Şansölye Theodore von Bethmann Hollweg'in görevini bu kararı sorgulamak değil de, haklı ve savunma amaçlı bir savaşta uluslararası hukukun haklı bir ihlali olarak göstermek olarak görmesi, Berlin'deki durumu gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Ama savaşın haklı ve savunma

amaçlı gibi görünmesi için Rusya'nın saldırgan taraf gibi görünmesi sağlanmalıydı ve krizin son günlerinde Alman hükümetinin başlıca kaygısı buydu.

Sırbistan, tahmin edilebileceği gibi, Avusturya ültimatomunu reddetti ve Avusturya 28 Temmuz'da savaş ilan etti. Bunun ardından, Avrupa'nın tüm başkentlerinde karar verme süreçlerine askeri hesaplar damga vurdu. 30 Temmuz'da, Çar II. Nikolay, aşırı bir tereddütle de olsa, tüm Rus silahlı kuvvetlerinin seferber edilmesiemrini verdi. Seferberliğin kaçınılmaz olarak *Aufmarsch*'a, yani orduların komşularını istila etmek üzere yayılmasına ve bunun da yine aynı kaçınılmazlıkla savaşa yol açacağı genel bir varsayımdı. Dolayısıyla, seferberlik, silah çekmek gibiydi; bunu ilk yapan muazzam bir stratejik avantaj kazanıyordu. Ama Rusya bunu ilk yapan taraf olmasa, idari geriliği ve yedek kuvvetlerinin kat etmek zorunda kalacakları büyük mesafeler yüzünden, daha kompakt ve iyi örgütlenmiş olan Almanya karşısında aynı derecede büyük bir dezavantaja düşecekti. Aslına bakılırsa, seferberlik onun için de, müttefiki Fransa için de mutlaka savaş anlamına gelmiyordu, ama Almanya açısından seferberlik *Aufmarsch*'a ve *Aufmarsch* da son ana programlanmış bir Belçika istilasına giden yoldu. Rusların seferberliği Almanya'ya aradığı bahaneyi vermişti. Panik içindeki Kayser'in son andaki erteleme girişimleri hiçbir işe yaramadı. 1 Ağustos'ta Berlin'de seferberlik emri verildi. Ertesi gün Belçika'ya bu ülkeden serbest geçiş talep eden bir ültimatom verildi ve bunun reddedilmesi üzerine, 3 Ağustos'ta, Alman askerleri sınırı geçtiler.

Belçika'nın istilası, o zamana dek derinden bölünmüş olan Britanya kamuoyunu birleştirdi. Çukur Ülkeler'in

Resim 2. Belçikalı mülteciler: Alman istilasının ilk meyveleri.

düşman ellere geçmemesi on altıncı yüzyıldan beri Britanya donanma politikasının amentüsü olmuş ve parti politikalarına bağlı olmaksızın neredeyse içgüdüselleşmişti. Britanya hükümeti, hiç gecikmeksizin, Belçika'nın tarafsızlığına saygı gösterilmesinin talep edildiği bir ültimatom verdi. Ültimatom yanıtsız kaldı ve Britanya 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açtı. Liberallerin küçük ülkelerin haklarına ilişkin kaygılarının, Avrupa güç dengesinin sürdürülmesi konusundaki geleneksel muhafazakâr kaygılarla birleşmesiyle, parlamento desteği neredeyse oybirliğiyle sağlandı. Tüm Britanya İmparatorluğu'nda savaş hali ilan edildi ve "Birinci Dünya Savaşı" başladı.

1914: AÇILIŞ SEFERLERİ

Halkların tepkileri

Savaşın patlaması savaşan güçlerin hepsinin başlıca şehirlerinde coşkuyla karşılandı, ama kentlerdeki bu heyecanın ille de genel kamuoyunun tipik tepkisi olduğu söylenemezdi. Özellikle Fransa'da ağırbaşlı bir tevekkül havası gözleniyordu – muhtemelen, askere çağrılan ve topraklarının ekimini kadınlara ve çocuklara bırakmak zorunda kalan tüm tarım işçileri için geçerli bir havaydı bu. Ama her yerde halklar yönetimlerini destekliyorlardı. Prenslik devletleri arasındaki "kısıtlı bir savaş" değildi bu. Savaş artık ulusal bir meseleydi. Bir yüzyılı aşkın süredir, sadık ve itaatkâr vatandaşlar yaratılmasını hedef alan devlet eğitim programlarıyla, ulusal bilinç aşılanmıştı. Hatta, toplumların giderek sekülerleşmesiyle, ulus kavramı, bütün askeri teferruatı ve mirasıyla, neredeyse dinsel bir anlam kazanmıştı. Zorunlu askerlik bu endoktrinasyon sürecini destekliyordu, ama temel şartı değildi: zorunlu askerliğin 1916'ya

dek getirilmediği Britanya'da kamuoyu kıtanın her yerindeki halklar kadar milliyetçiydi. Darwinci düşünceye boğulmuş düşünürler açısından, savaş, yumuşak kent yaşamının artık üretemediği bir "erkeklik" sınavı sayılıyordu. İlerlemenin türler arasında olduğu gibi uluslar arasında da işbirliğinden çok rekabetin sonucu olduğu ya da öyle olduğuna inanıldığı bir dünyada, ulusların "hayatta kalmaya uygun" olmaları açısından böyle bir "erkeklik" şart sayılıyordu. Batı demokrasilerinde liberal pasifizm etkisini hâlâ koruyor, ama aynı zamanda geniş çaplı olarak ve özellikle de Almanya'da ahlaki yozlaşma semptomu sayılıyordu.

Böylesine olgunlaşmış bir savaş yanlılığı nedeniyle, savaşın başlaması, savaştaki geleneksel liderlik işlevini coşkuyla kabul eden eski yönetici sınıflar kadar, pek çok entelektüel tarafından da memnuniyetle karşılandı. Sanatçılar, müzisyenler, akademisyenler ve yazarlar hükümete hizmetlerini sunmada birbirleriyle yarıştılar. Özellikle de sanatçılar, İtalya'da Fütüristler, Fransa'da Kübistler, Britanya'da Vortisistler ve Almanya'da Ekspresyonistler açısından savaş, miadını doldurmuş bir rejimden, geçmiş onyılda kendilerinin öncülüğünü yapmış oldukları kurtuluşun bir yönüydü. Kentlerde işçiler gündelik yaşamlarının usandırıcılığına heyecan verici ve –umdukları üzere– kısa süreli bir ara vermeyi dört gözle bekliyorlardı. Batı Avrupa demokrasilerinde, kamuoyu, devlet propagandasının da teşvikiyle, o kadar da coşkulu olmayanları ezip geçti. Daha doğudaki, okuryazarlık ve gelişmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu toplumlardaysa, dini onayla pekiştirilen geleneksel feodal sadakat, kitlelerin harekete geçmesinde aynı derecede etkili oldu.

Ayrıca, hükümetlerin her birinin makûl savunular getirebildikleri de unutulmamalı. Avusturyalılar tarihsel çokuluslu imparatorluklarını tarihsel hasımları Rusya'nın kışkırtmasıyla dağılmaktan kurtarmak için savaşıyorlardı. Rusların savaşmaktaki amaçları Slav akraba ve soydaşlarını savunmak, kendi ulusal onurlarını korumak ve müttefikleri Fransa'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmekti. Fransızlar geleneksel düşmanlarının hiçbir kışkırtma olmaksızın saldırmalarına karşı kendilerini korumak için savaşıyorlardı. Britanyalılar uluslar hukukunu savunmak ve kıtadan Napolyon günlerinden beri gelen en büyük tehdidin önünü kesmek için savaşıyorlardı. Almanlar geriye kalmış tek müttefikleri adına ve bir Dünya Gücü olarak haklı yerlerini almalarını engellemek için batıdaki kıskanç rakipleriyle güç birliğine girmiş olan doğudaki Slav tehdidini püskürtmek üzere savaşıyorlardı. Hükümetlerin halklarına sundukları savlar bunlardı. Ama halkların devlet propagandasıyla kamçılanmaları gerekmiyordu. Basit vatanseverlik görevi ruhuyla üniformalara bürünüp savaşa gittiler.

Alman askeri yazar Colmar von der Goltz, on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki yazılarında, gelecekteki bir Avrupa savaşının büyük bir "uluslar göçü"ne sahne olacağı uyarısında bulunmuştu ve haklı çıkacaktı. Avrupa orduları Ağustos 1914'te yaklaşık altı milyon kişiyi seferber ederek komşularının üzerine sürdüler. Alman orduları Fransa ve Belçika'yı istila etti. Rus orduları Almanya'yı istila etti. Avusturya orduları Sırbistan ve Rusya'yı istila etti. Fransız orduları sınırın öte tarafındaki Alman toprağı Alsace-Lorraine'e saldırdı. Britanyalılar, Noel geldiğinde Berlin'e ulaşacakları güveni ve beklentisiyle, Fransızlara

yardım için bir sefer kuvveti yolladılar. Bir tek, Üçlü İttifak uyarınca yükümlülükleri yalnızca müdafaa savaşını içeren ve Britanya saldırılarına maruz kalma olasılığını ortadan kaldıran İtalyanlar basiretle beklediler. Savaşı "İtilaf Devletleri" (Fransız-Rus-Britanya ittifakına genel olarak bu ad veriliyordu) kazanırsa, İtalya, üzerinde hak talep ettiği toprakları Avusturya'dan alabilirdi; "İttifak Devletleri" (Avusturyalılar-Almanlar) kazanırsa da, yalnızca Fransa'yla arasında tartışma konusu olan sınırları Nice ve Savoy'u değil, Türkler pahasına elde etmeye zaten başlamış olduğu Akdeniz İmparatorluğu'na katmak üzere Kuzey Afrika'daki Fransız topraklarını da kazanabilirdi. İtalya'nın politikasını, başbakanlarının sevimli bir dürüstlükle ilan ettiği gibi, *sacro egoismo* yönlendiriyordu.

Belçika'nın istilası

Savaşan tarafların hepsinin askeri planlarının, felakete yol açması istenmiyorsa, savaşın kısa tutulması gerektiği ve bunu sağlamanın tek yolunun da başarılı bir saldırı olduğu varsayımına dayandığını görmüştük. Bu inancın en güçlü olduğu yer Berlin'di. Genelkurmay, doğuda beklenen Rus saldırısını karşılayıp yenilgiye uğratmaya yetecek gücün gönderilebilmesi için, Fransız ordusunun altı hafta içerisinde yenilgiye uğratılması gerektiğini hesaplamıştı. Bu da ancak Schlieffen'ın tasavvur ettiği, Belçika üzerinden büyük bir çevirme harekâtıyla yapılabilirdi – Fransız ordularını yalnızca yenmeyi değil, bir *Schlaft ohne Morgen*'da (yarınsız çarpışma) kuşatıp imha etmeyi amaçlayan bir manevrayla.

Schlieffen'ın ardılı ve 1866 ve 1870'te Prusya kuvvetlerini zafere götüren büyük mareşalin yeğeni olan Helmuth von Moltke, Fransa'nın Güney Almanya'yı istila etmesi olasılığına karşı daha iyi koruma sağlayacak ve Hollanda'yı da istila etmek zorunda kalma olasılığından kaçınacak şekilde planı değiştirdi; çünkü, savaşın uzun sürmesi durumunda, Hollanda'nın tarafsızlığı Alman ekonomisi açısından şarttı. Savaştan sonra, Moltke, Schlieffen'ın kavramını mahvetmekle suçlandı, ama sonraki araştırmalar Schlieffen'ın tavsiyelerinin lojistik açıdan olanaksız olduğunu gösterecekti. Almanya'nın Belçika'yı istila etmesi genel olarak bekleniyordu –Belçika sınırı boyunca inşa edilen garlar oyunu açık etmişti– ama, Fransız ve Britanya kurmaylarının hesaplamalarında, hem lojistik hem insan gücü kısıtlamalarının hareketi Meuse'ün sağ yakasıyla sınırlayacağı sonucuna varılmıştı. Moltke'nin Schlieffen'ın fikirlerini gerçeğe dönüştürüp İtilaf Devletleri'ni tümden gafil avlayacak ölçekte bir saldırıya geçebilmesini sağlayan, 1911-12 Alman askeri reformlarının sağladığı iki ek kolordu ve yedek kuvvetlerin cephe hattı birlikleri olarak kullanıldığı alışılmadık yaklaşım oldu.

Belçikalılar Alman istilasına, Liège'de büyük istihkâmlar inşa ederek hazırlanmışlardı. Almanlar bununla başa çıkmak için başlıca "gizli silah"larını kullandılar – seyyar kuşatma topları, özellikle de mermileri çelik ve betonu parçalayıp garnizonu teslim olmaya zorlayana dek topa tutan, Avusturya Skoda tesislerinden çıkma ağır Howitzer topları. 17 Ağustos'a gelindiğinde yolu açmışlardı ve Belçika'da Alman ilerleyişi başladı. Alman orduları, kurtarabildikleri her şeyi taşıyan arabalarla yolları tıka basa doldurmuş olan

mülteci selini önlerinde sürüyorlardı – yüzyılın geri kalanı boyunca savaşın karakteristik özelliği olacak, o büyük ve acıklı, yerinden edilmiş insan selinin ilk dalgasıydı bu. İstilacılar geride kalanlara, 1870'te Fransızların istilacılarına karşı verdikleri, sabotaj ve suikasta dayalı "halk savaşı"nın önünü alma niyetli bir gaddarlık gösterdiler. Var olmadıkları yerlerde bile sabotajcılar ve *francs-tireur*'ler gören Alman birlikleri tahminen 5.000 Belçikalı sivili vurdular ve Louvain'deki Ortaçağ üniversitesi dahil, ayrım gözetmeksizin binaları ateşe verdiler. Bu gaddarlıkların büyük oranda abartılmış haberleri Britanya'ya yayılarak, hızla, barbar Alman militarizmine karşı bir haçlı seferi olarak görülmeye başlayan bir savaşa halkın desteğini pekiştirdi – bu görüş ABD'deki nüfuz çevrelerine de yayılacaktı. İstilanın kendisi Britanya'yı müdahaleye kışkırtmış olmasaydı bile, Alman güçlerinin istilayı yürütme biçimleri müdahale yönünde karşı konulmaz bir baskı yaratırdı.

Marne Çarpışması

Bu arada, Fransızların Başkomutanı General Joseph Joffre daha güneyde kendi saldırısını başlatmıştı – büyük oranda kamuoyunu memnun etmek için önce Alsace-Lorraine'e, ardından daha kuzeye, Alman saldırı kanadına. Fransızlar, büyük bölümü ilerleyen Alman birliklerinin ağır toplarının Fransız birliklerini daha kendi hafif toplarını kullanmaya başlayamadan imha ettikleri yüz yüze çarpışmalarda olmak üzere, ağır kayıplar vererek her yerde geri püskürtüldü. Dolayısıyla, Alman çevirme harekâtı

etkisini göstermeye başladığında Fransız orduları zaten geri çekilmekteydiler. Alman kuvvetlerinin sağ kanadı, yani General von Kluck'un Birinci Ordusu 20 Ağustos'ta Brüksel'i geçti ve iki gün sonra sanayi kenti Mons'da İtilaf Devletleri'nin sol kanadını buldu. Burada Mareşal Sir John French komutasındaki iki Britanya Seferi Kuvvetler kolordusu telaşla cepheye sürülmüş ve saldırıya uğradığında daha mevzi bile alamamıştı. Sağ taraflarındaki Fransız müttefikleriyle birlikte, iki boğucu hafta boyunca sürecek bir geri çekilmeye zorlandılar; ama sonunda, Eylül başında Schlieffen planı başarısız oldu; İtilaf Devletleri karşı saldırıya geçtiler ve tüm Alman stratejisi çöktü.

Marne Çarpışması'nın öyküsü tekrar tekrar anlatılmış ve ilgili herkes aslan payını alma iddiasında bulunmuştur. Belki de en ikna edici yorum, sonradan, çarpışmayı kimin kazandığını bilmediğini, ama kaybedilmiş olsaydı kimin suçlanacağını bildiğini söyleyen Joffre'dan gelmiştir. Olanlar kısaca şöyleydi: Kluck'a Fransız ordularını kuşatıp imhasını tamamlaması için Paris'in batı ve güneyinde hızla ilerlemesi emri verilmişti. Ama, 30 Ağustos'ta, bu son derece iddialı operasyonu gerçekleştirmek yerine, solunda mevzilenen, Fransız karşı saldırılarıyla yavaşlatılmış olan General von Bülow'un ordusuyla teması korumaya öncelik vermesi gerektiği kararına vardı. Moltke'nin onayıyla ilerleme hattını Paris'in güneydoğusuna çekti. Bu arada, Joffre, demiryolu şebekesini kullanarak sağ kanadındaki kuvvetleri Paris bölgesine yöneltmişti ve buradan Kluck'un açıkta kalan sağ kanadını tehdit ediyordu. 4 Eylül'de, Joffre, ana güçlerinin geri çekilişini durdurdu ve aynı anda yeni ordusunu Kluck'un üzerine saldı. Kluck bu saldırıyı karşılamak için

mevzilendiğinde, sol kanadıyla Bülow'un sağ tarafı arasında açılan boşluğa Britanya ve Fransa kuvvetleri sızmaya başladı. Lüksemburg'da, cephenin 150 mil arkasında bulunan ve ordu komutanlarından ancak bölük pörçük mesajlar alabilen von Moltke huzursuzluğa kapıldı. İşlerin son derece kötü göründüğü Doğu Cephesi'ne iki kolordu yollayarak kuvvetlerini zaten zayıflatmıştı. Olup bitenleri anlamak için, 8 Eylül'de İstihbarat Şefi Albay Hentsch'i işleri yoluna koyma yetkisiyle bölgeye gönderdi. Hentsch her iki ordu karargâhını kargaşa içinde buldu ve geri çekilme eğilimlerini onayladı. Tüm Alman hattı Aisne hattına geri çekildi, Fransızlar ve Britanyalılarsa ihtiyatla onları takip ediyordu. Burada, Almanlar, önlerindeki dört yılın büyük bölümü boyunca başarıyla savunacakları mevzilerine yerleştiler.

İlk Ypres Çarpışması

En iyi zamanlarında bile istikrarsız bir karakterde olan Moltke şimdi ruhsal çöküntüye girmişti ve Alman ordularının komutası Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn'a devredildi. Kış çökmeden zafer kazanmanın önemini Falkenhayn da herkes kadar biliyordu. Bulabildiği tüm birlikleri, kuzeyde İtilaf ordularının yan kanadından dolaşarak Schlieffen planını elinden geldiği kadar kurtarmaya koşturdu. Joffre, aynen karşılık vererek, cephenin kuzey bölümünün komutasını, emri altındaki komutanlar arasında en çok ümit vaat eden General Ferdinand Foch'a verdi. Kıyı, Belçika ordusundan geriye kalan birliklerin elindeydi; bu birlikler, Britanya'dan gelen derme çatma bir yardım kuvvetinin etkisiz kalsa da

kahramanca desteğiyle Antwerp'te kısa bir süre tutunmuş, sonra, 6 Ekim'de geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Artık üç kolordu gücünde olan Britanya Seferi Kuvveti, 30 Ekim'de Alman saldırısı başlamadan Belçikalıların sağında, Ypres civarında mevzilenecek zamanı ancak buldu.

Bunun savaşın belirleyici çarpışması olabileceğini iki taraf da biliyordu. Britanyalılar, kalitesi asker sayısının azlığını fazlasıyla telafi eden eski düzenli ordularının tamamını cepheye sürmüşlerdi. Falkenhayn, bazı birimleri büyük oranda askerlik yaşının altında ve eğitimsiz öğrencilerden oluşan, yeni kurulmuş dört kolordusuyla saldırıya geçti. Çaresizce bir cesaretle saldırıya geçen bu kolorduların binlerce askeri Langemarck köyü yakınlarında, Almanya'da verilen adla *Kindermord*, yani "Masumlar Katliamı"nda Britanya tüfekleri ve makineli tüfekleriyle biçildi. Ama Britanya hattı ucu ucuna tutundu ve 11 Kasım'da son Alman saldırısını püskürttü.

İleride alacağı adla Birinci Ypres Çarpışması, eski Britanya ordusunun sonuna tanıklık etti. Aynı zamanda, Batı Cephesi'nde seyyar savaşın da sonunu gördü. Ypres civarındaki batak topraklarda alelacele kazılan siperler, Kuzey Denizi'nden İsviçre sınırına uzanan ve, daha önce görmüş olduğumuz gibi, dört korkunç yıl boyunca değişmeden kalacak hattın parçası oldu.

1914'te Doğu Cephesi

Doğu Cephesi'nde durum çok daha karışıktı. Siyasi mantık Avusturyalıların saldırılarını savaşın ilk nede-

ni olan Sırbistan'da yoğunlaştırmalarını ve Rusların da Sırpları kurtarmak için mümkün olduğunca hızla güneye ilerlemelerini gerektirirdi. Öyle olmadı. İki devletin de amaçları farklıydı. Rus hükümeti, elli yıldır Rusya'nın Balkanlar'da yayılmasının ardındaki itici güç olan Panslav milliyetçiler başta olmak üzere, güçlü bir Sırplara yardım etme baskısı altındaydı elbette. Ama Batı'yla bağları Fransız kredi ve yatırımlarıyla pekişmiş olan liberal burjuvaziden de Fransızlara yardım edilmesi yönünde aynı derecede güçlü bir baskı geliyordu. Ayrıca, özellikle saray aristokrasisinde, geçici olarak susturulmuş ama savaş sürdükçe giderek güçlenecek olan Alman yanlısı önemli bir hizip de vardı. Başkomutanlık, çarın görünüşte amcası Grandük Nikolay'ın komutası altında tümüyle ayrı iki ordu grubu yaratarak çözmeye çalıştığı siyasi ve mesleki rekabetlerle bölünmüştü. Bu ordular, biri kuzeybatıdaki Polonya'da ve Doğu Prusya'da Almanya'ya, ötekiyse güneyde, Galiçya'da Avusturya-Macaristan'a karşı olmak üzere ayrı savaşlar vereceklerdi.

Alman ordusunda büyük sayısal artışların sağlandığı 1911'den beri, Fransız başkomutanlığı, Doğu Cephesi'nde hızlı bir saldırıya geçilmesi ve böylece batıdaki saldırıya katılan Alman kuvveti sayısının azaltılması gereksinimini Ruslara ısrarla belirtiyordu. Rus kuzey ordusu elinden geleni yaptı. 15 Ağustos'ta, batıdaki Alman orduları hâlâ Liège istihkâmlarına takılıp kalmışken, General Rennenkampf komutasındaki Rus Birinci Ordusu doğudan Doğu Prusya'ya daldı ve beş gün sonra Gumbinnen'da Almanlara sert bir yenilgi yaşattı. Aynı gün, General Samsonov komutasındaki İkinci Ordu güneyden ilerleyerek Alman sağ

kanadını tehdit etti. Almanların Fransa'ya yoğunlaşmaları yüzünden, doğu sınırını koruyacak tek bir ordu kalmıştı. Bu ordunun komutanı General von Prittwitz paniğe kapılarak Vistül gerisine genel geri çekilme emri verdi.

Ama Prusya monarşisinin tarihsel kalbi olan Doğu Prusya bu kadar kolay terk edilemezdi. Prittwitz azledildi ve yerini zorlu Paul von Hindenburg ve Erich Ludendorff ikilisi aldı. Geleneksel Prusya erdemlerinin vücut bulmuş hali olan Hindenburg, hem 1866 hem 1870 savaşlarında hizmet vermiş ve 66 yaşında emeklilikten geri çağrılmıştı. Kurmay Başkanı Ludendorff orta sınıftan bir profesyoneldi ve amansız yeteneklerini hem savaş öncesinde ordunun genişletilmesi konusunda verdiği bürokrasi savaşlarında, hem de savaşın ilk zamanlarında, el koyduğu bir arabayı istihkâmların arasından Liège'e sürüp blöf yaparak yetkilileri merkez kaleyi teslim etmeye ikna ettiği, hayret verici performansıyla sergilemişti. Göreve başladıklarında, Prittwitz'in aynı derecede yetenekli Kurmay Başkanı Albay Max Hoffmann'ın zaten hazırlamış olduğu planı kabul ettiler; bu plan uyarınca, Rennenkampf'ın doğudan ilerleyişini geciktirmek için yalnızca küçük bir süvari birliği bırakıldı, Alman kuvvetlerinin büyük kısmıysa Samsonov'a karşı yoğunlaştırıldı. Bu manevranın başarısı, Almanların Rusların şifresiz telsiz mesajlarını ele geçirerek planlarını önceden öğrenmelerine çok şey borçluysa, yerinde kalma yönündeki emirleri göz ardı edip Samsonov'un güneye doğru geri çekilişinin önünü kesmek üzere cesaretle ilerleyişe geçen Alman kolordu komutanı General von François'nın inisiyatifine daha da fazlasını borçludur. Üç günlük Tannenberg çarpışması (27-30 Ağustos) 50.000

Rus'un ölmesi ya da yaralanması ve 90.000'inin de esir alınmasıyla sonuçlandı. Tüm zamanların en büyük askeri zaferlerinden biriydi ve o zamandan beri kurmay okullarında incelenmiştir, ama savaşın sonucu üzerindeki etkisi ihmal edilebilir düzeyde kaldı. Tek kalıcı sonucu, Almanya'da Hindenburg'la Ludendorff'un yarı tanrı statüsüne yükseltilmeleri oldu. Mazurya gölleri arasındaki sonraki çatışmalarda Almanlar 30.000 esir daha aldılar, ama 100.000 adamlarını kaybettiler.

Daha güneyde, Avusturyalılar, tıpkı Ruslar gibi, farklı amaçlarpeşindekoşuyorlardı. Başkomutanları Conrad von Hötzendorf'unbelirgin tercihi, baş belası Sırplar meselesini kesinkes halletmekti, ama Galiçya sınırlarında karşısında dört Rus ordusu toplanmıştı ve her gün Berlin'den bu ordularla çarpışıp Alman ordusu üzerindeki baskıyı hafifletmesi için onu sıkıştıran mesajlar alıyordu. Conrad her iki tarafta da olabilecek en kötü sonucu elde etti. Sırbistan'a karşı saldırısı hezimetle sonuçlandı. Sırplar sert savaşçılardı ve Avusturyalıları 30.000 kayıp verdirerek sınırlarından dışarı attılar. Daha kuzeyde, Rus Polonya'sı içlerine saldırısıysa karmakarışık yüz yüze çarpışmalarla sonuçlandı, sonunda sağ kanadına yönelik Rus tehdidi Karpatlar'a geri çekilmesine ve merkezi önemdeki Prsemsyl Kalesi'ni terk edip 350.000 adam daha kaybetmesine yol açtı. Almanlar onun giderek çaresizleşen yardım çağrılarına, Varşova'ya doğru Polonya batı sınırına saldırarak karşılık verdiler. Kasım'da, Britanyalılar Ypres'de çarpışırlarken, Lodz'da her bir tarafın yaklaşık 100.000 asker kaybettiği geniş çaplı ve sonuçsuz çarpışmalar verilmekteydi. Ele avuca sığmaz Conrad, bunun üzerine, Przemsyl'i rahatlatmak

için Karpatlar üzerinden bir kış saldırısı başlattı. Bu saldırı muazzam kar fırtınalarında çöktü ve Przemsyl ertesi Mart teslim oldu. Bu zamana gelindiğinde Habsburg ordusu iki milyondan fazla adam kaybetmişti.

Yani, 1914 sonuna gelindiğinde, Avrupa ordularının önceki kırk yıl boyunca hazırlanmış oldukları kısa savaş sona ermişti; ama kimse kazanmamıştı bu savaşı.

1915: SAVAŞ SÜRÜYOR

On sekizinci yüzyıl tarzı "sınırlı bir savaş" olsaydı, hükümetler bu noktada ateşkes ilan edip tavizlere dayalı bir barış yapabilirlerdi. Savaşın ilk öncüleri, yani Rusya ve Avusturya-Macaristan kendi başlarına bırakılsalar neredeyse kesinlikle yaparlardı bunu. Ama savaşın ilk baştaki nedenleri artık neredeyse unutulmuştu ve bu iki gücün hisleri pek de önem taşımıyordu. Sürücü koltuğunda şimdi müttefikleri oturuyordu ve durmaya hiç niyetleri yoktu. Alman orduları birbirini izleyen parlak başarıların ardından hasımlarının topraklarına iyice nüfuz etmişlerdi ve ertesi yıl zaferlerini tamamlayacaklarına emindiler. Hükümet, Eylül Programı'yla, yenik düşmanlarına dayatmaya niyetli olduğu barış şartlarını bile tasarlamıştı. Batıda Belçika Alman protektorası olacaktı. Fransa'nın doğu sınırlarında daha da fazla toprak vermesi ve kuzey topraklarını güneyde Somme ağzına dek askersizleştirmesi sağlanacaktı. Doğuda Alman sınırları Polonya'nın içlerine uzanacak ve Baltık kıyıları boyunca kuzeye yayılacaktı. Yenik İtilaf

Resim 3. Savaş sırasında Almanya'nın kendine bakışı.

Devletleri'nden, Almanya'nın "kan ve hazine" kayıplarıyla orantılı olarak yüklü tazminat talep edilecekti. Fransa açısındansa, doğal olarak, en verimli topraklarının beşte biri Alman ordusu işgalinde kaldığı sürece barış mümkün değildi. Britanya kamuoyuna gelince, Almanya Belçika'daki işgalini ve böylesine acımasızca davranmayı sürdürdükçe

Resim 4. Müttefik Devletler propagandasında Almanya imajı.

barış düşünülemezdi ve savaş başladığında gönüllü olarak orduya katılmış bir milyona yakın asker savaşmaya daha yeni başlamıştı.

Kaldı ki, her iki taraf, özellikle de Britanya ve Almanya açısından, savaş artık yalnızca geleneksel bir güç mücadelesi olmaktan çıkmış, giderek bir ideolojiler çatışmasına dönüşmüştü. Britanya'daki muhafazakârlar savaşı rakip bir Büyük Güç'ün meydan okuması karşısında Britanya

İmparatorluğu'nun kendini savunması olarak görürken, liberaller de savaşı demokrasi mücadelesi ve Belçika'ya karşı muamelesiyle muzaffer bir Almanya'nın nelere yol açabileceğini Avrupa'ya göstermiş Prusya militarizminin zorbalığına karşı hukukun gereği sayıyordu. Almanya'nın şeytanlaştırılması elbette resmi propagandayla şiddetlendirilecekti, ama, aslında, bu propagandanın tek yaptığı, basının zaten köpürtüp şiddetlendirdiği duygulara oynamaktı. Popüler histeri öyle bir düzeydeydi ki, Alman adlar taşıyan en seçkin aileler bile yeni adlar seçmeyi gerekli buldular: Battenberg'ler Mountbatten, (genel olarak Hanover Hanedanı olarak bilinen, ama daha doğru bir adlandırmayla Saxe-Coburg Gotha) Kraliyet ailesiyse Windsor Hanedanı oldular. Hayvan ölçeğinin aşağı ucundaysa, popüler Alman çoban köpeği soyu "Alsas" diye yeni bir ad aldı ve sokaklarda dachshund görülmez oldu. Wagner'in müziği yasaklandı. Almanya'da da tepkiler daha hafif değildi. Düşmanlık, İngiltere'yi Almanya'nın en tehlikeli ve hain düşmanı olmakla suçlayan, Erns Lissauer'in popüler *Hassgesang*, yani Nefret Şarkısı'nda ifade buldu. Alman akademisyen ve entelektüeller Almanya'yı bir tarafta Slav barbarlığına, öteki taraftaysa Fransız *uygarlığının* hoppalık ve yozlaşmışlığına ve Anglo-Saksonların acımasız tecim materyalizmine karşı eşsiz bir *Kultur* –Batı'nın militaristlikle suçladığı savaşçı erdemleri temsil eden ve bunlarla savunulan bir *Kultur*– için savaşan bir ülke olarak betimlemekte güçlerini birleştirdiler. Tarafların savaşın sürdürülmesine sıkı sıkıya sarılmalarında bu "popüler tutkular", en az siyasi ya da askeri hesaplamalar kadar etkili oldu.

Kıtada var olan, savaşın aylar içerisinde sona ereceği yanılsamasına ilk başta Britanya yönetimi de kapılmıştı; askeri karar yoluyla değil, savaşan tarafların ekonomilerinin işlemeyi sürdürmesini sağlayan mali sistemin çöküşüyle sona erecekti. Yeni Savaştan Sorumlu Devlet Bakanı, yani Britanya'nın yaşayan en seçkin askeri olan Lord Kitchener, sivil mesai arkadaşlarını en azından üç yıl sürecek bir savaşa hazırlanmaları yönünde uyardığında genel bir şaşkınlık yaşandı, ama tarihsel önceller bu savaşın daha çabuk biteceğini varsaymak için bir neden sunmuyordu. Almanya karada Napolyon kadar başarılı olsa bile, savaş, büyük olasılıkla, Napolyon zamanındaki gibi sürecek ve Napolyon gibi Almanya da sonunda Britanya'nın "denizlerdeki egemenliği" karşısında yenilgiye uğrayacaktı. Kraliyet Donanması'nın başlıca kaygısı, bunun böyle olmasını garantiye almaktı.

Bu "egemenliğin" öneminden kimsenin kuşkusu yoktu. Britanya'da olduğu kadar Almanya'da da donanmanın alışıldık görüşü, savaşların, Nelson döneminde olduğu gibi, büyük savaş filolarının çarpışması sonucunda kazanılacağı ya da kaybedileceği yönündeydi. Böylece, kazanan taraf hasmını açlığa mahkûm ederek teslim olmak zorunda bırakacak ya da en azından ticaretini öylesine bozacaktı ki, ekonomisi çökecek ve artık savaşı sürdüremeyecekti. Tirpitz'in inşa programına rağmen, Alman Açık Deniz Filosu hâlâ Britanya Büyük Filosu'na meydan okuyacak durumda değildi; ama Britanyalılar mayın ve torpidoların gücünden, Alman filosunu Kuzey Denizi üslerinde kova-

lamayacak ya da Alman kıyıları yakınlarında abluka kuramayacak kadar kaygılanıyorlardı. 22 Eylül 1914'te, bir Alman denizaltısı Manş Denizi'nde üç Britanya kruvazörünü batırıp 1.500 can kaybına yol açtığında bu ihtiyatlı tutumları haklı göründü. Bu nedenle, Büyük Filo, İskoçya'nın kuzey ucunda, Scapa Flow'daki limanda kalarak Alman filosunun çıkış girişiminde bulunması olasılığına karşı izlemeye geçti. Kraliyet Donanması Alman deniz nakliyatını engellerken, Alman Açık Deniz Filosu'ndaki hasımları da aynı şeyi yaptılar. Savaş patladığında denizde olan birkaç Alman ticaret gemisi avcısı hızla imha edildi, ama bundan önce, Amiral Graf von Spee komutasındaki bir filo, 1 Kasım 1914'te, Şili açıklarındaki Coronel'de bir Britanya görev grubunu imha etmişti – bu Alman filosu da bir ay sonra Falkland Adaları Çarpışması'nda imha edilecekti.

1914-15 kışında Alman kruvazörleri İngiltere'nin kıyı kasabalarını bombaladılar ve Ocak ayında Dogger Bank'te bir çatışma oldu, ama bunların dışında her iki filo da hareketsiz kaldı. İki yılın ardından yeni bir Alman komutanı, Amiral Scheer, sabrını yitirdi. 31 Mayıs 1916'da, Büyük Filo'yu çatışmaya sürüklemek üzere Açık Deniz Filosu'nu Kuzey Denizi'ne çıkardı. Britanyalılar bu meydan okumaya karşılık verdiler ve iki filo Danimarka kıyıları açıklarında, Britanyalıların deyimiyle Jutland, Almanların deyimiyleyse Skaggerak Çarpışması'nda karşı karşıya geldi. Bu karşılaşmanın görülmemiş mahiyeti ve haberleşmenin başarısızlığı nedeniyle çarpışma sonuçsuz kaldı. Almanlar toplamda 110.000 ton ağırlığında on dört Britanya gemisini batırırken, kendileri toplamda 62.000 ton ağırlığında on bir gemi kaybettiler ve bu nedenle taktiksel zafer ka-

zandıklarını öne sürebilecek durumdaydılar. Ama stratejik durum değişmemişti. Dünya okyanuslarında Britanya gemilerinin hâkimiyeti sürüyordu ve Alman Açık Deniz Filosu savaş sonuna dek limanda çürüyecekti.

Sömürge savaşları

"Denizlerdeki egemenlik", aynı zamanda, Almanya'nın sömürgeleriyle temasının kesilmesi anlamına geliyordu, ama bunlar önem taşımayacak kadar azdılar zaten. Sömürgeleri fatihlerine aktarılabilecek büyük bir zenginlik kaynağı olan 18. yüzyıl Fransa'sı örneğinin aksine, Almanlar yurtdışı sömürgelerini temelde prestij için, *Weltmacht* statüsü iddialarını pekiştirmek için elde etmişlerdi; ama bu sömürgelerin ekonomiyi kurutmaktan başka bir yararı yoktu. Orta Pasifik'teki adaları –Marshall, Mariana ve Caroline adaları– ve Çin anakarasındaki üsleri Tsingtao çabucak Britanya'nın müttefiki Japonların eline geçti. Güney Pasifik'tekileri –Samoa, Papua, Solomon adaları, Bismarck adaları– ise Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar aldılar. İkinci Dünya Savaşı'nda amansız çatışmalara sahne olacak bu sömürgelerin Birinci Savaş'ta yalnızca yan gösteri sınıfına girmeleri ironiktir. Batı Afrika'da Fransız ve Britanya sömürge güçleri işbirliğine girerek Togoland'ı ve Alman Kamerunlarını temizlediler. Büyük oranda on beş yıl önce Britanyalılarla savaşmış Boerlerden oluşan Güney Afrika kuvvetleri, sonradan Namibya adını alacak olan Alman Güney-Batı Afrika'sını ele geçirdiler, ama sonradan Tanzanya adını alacak olan Alman Doğu Afri-

ka'sının çok daha çetin ceviz olduğu görülecekti. Garnizon komutanı Paul von Lettow-Vorbeck önce Tanga'da İngiliz-Hindistan birliklerinin çıkartmasını geri püskürttü ve ardından, Boer Savaşı'nın yıldızlarından biri olan Jan Christian Smuts komutasında onu imha etmeye yollanan bir sefer kuvvetinden, 1918'de Avrupa'da savaş bittiğinde hâlâ başarıyla sürdürülmekte olan gerilla harekâtıyla kurtulmayı ve bu kuvveti sürekli taciz etmeyi başardı.

Lettow-Vorbeck Alman ordularının onurunu çok parlak bir biçimde korudu, ama harekâtının savaşın sonucu üzerindeki etkisi göz ardı edilebilir düzeydeydi. Savaşın sonunun Avrupa'daki savaş meydanlarında belirleneceği en başından belliydi. Britanyalılar önceki otuz yıl boyunca "İmparatorluğun Müdafaası" için planlar yapmış olsalar da, bu planlar, yurtdışındaki imparatorluk topraklarının savunmasından çok, imparatorluktan Kraliyet Donanması'na gelecek katkılarla ve Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda kuvvetlerinin Birleşik Krallık kuvvetleriyle bağdaşık hale getirilmesiyle ilgiliydi. Britanya'nın denizlerdeki egemenliği sayesinde, bu güçler, bazen Japon savaş gemilerinin eşliğinde, Avrupa'ya getirilebildiler. Hepsi gönüllüydü. Birçoğu hâlâ Britanya'yı "yuvaları" ve Britanya İmparatorluğu'nun üyesi olmayı gurur nedeni sayan ilk kuşak göçmenler ve onların çocuklarıydı. Ayrıca, Rusya'yla sağlanan detant, Hindistan ordusunu yurtdışında hizmet verecek şekilde özgür bırakmıştı; gerçi pek çoğunun Batı Cephesi'nin su dolu siperlerinde geçirdiği korkunç 1914 kışı, onların hizmetlerinden yararlanmanın en iyi yolunun bu olmadığını açıkça gösterecekti. Neyse ki, Ekim sonunda, Osmanlı İmparatorluğu Almanya ta-

rafında savaşa katıldığında, bu askerlere daha uygun bir savaş sahnesi açılmış oldu.

Çanakkale ve Selanik seferleri

Osmanlı İmparatorluğu (kısaca "Türkiye") Avrupa sahnesinde rolü henüz dikkate alınmamış önemli bir oyuncuydu. Büyük oranda Avrupalı güçlerin imparatorluğun varlığının sürmesini Doğu Avrupa'daki güç dengesini korumak için gerekli görmeleri nedeniyle atlatabilmiş olduğu bir yüzyıllık yozlaşma, yenilgi ve küçük düşmüşlükten sonra, 1908'de, iktidar, arkaik siyasi ve ekonomik sistemi modernleştirip ulusal prestiji geri kazanmaya kararlı bir genç subaylar grubunun (ilk "Jön Türkler") eline geçmişti. Afrika ve Arabistan'da çok uzun sınırları bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami geleneklerine sırt çevirerek, toprakları içerisindeki yabancı unsurları –Rumlar, Ermeniler– yok edecek ve Kafkaslar, Güney Rusya ve Orta Asya'daki otuz milyon etnik Türk'ü kurtarıp tek bir yönetim altında birleştirecek Pan-Turan hareketini destekleyen, etnik açıdan homojen bir Türkiye'ye yöneldiler. Ruslar bu yeni rejime anlaşılabilir bir kaygıyla bakıyorlardı ve Almanya'dan coşkulu bir destek bulması ölçüsünde bu kaygı artıyordu. Özellikle de demiryolları inşası için Alman yatırımı ülkeye aktı. Önceki yüzyıl Britanya'nın ayrıcalıklı konumda olduğu Konstantinopolis'te artık Alman diplomatlar nüfuz sahibiydiler, Alman subaylarsa Türk ordusunun eğitimine ve yeniden donanmasına yardım ediyorlardı – gerçi onu 1912'de, Birinci Balkan Savaşı'ndaki

küçük düşürücü yenilgiden kurtaracak kadar hızlı olamamışlardı. İstanbul'daki Askeri Müze'de hâlâ Alman akıl hocaları onuruna özel bir anıt vardır.

Britanya'nın bütün bunlara bakışı kaygısızdı. 1880'lerde Mısır'a yerleştikten sonra, Rus yayılmacılığına karşı bariyer olarak Türkleri desteklemek gibi, fayda getirmeyen bir işten vazgeçmişlerdi. Hatta ilk başlarda Almanya'nın oradaki varlığını Rusya'ya karşı yararlı bir karşı denge saymışlardı. Rusya'yla müttefik olmalarından sonraysa, Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan ve Rusya'nın tüm ihracatının üçte birinin geçtiği Boğazlar yeni bir stratejik önem kazanmış, ama Akdeniz'deki İngiliz-Fransız komutasının güvenli geçişi garantiye almaya yeteceği varsayılmıştı. Üstelik, Türk ordusu Almanların kontrolündeyse, Britanyalılar da Türk donanmasında aynı derecede nüfuz sahibiydiler. Britanya tersanelerinde Türkiye için son model iki savaş gemisi inşa edilmişti ve Ağustos 1914'te teslimata hazırdı. Ama savaş başladığında Britanya hükümeti araya girerek bu gemileri satın aldı ve böylece Konstantinopolis'teki başlıca destekçilerini gücendirdi. Kabul edilmelidir ki, Türkler tam o sırada Almanlarla Ruslara karşı bir anlaşma yapmış olduklarından, gemilerin Alman kontrolüne girmeyeceğinin garantisi yoktu; *Goeben* ve *Breslau* (Yavuz ve Midilli) adlarındaki iki Alman savaş gemisi savaşın başında Akdeniz'deki Britanya takibinden kaçmayı başarıp 12 Ağustos'ta Konstantinopolis açıklarında demir atmış olmasaydı, bu olay unutulabilirdi. Bu gemilerin varlığı, Alman ordularının tüm cephelerdeki afallatıcı başarılarıyla birleştiğinde, Türk hükümetini Rusya'ya savaş açmaya ikna etti ve 29 Ekim'de, artık Türk bayrağı taşıyan bu iki

Alman gemisi Karadeniz'deki Odessa Limanı'nı bombaladı. Türkler aynı zamanda Rus-Türk çatışmasının tarihsel arenası olan Kafkaslar'a yönelerek saldırıya geçtiler – kış başında yapılması hiç de akıllıca bir iş değildi bu ve sonraki üç ayda verilecek 80.000 kişilik Türk askeri kaybı bunun kanıtı olacaktı.

Britanyalılar bu diplomatik yenilgiye üzülmediler ve hatta bilerek bu olasılıkla flört etmiş olabilirler. Bir ayağı çukurda Osmanlı İmparatorluğu, onlar açısından, bağımlı bir müttefiktense bir kurban olarak daha yararlıydı. Sömürgeler Dairesi ve Hindistan Dairesi uzun zamandır Türkiye'nin Asya topraklarını Britanya İmparatorluğu için meşru bir av olarak görüyordu. Yakın zamanlarda kömürden petrol yakan gemilere geçmeye başlamış olan Kraliyet Donanması'nın gözü, Basra Körfezi'nin girişindeki Basra petrol rafinerilerindeydi. Türkiye artık düşman bir ülke olduğundan, Britanya, Mısır'daki düzensiz işgalini tam bir protektoraya dönüştürebilirdi. Hatta Londra geçmiş 100 yıl boyunca Britanya'nın güvenliğinin kalesi sayılan Konstantinopolis'i yeni müttefiki Rusya'ya vaat edecek kadar kendine güveniyordu. Siyasi yaşamı Konstantinopolis'te yoğunlaşmış olan Türkiye'nin Britanya deniz gücünün baskısına kolayca boyun eğeceği hâlâ varsayılıyordu. Tek gereken, Çanakkale Boğazı'ndan zorla bir geçiş yolu açmaktı ve kimse bunun fazla zor olacağını düşünmüyordu; 1915 başlarında, tam da bu amaçla hazırlıklar başladı.

Çanakkale seferinin tetiği Ocak 1915'te, baskı altındaki Rusların Kafkaslar'daki Türk baskısının hafifletilmesi için Konstantinopolis'e karşı bir "taarruz" yapılması ta-

lebiyle çekildi. Whitehall'da, Britanya'nın deniz gücünü kullanıp düşmanı ve mali gücünü ablukaya alarak kıtadaki müttefiklere destek vermek –Napolyon Savaşları'nda çok işe yaramış bir stratejiydi bu– yerine Britanya ordusunu Batı Avrupa'da kara harekâtına bağlamanın akılcılığını her zaman sorgulamış etkili güçler olmuştu. Şimdi ellerine fırsat geçmişti – özellikle de ordu Batı Cephesi'nde öylesine güvenle beklenmiş olan sonucu elde etmeyi başaramamış olduğundan. Genç Denizcilik Bakanı Winston Churchill eşsiz belagatiyle Çanakkale seferini savundu. Yaşamının büyük bölümünü Ortadoğu'da geçirmiş olan, Savaş Dairesi'ndeki meslektaşı Lord Kitchener da bu fikri destekliyordu. Öncelikle, bu sefer Rusya'nın ulaşımını yeniden başlatarak ekonomisinin can alıcı bir parçası olan tahılı ihraç etmekte onu serbest bırakacaktı. Ayrıca, Avusturya saldırısına hâlâ başarıyla direnmekte olan Sırplara yardım için Balkanlar üzerinden bir "arka kapı" açılabilecekti; Balkan Savaşlarından beri Sırbistan'ın eski müttefikleri olan Bulgaristan ve Yunanistan da yardıma gelmeye ikna edilebilirdi. Kabul edilmeliydi ki, Bulgaristan çok uzak ihtimaldi. Zaten geleneksel olarak Sırbistan'a düşman olan Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı'ndaki çabalarının karşılığında hak ettiği bir ödül olarak gördüğü Makedonya topraklarını İkinci Balkan Savaşı'nda ona kaptırmıştı ve bu toprakları geri alma özlemi çekiyordu. İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan pahasına Bulgaristan'ın gönlünü hoş etmeyi umuyorlardı, ama İttifak Devletleri hem diplomatik hem askeri açıdan bu ülkenin gönlünü çelmek için çok daha iyi konumdaydılar. Bulgaristan Ekim 1915'te İttifak Devletleri tarafında savaşa girdiğinde kimse fazla şaşırmadı.

Ama Yunanistan başka bir meseleydi. İki Balkan savaşında da Sırbistan'ın müttefikiydi. İş ve ticaret sınıfları son derece İngiliz yanlısıydı. Ordu ve saraysa aynı derecede Almanya yanlısıydı – kralın kayserin kayınbiraderi olduğu düşünüldüğünde şaşırtıcı değildi bu (yeni Balkan devletlerinin çoğu kraliyet aileleri için alışverişlerini Almanya'dan yapmışlardı). Giritli Başbakan Elefterios Venizelos İtilaf Devletleri'nin destekçisiydi, ama Yunan desteği karşılığında yüksek bir fiyat biçmişti – ne yazık ki çoktan Ruslara vaat edilen Konstantinopolis. Yine de, Sırpların 1914 kışında Avusturyalılara karşı kazandıkları zaferler ve ertesi Mart İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'ye çıkarma yapmaları, İtilaf Devletleri'nin (büyük oranda Fransızların etkisiyle) yaptığı, Sırplara doğrudan yardım götürmek üzere Selanik'e küçük bir ordu çıkartması talebini kabul edecek kadar elini güçlendirmişti. Bu kuvvet Ekim 1915'te karaya çıktı.

Bu döneme gelindiğinde çok şey olmuştu. Çanakkale seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Seferin askeri hedefleri en başından itibaren karışıktı. Kraliyet Donanması'na yalnızca "Konstantinopolis'i hedef alarak Gelibolu Yarımadası'nı bombardımana tutup ele geçirme" emri verilmişti. Ama İtilaf (İngiliz-Fransız) deniz kuvvetleri Mart 1915'te saldırıya geçtiklerinde düşman mayın tarlalarınca geri püskürtülmüş ve kara kuvvetlerinden yardım istemişlerdi. Böylece, askerler Gelibolu Yarımadası'na bölük pörçük çıkartıldı, çıkartma sırasında ağır kayıplar verildi ve ancak güçlü Türk müdafaa hattının tepeden baktığı dar kıyı siperlerinde tutunabildiler. Ağustos'ta Suvla Koyu'na yapılan büyük bir Britanya saldırısı, komutanlarının beceriksizliği yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı. Ekim ayına

gelindiğinde, operasyonun tam bir başarısızlık olduğu ve ancak askerlerin, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelip operasyonu yürütmüş askerlerin cesaret ve dayanıklılığıyla ve yıl sonunda yarımadanın başarıyla boşaltılması sonucu telafi edilebileceği anlaşılmıştı. Böylece, İtilaf Devletleri Doğu Akdeniz'de tüm itibarlarını kaybettiler. Yunanistan'da Venizelos gözden düştü; İtilaf sefer kuvveti nihayet Selanik'e çıktığında yeni Yunan hükümeti, sertçe, tarafsızlığının ihlalinden yakındı – bu durum, küçük ulusların hakları için savaşma iddiasında olan Britanyalı liberaller için özellikle küçük düşürücü olacaktı.

İttifak Devletleri'nin Balkanlar'da çok daha büyük başarılar kazanarak askeri inisiyatifi ele geçirmiş olmaları durumu daha da kötüleştiriyordu. Kasım 1915'te, Alman komutasındaki Avusturya ve Alman kuvvetleri, kendilerine eklenen Bulgarlarla birlikte Sırbistan'ı üç taraftan işgal ederek, Selanik'ten ilerleyen İtilaf kuvvetlerinin önünü kestiler. Sırbistan ezilip işgal edildi, yenik ordusundan geriye kalanlar Adriyatik limanları üzerinden kaçmak için kış ortasında Karadağ dağlarında ilerlemeye çalışıyordu. Hayatta kalabilenler, neredeyse komik bir beceriksizlik içine düşmüş olan Selanik'teki İtilaf kuvvetlerine katıldılar; Avusturyalılarsa artık güçlerini gözlerine kestirdikleri hasımlarına yoğunlaştırabileceklerdi – İtalyanlara.

İtalya savaşa giriyor

Daha önce görmüş olduğumuz gibi, savaş başladığında İtalya tarafsızlığını ilan etmişti. Savaşa katılma yönünde

büyük bir coşku yoktu: Türklere karşı verilen savaş hazineyi boşaltmış ve grevler sanayiyi felç etmişti. Kilise ve aristokrasinin önemli bir bölümü, Katolik Avusturya'nın liberal Batı'ya karşı davasını destekliyordu. Ama *Risorgimento* geleneği, İtalyan ulusunun nihai birleşmesi umudu, İtilaf Devletleri davasına halk arasında büyük bir avantaj kazandırıyordu ve İttifak Devletleri bu avantaja ancak hâlâ Avusturyalıların elinde olan ve İtalyanca konuşulan topraklardan vazgeçerek yaklaşabilirlerdi. Almanlar Avusturyalı müttefiklerine bu yönde büyük baskı yaptılar, ama Viyana anlaşılabilir biçimde gönülsüzdü. Ne de olsa savaş monarşiyi parçalamak değil, korumak için veriliyordu. İtalyanlar, Avusturyalıların yenebileceklerinden emin oldukları tek hasımları olmanın yanı sıra, kimse tarafından sevilmiyorlardı. Yine de, Mayıs 1915'te, Viyana gönülsüzce Alman baskısına boyun eğdi. Çok geç kalınmıştı: İtalyanlar 26 Nisan'da İtilaf Devletleri'yle gizli Londra Antlaşması'nı imzalamışlardı. Bu antlaşmayla kendilerine Alpler'in güneyindeki İtalyanca konuşulan bölgelerin tamamı, ayrıca Almanca konuşulan Güney Tirol ve İtalyanların kesinlikle azınlıkta oldukları Slovenya ve Dalmaçya'da geniş alanlar vaat edilmişti – tabii bir de hiç İtalyan'ın olmadığı Türk Anadolu'sundan önemlice bir pay.

İtalya 23 Mayıs 1915'te savaş ilan etti ve Başkomutan General Luigi Cadorna sonraki iki yılı Isonzo ötesindeki dağlara intihar saldırıları düzenleyerek geçirdi; bu süreçte neredeyse bir milyon adam kaybetti. Avusturya ordusu onlarla başka hiçbir cephede göstermediği bir hevesle çarpıştı. İtalyanların savaşa girişi Avusturyalıların moraline, belki de, 1915'te çoğunlukla Almanların küçük ortağı ola-

rak Sırplara ve Ruslara karşı kazanılan savaşlardan daha olumlu etkide bulunmuştur. Ama İtilaf Devletleri'nin Balkanlar'daki kaybını ve Türkler karşısında uğradıkları yenilgiyi pek de telafi etmediği kesindir.

1915'te Doğu Cephesi

İtilaf Devletleri başlıca cephelerinde de daha iyi sonuçlar elde edebilmiş değillerdi. Stratejik inisiyatif hâlâ Berlin'deydi – özellikle de, son derece yetenekli yeni Genelkurmay Başkanı Erich von Falkenhayn'da. Falkenhayn'ın öncelik sıralaması çok açıktı. Almanya'nın en tehlikeli düşmanlarının batıda olduğunun farkındaydı. Fransa ve daha da önemlisi Britanya yenilmedikçe İtilaf Devletleri savaşı sonsuza dek uzatabilirlerdi – kendi askeri güçlerinden çok, Yeni Dünya'nın ekonomik kaynaklarından yararlanabilmelerini ve Almanların bu kaynaklara erişmelerini engelleyebilmelerini sağlayan deniz üstünlükleri sayesinde. Rusya artık yakın tehdit değildi ve doğu sahnesinin büyüklüğü o cephede belirleyici bir zafer kazanılmasını zora sokuyordu. Kendi başına bırakılsa, Falkenhayn, Rusların zapt edilmesinde asgari kuvvet kullanma ve her şeyi batıda belirleyici bir zafer kazanmaya yoğunlaştırma yönündeki Schlieffen stratejisine dönerdi. Ama bırakılmadı. Alman halkı için savaşın büyük kahramanları artık Tannenberg fatihleriydi: Hindenburg ve Ludendorff. Bu muazzam ikilinin kendi tiyatrolarının bir yan sahneye indirgenmesine izin vermeye hiç niyetleri yoktu ve artık bunun olmamasını garantiye alacak siyasi nüfuza sahip-

tiler. Üstelik, felaketle sonuçlanan kış seferinin sonunda Avusturyalılar çöküşün eşiğindeydiler. Daha 1914 sonunda 1.250.000 adam kaybetmişlerdi. Mart'a gelindiğinde 800.000 asker daha kaybedeceklerdi. Bu kayıplara, çokuluslu orduyu bir arada tutmuş olan profesyonel kadroların çoğu da dahildi ve Slav birimleri –Çekler, Rumenler ve Rutenler– kitlesel olarak ordudan firar etmeye başlıyorlardı. Conrad, yalnızca İtalyanlarla daha etkin bir biçimde başa çıkmak için bile olsa, Rusya'yla ayrı bir barış yapmayı düşünmeye başlamıştı.

Dolayısıyla, Falkenhayn, bir süreliğine batıda müdafaada kalmak ve doğuda müttefiki Avusturya'yı kurtarıp Ruslara Petersburg'da daha şimdiden barış çağrısı yapmakta olan nüfuzlu çevrelerin elini güçlendirmeye yetecek kadar kayıp verdirecek güçte bir saldırı düzenlemek zorunda olduğunu isteksizce kabul etti. Bu amaçla, Galiçya'da, Gorlice-Tarnow bölgesinde Rus mevzilerine saldırmak için, General August von Mackensen ve Başkurmay Albay Hans von Seeckt komutasında yeni bir Avusturyalı-Alman ordu grubu kurdu. Bu saldırı, savaşın ortasındaki yılları tanımlayacak yöntemlerin ilk kez kullanılmasına tanıklık etti: uzun ve yoğun topçu ateşi perdesinin arkasından özenle planlanmış piyade saldırıları. Tam bir başarıydı: 100.000 esir alındı ve Rus hatlarına 80 mil derinliğine dek nüfuz edildi. Kendi başına "belirleyici" olmadı, ama Falkenhayn için amaç bu değildi. Bu yeni tür savaşın doğasını anlamaya başlamıştı. Burada hedef, savaş meydanında zafer kazanmaktan çok, "yıpratma"ydı. Artık Almanya'nın stratejisi, kendisi mümkün olduğunca az kaynak kullanırken, hasımlarını kaynaklarını tüketmeye zorlamak olmalıydı.

Resim 5. Alman askerleri Doğu Cephesi'nde bir köyü yakarken.

Hindenburg'la Ludendorff aynı düşüncede değillerdi. Onlar hâlâ Schlieffen'ın Fransızları kuşatmayı ummuş olması gibi, "yarınsız bir çarpışma"da tüm Rus ordusunu hapsedecek daha geniş çaplı bir kuşatma stratejisi tasavvur ediyorlardı. Falkenhayn bunu duymak bile istemiyordu. Ağustos'ta cephenin kuzey kesiminde bir saldırıya izin verdi, ama Rusları Polonya'dan sürüp Brest-Litovsk boyunca kuzeyden güneye uzanan bir müdafaa hattı oluşturmak gibi kısıtlı bir hedefle. Bu operasyon öylesine başarılı oldu ki, Ludendorff'un kuzeyde Vilnius'u almak için yeni bir geniş çaplı ilerleyişe geçmesine izin verdi; ama Alman ordusu, bir kez daha, hiçbir stratejik sonucu olmayacak, görkemli bir operasyon zaferiyle yetinmek zorunda kaldı.

1915 sonuna gelindiğinde Almanya'nın Doğu Cephesi'ndeki kaydı kesintisiz bir başarıydı ve bunun şerefi Hindenburg ve Ludendorff'a atfedildi. Ama çok daha üstün kuvvetler karşısında alınan bu parlak zaferler başarılı generalliğe çok az şey borçluydu. Daha çok iyi örgütlenmeye, daha üstün lojistiğe, daha iyi eğitime ve büyük oranda şifresiz aktarılan Rus mesajlarının elektronik olarak dinlenilmesi yoluyla kazanılmış daha iyi istihbarata bağlıydı; gelişmişlik açısından hâlâ Rus İmparatorluğu'nun çok ilerisinde olan, iyi eğitimli ve çalışkan bir halkın fazlasıyla sahip olduğu niteliklerdi bunlar.

Ancak, bu seferde her iki tarafın sergilediği acımasızlık da önemliydi ve bunun başlıca kurbanları siviller olmuşlardı. Leh ya da Litvanyalı sakinlerine karşı hiçbir dostluk duymayan Rus birlikleri, geri çekilirken kırsal kesimi yakıp yıkmışlardı. Mülteci sayısının üç milyonla on milyon arasında olduğu tahmin ediliyordu. Almanlar uygar

savaş konusunda daha da kayıtsızdılar. Yalnızca fatihler değil, sömürgeciler gibi ilerlemişlerdi: Ludendorff'un daha büyük bir Reich'ın parçası olarak ilhak etmeyi planladığı, Almanların yerleşip egemen olacakları topraklardı bunlar. Bölgeye yönetimi altında olduğu askeri örgütün adıyla OberOst denir oldu. Alman yetkililer, bölge sakinlerine, hakları ya da kendi kimlikleri olmayan barbarlar gibi davranıyorlardı. Başka pek çok açıdan olduğu gibi bu açıdan da Almanların Birinci Dünya Savaşı'ndaki eylemleri, ikincisindeki davranışlarının ürkütücü bir habercisiydi.

1915'te Batı Cephesi

Almanlar Batı Cephesi'nde 1915 boyunca savunmada kaldılar ve bunda da aynı derecede başarılı oldular. Yalnızca bir kez, Nisan ayında, Ypres'de saldırıya geçtiler; bu saldırıda yeni bir silahı, zehirli klor gazını denemek dışında pek bir stratejik amaçları yoktu. Gaz ilk başta son derece etkili oldu: üzerinde kullanıldığı İtilaf Devletleri askerleri gafil avlanarak, cephe hattının 800 yardalık bölümünü geçici olarak terk ettiler. Ama İtilaf Devletleri hızla panzehir geliştirdiler ve bu silahı kendi cephaneliklerine katmalarıyla savaş daha da karmaşık ve insanlık dışı bir seyir aldı. Bu yeni "iğrençlik" Alman barbarlık kaydına eklendiğinden ve hem savaş sırasında hem de sonrasında İtilaf Devletleri propagandasının en değerli kalemlerinden biri olacağından, bu yenilik Almanlara muhtemelen kazandırdığından daha fazlasını kaybettirdi. Geri kalanına gelince, Alman orduları genellikle kendi seçtikleri alanlarda sa-

vunma mevzilerini mükemmelleştirdiler – yalnızca önceden nişan alan toplarla değil, savaş öncesinde kimsenin yaşanacağını tahmin etmediği türde bir savunma savaşında kendilerini kanıtlamış makineli tüfeklerle savunulan ve dikenli tellerle korunan derin ve genellikle rahat yeraltı siper sistemleri kazdılar.

İttifak Devletleri orduları bu istihkâmlara saldırma zorunluluğu hissediyorlardı. Öncelikle, Fransız topraklarının içlerinde yer alıyorlardı ve, en azından Fransızlar açısından, varlıklarına meydan okunmadan burada kalmaları düşünülemez bir durumdu. Ayrıca, Doğu Cephesi'ndeki felaketler, Rusların savaşta tutulması için batıda baskının sürdürülmesini zorunlu kılıyordu. Strateji yönetimi hâlâ büyük oranda Fransızların elindeydi ve Britanyalılar daha çok onların küçük ortaklarıydı. Britanya Kabinesi'nde hâlâ Britanya'nın Batı Cephesi'ne katkısının sınırlandırılması ve daha geleneksel bir deniz stratejisi izlenmesi yönünde güçlü bir baskı vardı – Lord Kitchener da bu görüşe son derece sıcak bakıyordu. Kendilerine verilen adla "batıcılar"ın en coşkuluları bile herhangi bir saldırıyı, yeni ordularının gerektiği gibi eğitilmiş ve donatılmış olacağını umdukları 1916'ya dek ertelemeyi tercih ederlerdi. Ama Çanakkale seferinin başarısızlığı, müttefiklerinin baskıları ve, en önemlisi, Almanlarla başa çıkılmasını isteyen kamuoyunun ağırlığı, 1915'e gelindiğinde Britanyalıların kendilerini "batı" stratejisine geri dönülmez biçimde adamaları ve ertesi yıl tamamlanmasını dört gözle beklemeleri anlamına gelecekti.

Böylece, 1915 boyunca, şiddetleri giderek artan bir dizi saldırıda, Fransa ve Britanya orduları, bu yeni türde-

ki savaşın tekniklerini çok yüksek bir bedelle öğrendiler. Mart'taki ilk saldırıları kolayca geri püskürtüldü. Başarılı saldırının anahtarının yeterli topçu desteği olduğu açıkça görülüyordu, ama İtilaf orduları doğru kalibrede yeterince topa da, onları üretebilecek sanayiye de henüz sahip değillerdi, ellerindeki toplarda da doğru nitelikte cephane yoktu. 1914'ten önce, top mermileri, ağırlıklı olarak, havada patlamaları seyyar savaşta etkili olan şarapnelden oluşuyordu. Ama şimdi gereken, dikenli tellerle çevrili istihkâmları dümdüz etmeye, siperlerdeki düşman piyadesini yok etmeye, savunma mevzilerindekileri desteklemek için harekete geçen düşman yedek kuvvetlerini tutmaya ve karşı batarya ateşiyle düşman topçusunu etkisizleştirmeye yetecek kadar ağır, yüksek patlamalı toplardı. Dahası, piyade saldırıları topçuların yaylım ateşiyle dikkatle koordine edilmeliydi ve bu da yalnızca birinci sınıf kurmay çalışması değil, güvenilir iletişim de gerektiriyordu; oysa, seyyar telsiz cihazlarının yokluğunda mevcut yegâne iletişim yolu, düşman karşı baraj ateşinin genellikle ilk kurbanları olan telefon hatları, posta güvercinleri ve habercilerdi. Son olarak, saldırı ilk başta başarılı olsa bile, Alman siper sisteminin ilk hattının ötesine ender olarak nüfuz edebiliyor ve burada bombardımana ve kanatlardan gelecek karşı saldırılara karşı korunmasız kalınıyordu. Bu durumda, daha fazla ilerleyiş, topçuların yeniden nişan almaları gereği yüzünden gecikiyordu. Bu aşamada, savaş topçularının bombardımana geçmeden önce hedefe isabeti garantiye almak için "nişan atışları" yapmaları gerekiyordu. Bu da zaman alıyor ve sürpriz etmenini ortadan kaldırıyordu. Sonraları (ileride göreceğimiz gibi) bunu

Resim 6. Mareşal Joffre, Britanyalı ast ortakları Feldmareşal Sir John French ve General Sir Douglas Haig'le birlikte.

gereksizleştiren "ön-nişan" tekniklerini geliştirdiler. Son olarak, saldırı kuvvetleriyle atılımı tamamlayacak yedek kuvvetler arasında kurulması zorunlu iletişimde güçlük çekilmesi, savaş alanında komuta ve kontrolü neredeyse olanaksızlaştırıyordu.

Ordularının genellikle yetkinlik düzeylerinin çok ötesinde terfi ettirilmiş subayların komutasındaki, neredeyse hiç eğitilmemiş gönüllülerden oluşması, Britanyalılar açı-

sından sorunu daha da karmaşıklaştırıyordu; ama bambaşka türde bir savaşa göre eğitim almış Fransızların da daha iyi sonuç elde edemedikleri belirtilmelidir. Yine de, Eylül'e gelindiğinde, Rusların çaresiz durumda olmaları nedeniyle, batıda geniş çaplı bir çabaya girişilmesi gerekiyordu. Bu nedenle, İtilaf Devletleri, Joffre'un "Almanları Meuse'e çekilmek zorunda bırakacak ve muhtemelen savaşı bitirecek" taahhüdünde bulunduğu büyük bir ortak saldırı başlattılar. Britanya kesiti Loos maden bölgesinde yoğunlaşmıştı. Saldırı, sahra toplarının yanı sıra artık ağır topları da içeren büyük bir topçu desteğiyle başlatıldı ve gaz ilk kez mucitlerine karşı kullanıldı. Hatta Britanyalılar Alman ön hattında beş mil genişlik ve iki mil derinlikte gedik açtılar. Ama Almanlar da derslerini almışlar ve ilkinin arkasında ikinci bir savunma mevzii inşa etmişlerdi. Britanya tarafındaki hatalı kurmay çalışması, komuta kargaşası ve savaşın gerilimleri, elde gedikten faydalanacak yedek kuvvet olmaması sonucunu doğurdu. Operasyon bir ay daha uzayıp gitti ve sonunda her iki taraf yaklaşık 200.000'er kayıp verdi.

Yine de, İtilaf Devletleri artık zafer formülünü bulmuş olduklarını sanıyorlardı: daha fazla top, daha uzun ön baraj ateşi, daha iyi iletişim ve daha iyi kurmay çalışması. 1916'da, Kasım ayında, Chantilly'deki Fransız Karargâhı'nda bulunan İtilaf Devletleri Başkomutanlığı'nda planlanmış, doğudan batıya doğru büyük bir ortak saldırıda bütün bunların uygulamaya sokulabileceğini umuyorlardı. Joffre batının en güçlü İtilaf ordusunun başkomutanı olarak yerinde güvenle oturuyordu, ama Seferi Kuvvetleri'nin ilk baştaki altı tümenden altı orduda elli altı tümene çıkma-

sıyla Britanya da önemi giderek artan bir ortağa dönüşmekteydi. Komutanı Sir John French'in artık bu göreve uygun olmadığı yaygın ve haklı olarak varsayılıyordu ve Loos'taki performansı da bunu kanıtlamıştı. Haşin, iyi konuşamayan ve demir iradeli Sir Douglas Haig onun yerini aldı ve Somme Çarpışması için hazırlıklar başladı.

V. Bölüm

1916: YIPRATMA SAVAŞI

Yurtiçi cephe

1915 sonuna gelindiğinde, genel olarak altı ay içerisinde sona ermesi beklenen savaş neredeyse bir buçuk yıldır sürmekteydi ve artık kimse hızlı bir sonuç beklemiyordu. Savaşın bu kadar uzun sürmesini mümkün kılan neydi?

Bu sorunun basit bir yanıtı vardır: muazzam askeri kayıplara katlanmakla kalmayıp, savaşın gerektirdiği, giderek artan kontrol ve zorlukları da hiç yakınmaksızın kabullenen halkların desteğinin sürmesi. Her yerde hükümetler vatandaşlarının yaşamlarının üzerinde, öncelsiz olmakla kalmayıp, daha önceden hayal bile edilemeyecek güçler edinmişlerdi. Kontrolü hükümetlerin ele almadığı yerlerde gönüllü örgütler almıştı. Savaşın başında beklenen mali çöküş yaşanmamıştı. Sigorta oranları sabitlendi, devlet kredileri artırıldı, altının yerini basılı para aldı, işgücü kıtlığı ücretleri tırmandırdı ve devlet kontratları iş sınıflarının bazılarına eşi görülmemiş bir refah kazandırdı.

Tarım üreticileri işgücü kıtlığından kötü etkilendiler, ama ürünlerine talep hiç olmadığı kadar artmıştı. Hatta, bir yıllık savaşın ardından, savaşan ülkelerin hepsinde nüfusun pek çok kesimi daha önce hiç olmadığı kadar iyi durumdaydı. Ama 1915 sonuna gelindiğinde karşılıklı ablukalar can yakmaya başlıyordu. İhracat geriledi; fiyatlar yükseldi; kâğıt para akışındaki artıştan kaynaklanan enflasyon ücretli sınıfları vurdu; sanayide kullanılacak ithal hammadde miktarı azaldı ya da hiç kalmadı. Abluka baskılarının ve silahlı kuvvetlerin taleplerinin bileşimi gıda, yakıt ve ulaşımda giderek artan kıtlıklara neden oldu ve 1916'da sivil nüfus ciddi düzeyde sıkıntı çekmeye başladı.

Durumla en iyi başa çıkan, Batı Avrupa'nın iyi örgütlenmiş ve kenetlenmiş toplumlarıydı – yani Almanya, Fransa ve Britanya. Hatta savaş örgütlenmişlik ve kenetlenmişliklerini daha da pekiştirdi. Yüzyılın ilk onyılında her yerde siyasete egemen olmuş sermaye-emek çatışması askıya alındı. İşçi liderlerine idari ve siyasi sorumluluk içeren görevler verildi. İşgücü kıtlığı sayesinde yeni bir pazarlık gücü kazandılar. Üniversitelerden ve iş dünyasından uzmanlarla güçlendirilen bürokrasiler ulusal yaşamın giderek daha çok yönünün kontrolünü ele geçirdiler ve pek çok durumda bu kontrolü bir daha hiç kaybetmeyeceklerdi. Savaşın sonuna gelindiğinde, savaşa katılmış her Avrupa devleti, hatta özgürlükçü İngiltere bile bir komuta ekonomisine dönüşmüştü – en çok da Almanya.

Alman ya da daha doğrusu Prusya bürokrasisi, Prusya ordusu gibi, kendi türünün modeli sayılmıştı hep. Savaş hazırlıklarında rolü küçüktü: seferberlik ve onunla bağlantılı her şey askeri yetkililerin kontrolündeydi. *Reichsbank*'ta

yüklü bir "savaş kasası" vardı, ama sivil savaş hazırlıkları bundan öteye gitmemişti. Almanya'nın ablukaya karşı korunmasızlığına rağmen, savaşa yönelik üretim için şart olan ithal hammaddelerin stoklanması konusunda hiçbir şey yapılmamıştı. Savaş Dairesi temel malzemelerin kontrolü ve dağıtımı için bir Savaş Malzemeleri Departmanı'nı ancak dev elektrik grubu AEG'nin yaratıcısı olan sivil Walther Rathenau'nun inisiyatifiyle kurdu ve bu departman ilk başta onun liderliğindeydi. Aynı sırada, nakliyat kodamanı Albert Ballin, temel ithal ürünlerin elde edilmesinin düzenlenmesi için bir Merkezi Satın Alma Örgütü oluşturulmasında öncülüğü üstlendi. Her iki örgüt de, büyük oranda, faaliyetini kontrol ettikleri iş adamları tarafından yönetiliyordu. Avrupa'nın en iyisi olan Alman kimya sanayisi, bulunamayan hammaddelerin yerini alacak maddelerin (*ersatz*) geliştirilmesinde bir kez daha inisiyatifi ele aldı – tekstil ürünleri için kâğıt hamuru, gübre olarak sentetik kauçuk ve nitrat ve atmosferden sentezlenen patlayıcılar. Buna rağmen, 1915 sonuna gelindiğinde hem yiyecek hem de giyecek kıtlığı çekiliyordu. İstihkak sistemi ve fiyat kontrolleri getirildi ve genel olarak adil görülüp kabullenildi; ama ordularının zaferlerine rağmen Alman halkı sefil durumdaydı, kaygılıydı ve kentlerde giderek açlık çekiliyordu.

Uzun bir savaşa Britanyalılar da daha iyi hazırlanmış değillerdi, ama hükümet ilk başta alınmış askeri ve siyasi önlemlerle hazır durumdaydı. Limanların, demiryollarının, nakliyatın ve sigorta oranlarının kontrolünün devrine ilişkin bir "Savaş Kitabı" hazırlanmış ve hükümete tam anlamıyla mutlak güçler tanıyan Krallığın Savunması Yasası parlamentoda hızla ve oybirliğiyle kabul edilmişti. Herbert

Asquith'in tasasız liderliğindeki liberal ve barışçı hükümet, ilk başta savaşın yürütülmesini Kitchener'a teslim etti. Britanya'nın askeri liderlerinin birçoğu gibi Kitchener da kariyerinin büyük bölümünü yurtdışında geçirmişti ve bu görev onun boyunu aşıyordu, ama, çağdaşlarının çoğunun aksine, savaşın uzun süreceğinin ve büyük bir donanma kadar büyük bir ordu da gerektireceğinin farkındaydı. Seferi kuvvetlerin mevcut altı tümenini yetmişe yükseltme planları yaptı ve asker saflarını doldurmaları için gönüllü çağrısında bulundu. Çağrısı hemen yanıt buldu. 1914'e gelindiğinde bir milyon, yani silahlandırılıp donatılabilecekten çok daha fazla sayıda kişi orduya katılmıştı. Ama sonunda gerekecek sayının dörtte birinden azdı ve 1915 yazına gelindiğinde gönüllü havuzu kurumaktaydı. Zorunlu askerlik liberal hükümet için düşünülemeyecek bir şeydi ve bir dizi yarım yamalak önlem girişiminde bulunuldu, sonunda, Mayıs 1916'da, büyük tereddütlerle, 18'le 41 yaş arasındaki tüm erkekler için zorunlu askerlik getirildi.

Orduya katılanların işgücündeki yeri kısmen kadınlarla dolduruldu. Kadınlar savaştan önce "sufrajet" hareketiyle oy hakkı için örgütlenmeye zaten başlamışlardı ve şimdi bu hareketin liderleri savaş çabalarına katılıyorlardı. Kadınlar hızla, yalnızca hemşirelik ve sosyal yardım hizmetlerinde değil, ofislerde, fabrikalarda ve tarımda da vazgeçilmez oldular ve bu durum toplumun tüm dengesini değiştirdi. 1918'e gelindiğinde, bu değişim, oy hakkı kapsamının yedi milyondan, 30 yaş üstü kadınlar dahil 21 milyona kişiye çıkarıldığı yeni Halkın Temsili Yasası'na yansımıştı. Neredeyse savaşın yan ürünü olarak, Britanya, tam demokrasiye yaklaşmaya başlamıştı.

Resim 7. Cephane fabrikasında çalışan kadınlar.

Silahlı kuvvetler safları gönüllüler ve yedeklerle doldurulabilirdi, ama yeterli miktarda silahın ve cephanenin sağlanması bambaşka bir meseleydi. 1914 sonuna gelindiğinde savaşan orduların hepsi cephane stoklarını tüketmişlerdi ve yalnızca askerlerin değil, sanayinin de savaş için seferber edilmesi gerekeceği ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu, Almanya'da askerlerin, Britanya'daysa sivillerin denetiminde yapıldı. Britanya'da inisiyatifi hükümetin en dinamik üyesi olan David Lloyd George ele aldı ve, Kitchener'ın itirazlarına rağmen, önce bir Komite ve ardından da, Mayıs 1915'te, sanayi, işgücü ve devlet me-

murlarını cephane tedarikinin her yönü üzerinde mutlak güce sahip hükümet kontrolü altında birleştiren bir Cephane Bakanlığı kurdu. 1917'ye gelindiğinde bu tür başka bakanlıklar da oluşturulmuştu ve bunların en önemlilerinden biri, giderek artan abluka baskısı sonucunda ortaya çıkan istihkak sorunlarını çözmeyi amaçlayan ve elemanları büyük oranda endüstri uzmanlarından oluşan Gıda ve Nakliyat Bakanlığı'ydı. Sonuçta, 1918'e gelindiğinde, nüfusun büyük bölümü yeterince beslenemiyor olsa da, savaşın sonuna gelindiğinde düşmanlarının çekeceği açlık ve yoksunluk düzeylerine Britanyalılar asla yaklaşmadılar.

Alman işgali sonucunda Fransa kömür yataklarının % 40'ını ve demir cevherinin % 90'ını kaybetmişti, ama hâlâ büyük oranda tarım ülkesiydi ve, siyasi liderliğinin değişkenliğiyle ün salmış olmasına rağmen, ülkenin idaresi Napolyon'un kurmuş olduğu son derece etkin bürokrasinin elindeydi. Daha da önemlisi, batı yarıküresinin kaynaklarına erişimini koruyordu ve bu nedenle de muazzam cephane sanayisi zarar görmedi. Britanya'daki gibi geniş tabanlı bir merkez ve sol koalisyonuna dayalı olan hükümeti savaşın yürütülmesini ilk başta Marne kahramanı General Joffre'a bıraktı. 1915 sonuna gelindiğinde Fransız ordusu öylesine korkunç kayıplar yaşamış ve o kadar az sonuç alabilmişti ki, Joffre'un yetkinliğine ilişkin kuşkular artıyordu – ertesi bahar Almanların Verdun saldırısını öngörememesi, bu kuşkuları doğrulayacaktı. Ancak, henüz hiçbir barış eğilimi gözlenmiyordu. Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré'nin şahsında somutlaşan sağın geleneksel vatanseverliği, en sert eleştirmeni olan Georges Clemenceau'nun sert Jakobenizmiyle savaşı kazanma ve

Almanya'nın bir başka savaşı başlatma gücünü yok etme kararlılığında birleşmişti.

Rus İmparatorluğu'ndaysa durum çok farklıydı. Devasa insan gücüne ve ekonomisinin hızla sanayileşmesine karşın, Rusya, iki önemli ve sonuçta ölümcül olacak engelle boğuşuyordu: coğrafi yalıtılmışlık ve idari beceriksizlik. İlki ekonomisini sakatlıyor, ikincisiyse düzeltilmesini engelliyordu. Savaş başladığında temel ithalatı kurudu ve ihracatı –büyük oranda Güney Rusya'da üretilen ve Çanakkale Boğazı'nda ablukayla önü kesilen tahıl– % 70 düştü. Yurtiçi üretim uçurumu kapatmaya yetmiyordu, ama yerel girişimciler inanılmaz kârlar ettiler. Öteki ordular gibi Rus ordusunun da cephanesi hızla tükendi – yalnızca cephane değil, toplar ve hatta küçük silahlar bile. 1914-15'in muazzam çarpışmalarında, Rus piyadeleri, topçu ateşiyle korunmadan ve sıklıkla da tüfekleri bile olmadan saldırıya geçmek zorunda kaldılar. Bu şartlar altında, 1915 sonunda Rus ordusunun yaklaşık dört milyon asker kaybetmiş olması hiç şaşırtıcı değildir.

Uyuşuk ve beceriksiz Rus bürokrasisinin duruma çare bulamaması halkın protestosuna ve ilk başta (savaş bölgelerinden gelen muazzam mülteci akını dahil) sosyal yardımlarla, ama sonrasında savaş idaresinin her yönüyle –gıda, yakıt, ulaşım, hatta askeri meseleler– başa çıkmak için *Zemstva* adlı gayri resmi konseylerin oluşmasına yol açtı. Ama Batı Avrupa'da yönetimler bu tür gönüllü teşkilatları memnuniyetle karşılayıp onlardan yararlanırken, Rusya'da faaliyeti –hem silahlı kuvvetlerdekiler dahil profesyonel bürokratlarda, hem de çariçe ve tekinsiz danışmanı Keşiş Rasputin önderliğindeki, savaşa zaten karşı olan,

saraya hakim aristokrat klikte– büyük rahatsızlık yarattı. Ağustos 1915'te, bu klik, çarı, amcası Nikolay'ı orduların komutasından almaya ve komutayı bizzat üstlenmeye ikna etti. Onun yokluğunda çariçe yönetimi kendi idaresine alabildi ve yeni reform girişimlerini engelledi.

Sonuç trajikti. 1916 sonuna gelindiğinde *Zemstva*'nın çabaları sonuç vermekteydi. Artık silah ve cephane bolluğu vardı, başkomutanlık silkinip toparlanmıştı ve, ertesi yaz General Brusilov'un parlak başarısının da gözler önüne sereceği gibi, yeni bir yetkinlik düzeyine ulaşmaktaydı. Ama yurtiçinde her şey çöküyordu. Trafik yoğunluğunun artışı sonucunda ulaşım sisteminin tıkanması, yakıt ve daha da önemlisi kentler için yiyecek tedarikinin çökmesine neden oldu. 1915-1916 kışında, tüm Rus kentlerinde, özellikle de (1914'teki vatanseverlik girişimiyle St. Petersburg'a verilen yeni adla) başkent Petrograd'da ciddi kıtlıklar yaşandı. 1916'da, kentlerde giderek yayılan grevlerle, kırsal kesimdeyse askerlikten kaçışın yaygınlaşmasıyla, durum hızla daha da kötüleşecekti. Yıl sonuna gelindiğinde Rusya yönetilemez haldeydi.

İtilaf Devletleri'nin yegâne tesellisi, Avusturya-Macaristan'daki durumun da daha iyi olmamasıydı. Monarşinin tek avantajı –ki bu her zaman böyle değerlendirilmemişti– Almanların doğrudan yardım getirebilmeleriydi. Öyle olmasaydı, Avusturyalılar Ruslardan bile önce çökebilirlerdi. Savaşın başındaki ulusal –ya da, daha doğrusu, çokuluslu– dayanışma uzun sürmedi. 1915 baharına gelindiğinde, Conrad'ın felaketle sonuçlanan kış seferinin ardından, Avusturya ordusu, daha önce görmüş olduğumuz gibi, bir düzine anadil konuşan bir kuvveti

bir arada tutan profesyonel kadrolar dahil, iki milyondan fazla adam kaybetmişti. Orduyu ayakta tutan tek şey, giderek artan Alman "danışman" ve kurmay katkısıydı. Yurtiçi meselelere bakıldığında, Macarlar giderek kendi başlarının çaresine bakıyor ve, gıda açısından kendi kendilerine yeterli olduklarından, savaşın uzamasından fazla etkilenmiyorlardı. Avusturyalılar bu avantaja sahip değillerdi. Yiyecek için bağımlı hale geldikleri Macarlar talebi karşılamaya gönülsüzdüler. Avusturya ekonomisi İtilaf ablukasından Alman ekonomisi kadar etkilendi, ama nüfusunun zaten kuşkulu sadakatine yeni baskılar dayatmaktan korkan beceriksiz bürokrasinin bir abluka ekonomisi planlamaya ya da istihkak sistemi getirmeye çalıştığı bile söylenemezdi. Viyana, Petrograd'dan bile önce açlık çekmeye başladı.

Verdun seferi

1915 sonuna gelindiğinde Alman orduları her yerde zafer kazanmış, ama bu zaferler savaşın sonunu yaklaştırmamıştı. Orduları destekleyen sivillerin sabrı taşmak üzereydi. Yurtiçinde, orduda Hindenburg ve Ludendorff'un önderliğinde olan, ama Şansölye Bethmann Hollweg'in de desteklediği önemli bir *fronde*, Falkenhayn'ın görevden alınmasını talep etmekteydi. Falkenhayn, yetkisine karşı bu gasp girişiminden rahatsız olan kayserin güvenine hâlâ sahipti ve zaferin ancak batıda kazanılabileceği görüşünden vazgeçmiyordu. Sağlam nedenlere dayanarak, başlıca hasmının artık tükenmeye yakın olan Fransa değil, Britan-

ya olduğunu hesapladı. Britanya'nın orduları hâlâ tazeydi, büyük bölümü henüz savaşa girmemişti ve denizlerdeki egemenliği Almanya'ya yönelik ablukayı sürdürmekle kalmıyor, İtilaf Devletleri'nin tedariklerine giderek bağımlı olmaya başladıkları Amerika Birleşik Devletleri'yle temasın açık tutulabilmesini de sağlıyordu. Falkenhayn, bu ikincisiyle başa çıkmak için, yeri geldiğinde göreceğimiz gibi, kısıtlamasız denizaltı savaşını savundu. Ancak, karada Britanya'nın başlıca silahının henüz sınanmamış kendi orduları değil, müttefiki Fransa'nın orduları olduğuna inanıyordu. Fransa'ya onları barış istemeye zorlayacak kadar yıkıcı bir darbe vurulabilirse, Falkenhayn'ın deyişiyle, "İngiltere'nin kılıcı" elinden alınmış olacaktı. Ama Batı Cephesi'ndeki müdafaasının denenip sınanmış gücü karşısında bu nasıl yapılabilirdi?

Falkenhayn çözüm için doğuda büyük başarıyla kullanmış olduğu yönteme başvurdu: yıpratma. Orduları yok edilerek, Fransa kelimenin tam anlamıyla kan kaybından ölmeye zorlanmalıydı. Fransızlar kaybetmeyi göze alamayacakları toprakları yeniden kazanmak için saldırmak zorunda bırakılmalıydılar ve söz konusu topraklar da Verdun Kalesi olacaktı. Verdun'un kendi başına hiçbir stratejik önemi yoktu, ama kırılgan bir dış istihkâmın ucundaydı ve Fransa'nın tüm büyük askeri zaferleriyle ilişkilendirilen tarihsel bir yerdi. Falkenhayn, Joffre'un burayı savunmamayı ya da kaybetmesi durumunda yeniden ele geçirmeyi başaramamayı göze alamayacağını hesaplıyordu. Alman orduları kendi saldırıları sırasında kaçınılmaz olarak kayıp vereceklerdi, ama Gorlice-Tarnow'da büyük bir başarıyla kullanılmış tekniklerin etkin biçimde kullanılmasıyla bu

kayıpların asgariye indirileceğine inanıyordu: gafil avlama, iyi bir kurmay çalışması ve, en önemlisi, muazzam topçu üstünlüğü. Böylece, 21 Şubat 1916'da, yaklaşık 1.000 topla gerçekleştirilen dokuz saatlik bombardımanın ardından saldırı başladı.

Falkenhayn haklıydı. Joffre Verdun'u stratejik açıdan önemsiz saymış ve savunma hazırlıkları için pek az şey yapmıştı, ama siyasi baskılar burayı terk etmesini olanaksızlaştırıyordu. Müdafaanın gücüne beslediği inancı nedeniyle o zamana dek terfisi saldırı yanlısı üstleri tarafından engellenmiş olan General Philippe Pétain'in komutasındaki Fransız askerleri, her bir karış toprağa tutunma ve kaybedilen her karışı yeniden kazanmak için karşı saldırıya geçme talimatına uydular. Yıpratma iki tarafı da etkiledi: Fransızlar kendi zayiatları kadar kayıp verdirdiler. Pétain rotasyonla askerlerini sakınmak için elinden geleni yaptı, ama Falkenhayn, giderek artan bir çaresizlikle, adamlarını ateşe atmak zorunda kaldı. Savaş meydanı topların egemenliğindeydi: Haziran sonuna gelindiğinde, Alman saldırıları nihayet kesildiği zaman, her iki tarafın topları dünyanın daha önce hiç görmediği bir kâbus manzarası yaratmıştı. Bu dehşete, göğüs göğüse verilen savaşta gazın ve alev makinelerinin yarattığı dehşet eklendi. İki taraf yarım milyon adam kaybetti ve o mezar topraklarda kaç kişinin yattığı asla öğrenilemeyebilir. Verdun Fransızlarda kaldı. Fransızlar için muhteşem bir zaferdi bu, ama ordularını neredeyse çökertmişti. Almanlar açısından kuşku götürmez bu ilk başarısızlık, hem ordunun hem halkın moraline ağır bir darbeydi ve bunun bedelini Falkenhayn ödedi. Ağustos ayında komutadan alındı ve kayser de ge-

nelkurmay başkanlığına, yanında sadık Ludendorff'la birlikte Hindenburg'u getirdi.

Somme Çarpışması

Bu döneme gelindiğinde Batı Cephesi'nde bir gelişme daha yaşanmıştı. Önceki Kasım ayında, Chantilly Konferansı'nda, İtilaf Başkomutanlığı'nın, 1916'da doğuda ve batıda ortak bir saldırıda kuvvetleri birleştirmeyi kabul ettiğini önceden görmüştük. Batının katkısı, Somme Nehri üzerinde, Amiens'in doğusundaki kesişim noktalarında Britanya ve Fransız ordularının girişecekleri saldırı olacaktı. Aslında, verilen kuvvetler yaklaşık olarak eşit pay edilecekti, ama, Temmuz'da saldırı başladığında, Verdun'daki ağır taahhütleri Fransızların payını Britanyalıların on dokuz tümenine karşı altı ön hat tümenine indirmişti. Britanyalılar yakınmadılar. Yeni ordularının önceki iki yıldır hazırlanmakta olduğu sınav buydu. Hazırlıkları, yirmi sekiz yıl sonraki Normandiya çıkartmalarında olacağı kadar titiz, geniş kapsamlı ve önceden belliydi. Saldırıdan önce, bir buçuk milyon merminin ateşlendiği bir haftalık bir topçu bombardımanı gerçekleşti: Savaşın arifesinde, General Haig, "Ne dikenli teller bu kadar iyi kesilmiş, ne de topçunun hazırlıkları bu kadar eksiksiz olmuştur," diye yazacaktı. Bunların etkisine o kadar inanıyordu ki, 1 Temmuz sabahı saldırıya geçen 120.000 adamın birçoğu saldırı için donanmamış, bunun yerine, topçuların onlar adına zaten fethetmiş olacakları istihkâmları güçlendirmek için gerekli malzemeleri yüklenmişti.

İşler öyle yürümedi. Vasıfsız işgücü tarafından aceleyle üretilmiş mermilerin önemli bir kısmı patlamadı. Patlayanlarsa kireçtaşından tepe eteklerine kazılmış derin istihkâmları yok edemedi ve baraj ateşi sona erdiğinde bu istihkâmlardan çıkan makineli tüfekler, çıplak kireçtaşı yamaçlardan ağır yükleriyle onlara doğru zorlukla ilerlemeye çalışan uzun asker hatlarına yakın mesafeden ateş edebildiler. Çarpışma başladığında, pek çok şeyin bağlı olduğu, piyadeyle topçu arasındaki özenli işbirliği, savaşın sisleri arasında paramparça oldu. Gün sonunda 21.000 asker ölmüş ya da kaybolmuştu.

Çarpışma görkemli bir başarıyla sonuçlanmış olsaydı, önceki iki yılda Fransız ve Rus ordularının kat kat fazlasını verdikleri kayıplardan daha kötü olmayan bu kayıplar, kabul edilebilir bir bedel olarak görülebilirdi. Ama ortada böyle bir başarı yoktu. Bunun yerine, Britanya kolektif belleğinde beceriksiz generalliğin timsali ve anlamsız bir kayıp oldular. Saldırılar dört ay daha devam etti. Bu döneme gelindiğinde İtilaf orduları yaklaşık on mil ilerlemişlerdi, Somme savaş meydanı, tıpkı Verdun gibi, ay yüzeyine dönmüş ve İtilaf Devletleri toplamda 600.000 adamlarını kaybetmişlerdi. Alman kayıplarının boyutu ateşli tartışmalara konu olmuştur, ama muhtemelen İtilaf Devletleri kayıplarının çok da altında değildi ve askerlerinin bitmek bilmez topçu bombardımanı altında çektiği ıstırap da daha az olmamıştı. Saldırının hedefleri her zaman belirsiz olduğundan –Haig'in atılım beklentileri altındaki komutanlarca hiç paylaşılmamıştı– İtilaf Devletleri düşmanı yıpratarak zafer kazandıkları iddiasında bulundular. Yıl sonuna gelindiğinde, tıpkı Alman

hasımları gibi onlar da savaşı kazanmanın başka hiçbir yolunu göremiyorlardı.

Brusilov'un saldırısı

Şaşırtıcıdır ki, artık her iki tarafın da neredeyse üstünü çizmiş olduğu Rusların 1916'daki İtilaf saldırılarına katkıları, tüm savaşın en başarılı katkılarından biri olacaktı. Mart'ta Vilnius'a doğru sınırın kuzey kısmına saldırmışlar, ama, asker sayısının yanı sıra top ve cephane açısından da üstünlüğü elde tutmalarına rağmen, 100.000 kayıp vererek geri püskürtülmüşlerdi. Yine de, müttefiklerine verdikleri sözü tutup Haziran ayında Galiçya cephesinde General Aleksey Brusilov komutasında saldırıya geçerek Avusturya ordularında yirmi bir millik bir gedik açtılar, altmış mil derinlere dek nüfuz ettiler ve yarım milyon esir aldılar. Brusilov'un başarısı kısmen Avusturya kuvvetlerinin moralsizliğine ve başkomutanlıklarının kötülüğüne, ayrıca Rus askerlerinin sınırsız cesaretine atfedilebilir. Ama operasyona yönelik düşünme ve hazırlanma süreci daha da önemli olmuştu: ayrıntılı planlama, piyadeyle topçu arasındaki yakın işbirliği, başarıdan yararlanmak için hemen yedek kuvvetlerin gönderilebilmesi ve, en önemlisi, düşmanı gafil avlamak için alınmış önlemler. Orduların taktiksel çıkmazdan en nihayet kurtulmaya başladıklarını gösteren bir işaretti bu.

Bu, Ruslar için bir Pirus zaferi olacaktı. Orduları neredeyse yarım milyon kayıp daha verdi ve bir daha toparlanamadı. Başarıları, Balkanlar'ın tarafsız ülkelerinin sonun-

cusu olan komşu Romanya'ya İtilaf Devletleri'ne katılma cesaretini verdi, ama Romen ordusu gülünecek derecede beceriksiz olduğunu gösterecek ve sonbahar seferinde, çok kötü sarsılmış itibarını kurtarmak için bir şey yapmak zorunda olan Falkenhayn gibi bir komutanın yönettiği Avusturya-Alman-Bulgar saldırısında kısa sürede bozguna uğrayacaktı. Romanya, İttifak Devletleri'nin çaresizce ihtiyaç duymaya başladıkları petrol ve tahıl kaynaklarıyla, ezilip geçildi. Yine de, ufukta hiçbir zafer olasılığı görünmüyordu. Her iki tarafta da giderek tırmanan bir aciliyetle şu soru sorulmaktaydı: ufukta zafer olasılığı görünmüyorsa, neden barış yapılmasın?

VI. Bölüm

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ SAVAŞA GİRİYOR

1917 başında yurtiçi baskılar

Savaşın ilk öncüleri olan Rus ve Avusturya imparatorlukları artık barışa fazlasıyla hazırdılar. Yurt cephesinde baskılar neredeyse katlanılmaz düzeye gelmişti. Her yerde gıda, yakıt ve sanayi hammaddesi kıtlığı çekiliyordu – İtilaf Devletleri ablukasından çok, askeri sektör ekonomisinin doymak bilmez taleplerinin sonucuydu bu. Çığırından çıkan enflasyon nedeniyle tüketici ürünleri karaborsaya düşmüştü. Durumdan kârlı çıkanlar savaş endüstrilerinin vurguncularıydı ve cüretkârlıkla böbürlendikleri yeni servetleri toplumsal gerilimleri şiddetlendiriyordu. Köylüler hâlâ stoklarını biriktirip takas ekonomisine başvurabiliyorlardı; bu nedenle, en çok acı çekenler, bulunabilen son derece düşük kaliteli mallar için sıklıkla buz gibi soğukta saatlerce kuyrukta beklemek zorunda kalan kentli emekçi ve alt-orta sınıflardı. Orta ve Doğu Avrupa'da grevler ve

ekmek ayaklanmaları yaygınlaştı. Yurtiçinde yaşanan zorluklar, ordularının uğradığı kayıplarla birleştiğinde, önceki iki yılda çarlık ve Habsburg rejimlerini ayakta tutmuş olan vatanseverlik duygularıyla hanedan sadakatine fazla yer bırakmıyordu ve 1916 sonuna gelindiğinde iki imparatorluğun dağılma yarışına girmiş oldukları açıktı. Kasım ayında 86 yaşındaki İmparator Franz-Joseph'in ölümü genel olarak imparatorluğun sonunun habercisi olarak görüldü. Ardılı olan genç İmparator Karl hemen barış şartlarını tartışmak üzere Fransa'yla "arka kanallar" oluşturdu. Alman nüfuzu henüz hem Avusturya'nın savaş çabasını ayakta tutacak, hem de barış arayışını ezecek kadar güçlüydü; ama üç ay sonra Petrograd'da ekmek ayaklanmaları kontrolden çıkıp rejimini çökerttiğinde, Çar II. Nikolay'ın batılı müttefikleri ona yardım etmek için hiçbir şey yapamadılar.

Bu batılı müttefikler henüz barışa hazır değillerdi. Öncelikle, becerikli ve büyük oranda yozlaşmamış bürokrasiler ekonomilerini sivillerin ciddi zorluklar çekmesini önleyecek bir beceriyle yönetebiliyordu. Ayrıca, denizlerdeki egemenlik sayesinde batı yarıküresinin yiyecek ve hammaddelerine ulaşabiliyorlardı. Bunların bedellerinin ödenmesi meselesi gelecek için büyük sorunların birikmesine yol açıyordu, ama bu dönemde kredi boldu. Hem Fransa'da hem de Britanya'da savaş yorgunluğu artıyordu elbette. Her iki ülkede de, savaş öncesindeki uluslararası sadakatleri vatanseverlik ateşiyle geçici olarak bastırılan sosyalistler şimdi uzlaşma barışını savunmaya başlıyorlardı, ama hâlâ küçük bir azınlıktılar ve siyasi hoşnutsuzluk savaşın sürmesinden çok yürütülüş biçimine yönelmekteydi. Her iki ülkede de sivil kaynakların giderek daha fazla

seferber edilmesi, sivillerin savaşın yönetimine katılımını artırmaktaydı. Fransa'da, Verdun'da verilen kayıpların suçu Joffre'un yanlış değerlendirmelerine yüklendi ve onun yerini siyasi açıdan daha kabul edilebilir bir general olan Robert Nivelle aldı. Britanya'daysa Somme kayıplarına rağmen Haig'in konumu hâlâ tartışılmazdı, ama halkın hoşnutsuzluğu Herbert Asquith'in az çok uyuşuk idaresine yönlendi. Aralık'ta Asquith'in başbakanlık görevi David Lloyd George'a devredildi – "halk adamı" George, haklı olarak, savaş çabasını destekleyen sivil altyapıyı kurma şerefini taşıyordu ve doğal bir savaş liderinin karizmasına sahipti. 1916 sonunda hem Fransa'da hem de Britanya'da –özellikle de Almanlar Belçika'da ve Kuzeydoğu Fransa'da kaldıkları sürece– genel ruh hali, barıştan çok, daha etkin bir biçimde savaşma yönündeydi.

Almanya'nın askeri liderlerinin ruh hali de böyleydi. Fransa'da ve Britanya'da askeri başarısızlıklar sivil liderliğin pekişmesine yol açmışken, Almanya'da, özellikle de Doğu Cephesi'ndeki askeri başarılar Hindenburg'la Ludendorff'un itibarlarını öylesine güçlendirmişti ki, Ağustos 1916'da ordunun komutasını Falkenhayn'dan devraldıklarında ülkenin kontrolünü de ellerine aldılar. Ama Falkenhayn görevini kaybetmiş olsa bile, fikirleri zafer kazanmıştı. Verdun ve Somme deneyimi, savaşın doğasının kökten değişmiş olduğuna ardıllarını ikna etmişti. Artık savaş meydanında üstün askeri beceri ve moralle çözüme ulaştırılacak bir çatışma değil, silahlı kuvvetlerin kontrolünün, üretimin ve mevcut kaynakların tahsisinin kontrolüyle kaynaştığı, sanayileşmiş toplumlar arasındaki bir dayanıklılık çatışması söz konusuydu. Siviller savaşın

askerler kadar temel bir parçasıydılar ve bu durumda, mantıken, askeri kontrol altında olmalıydılar. Bu nedenle, başkomutanlık, hem sanayinin hem de işgücünün kontrolü için bir Yüksek Savaş Dairesi, yani *Oberstekriegsamt* kurdu ve tüm nüfusu mecburi hizmete tabi tutan Yedek Hizmet Yasası'nı, yani *Helfdienstgesetz*'i uygulamaya geçirdi. Aslına bakılırsa, askeriye, sivil bürokrasiye paralel ve ülkenin yönetiminde onunla rekabet eden bir gölge bürokrasi yarattı. Askerler bürokrat oldular. Ayrıca, siyasetçi de oldular. Ludendorff'un kurmay ekibi ilk kez 1914 Eylül programında belirlenmiş olan zafer savaşı hedefleri için bir kampanya oluşturdu – Belçika ve Kuzey Fransa'nın daimi kontrolü ve, ayrıca, Polonya ve *OberOst* topraklarının geniş çaplı ilhakı.

Böyle yaparak, artık Alman toplumunu parçalamaya başlamış olan gerilimleri daha da şiddetlendirdiler. Oy güçleri kentli işçi sınıfına dayanan sosyal demokratlar hâlâ savaş kredilerini oylama yetkisine sahip olan *Reichstag*'daki en güçlü partiydi. 1914'te, Rus saldırganlığına karşı savunma savaşı olarak betimlenen savaşı desteklemeye ikna edilmişlerdi. Şimdiyse Ruslar kesin olarak yenilmişlerdi. Ordunun sendikalarla işbirliğine girme yönündeki akıllıca politikası ve savaşla bağlantılı sanayilerdeki yüksek ücret artışları işçi sınıfı dayanışmasını çatlatmıştı, ama "ilhaksız ya da tazminatsız" bir barış yönünde çalkantılar artıyor ve gıda kıtlığının daha o zamanlarda ekmek ayaklanmaları yarattığı kentlerde giderek artan bir destek buluyordu. 1916 sonbaharında patates hasadındaki çöküş kentli yoksulları kışı büyük oranda şalgam yiyerek geçirmek zorunda bıraktı. Verdun ve Somme'daki korkunç kayıplar –bir bu-

Resim 8. Hindenburg ve Ludendorff: savaş döneminde Almanya'nın efendileri.

çuk milyon ölü ya da yaralı– Almanya'nın hem sivillerinin hem de askerlerinin morali üzerinde etkisini göstermişti. Başkomutanlık Alman ekonomisinden daha fazla verimlilik elde etmekte ne kadar başarılı olursa olsun, Alman halkının savaşı bir yıl daha destekleyeceği konusunda kuşkular giderek artıyordu.

Sınırsız denizaltı savaşı

Alman hükümeti sınırsız denizaltı savaşı yoluna başvurarak düşmanın sanayi gücüne kökten bir darbe indirme yönündeki ölümcül kararını işte bu arka planda aldı. Aldıkları riskin, bu yaklaşımın muhtemelen ABD'yi de savaşa sokacağının farkındaydılar, ama Amerikan varlığı etkisini gösterene dek savaşın kazanılmış olacağını hesapladılar. Bir Alman devlet adamının belirttiği gibi, Almanya'nın son kozuydu bu: "Ve zafer kazanılmazsa, yüzyıllarca kayboluruz." Çok da yanılmış değildi.

1914'te denizaltının potansiyelini pek az donanma anlayabilmişti. Petrol kullanan ilk modellerin menzili ancak kıyı savunmasında kullanılabilmelerineyetiyordu ve savaştan kısa bir süre önce denizaltılar dizelle çalışan motorlarla donandığında bile temelde "su altında" kaldılar – yüzeyde son derece savunmasızdılar ve su altında da kapasiteleri çok kısıtlıydı. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, bir Alman denizaltısı Manş Denizi'nde üç ihtiyatsız Britanya kruvazörünü batırdığında, ölümcül potansiyelleri henüz savaşın başlamasından sonraki birkaç hafta içinde gözler önüne serilmişti. Ama savaş gemileri adil av sayılıyordu.

Silahsız ticaret gemileriyse bambaşka bir konuydu. Üç yüzyılı aşan ticaret savaşı sırasında, denizci Avrupa güçleri, savaş dönemlerinde açık denizlerdeki ticaret gemileri konusunda ayrıntılı kurallar geliştirmişlerdi. Savaşan tarafların bunları durdurup "kaçak mal" –yani, savaş malzemeleri– arama hakları vardı. Böyle malzemeler bulunduğunda gemi en yakın limana götürülmeliydi; burada bir "savaş ganimetleri mahkemesi" yükün kaçak olup olmadığına karar verir ve öyleyse yüke el koyardı. Herhangi bir nedenden ötürü bu mümkün olmazsa, gemi imha edilebilirdi, ama ancak yolcularla mürettebat güvenli bir yere götürüldükten sonra. Denizaltılarda bunların hiçbiri mümkün değildi. Ele geçirilen gemiler için fazladan mürettebata da, esirlere de yer yoktu. Saldırı uyarısında bulunmak için yüzeye çıktıklarında, kurbanlarının taşıyor olabilecekleri silahlara karşı savunmasızdılar ve telsizle konumları anında açığa çıkartılabilirdi; ama gemiyi uyarıda bulunmadan ve mürettebatı kurtarmadan batırmak, savaş öncesinin donanma planlamacılarına göre "düşünülemez" bir şeydi.

Yine de, denizci güçler arasındaki savaşlarda abluka her zaman merkezi bir rol oynamış ve sanayileşmenin ilerlemesi önemini daha da artırmıştı. Tarım toplumları arasındaki savaşlarda abluka yalnızca ticareti ve ticaretle birlikte devletlerin savaşı sürdürebilmelerini sağlayan serveti yok edebilirdi. Halklar hâlâ kendilerini doyurabilirlerdi. Ama sanayileşmiş ülkelerin, özellikle de Britanya ve Almanya kadar sanayileşmiş olanların ablukaya alınması yalnızca ticareti kesintiye uğratıp böylece (inanışa göre) finansal kaos yaratmakla kalmayacak, ithal hammaddeden yoksun bırakarak sanayileri yok edecek, ayrıca ithal

gıdadan yoksun bırakarak kent nüfuslarını açlığa mahkûm edecekti. Savaş öncesinde "denizlerde egemenliği" kaybetmenin sonuçlarını hesaplarken Britanyalı planlamacılara ve kamuoyu yönlendiricilerine musallat olan kâbus buydu; Britanya Amirallik Dairesi'nin kıtada büyük bir askeri taahhüde girişmeye gerek kalmadan Almanya karşısında zafer kazanılmasını sağlayacağını umduğu silah da buydu.

1916'ya gelindiğinde Britanya ablukası kendisinden beklenen her şeyi sağlamaktaydı. Almanlar komşu tarafsız ülkeler –Hollanda, Danimarka ve İskandinavya– sayesinde ablukadan biraz olsun kaçınabilmişler ve, daha önce de görmüş olduğumuz gibi, bilim insanları tekstil, kauçuk, şeker ve özellikle de yapay gübre ve patlayıcılar için nitrat gibi temel ithal ürünlerin yerine yurtiçinde üretilebilen malzemeler geliştirmişlerdi. Yine de, baskı, kelimenin gerçek anlamıyla ölümcül olmaya başlamıştı. Kadınlar ve küçük çocuklar arasında ölüm oranları % 50 artmış, raşitizm, iskorbüt ve tüberküloz gibi açlıkla bağlantılı hastalıklar yaygınlaşmıştı. Savaş sonuna gelindiğinde resmi Alman tahminlerinde ölümlerin 730.000'i doğrudan ablukaya bağlanmaktaydı. Muhtemelen abartılı bir tahmindi bu: kıtlıkların birçoğu, aslında, askeriyenin muazzam taleplerinden kaynaklanan ekonomik bozulmalara bağlıydı. Ama devlet propagandası sivil nüfusun çektiği zorlukların hepsini Britanya'nın acımasızlığına atfedebilirdi. Karşılığında neden Britanyalılara da acı çektirilmesindi?

Bunun yapılması mümkün görünmekle kalmayıp, çoğu Alman'a göre, tümüyle meşruydu. Britanyalılar Kasım 1914'te tüm Kuzey Denizi'ni tarafsız gemilerin ancak Kraliyet Donanması'nın izniyle ilerleyebileceği bir "savaş

bölgesi" ilan ettiklerinde, uluslararası hukuku çiğnememiş olsalar bile zorlamışlardı. Almanlar ertesi Şubat ayında Britanya adalarına giden tüm yolları savaş bölgesi ilan edip tüm düşman ticaret gemilerini "taşıdıkları kişilerin ve malların güvenliğini garantiye almadan" yok edeceklerini ilan ederek misillemede bulundular. Üç ay sonra, Britanyalılar, Almanya'ya gitmekte olduğundan kuşkulandıkları her malı, sahibi ya da ilan edilen varış yeri ne olursa olsun, ele geçirip el koyma niyetlerini ilan ederek gerilimi daha da tırmandırdılar – böylece, tarafsızlık haklarına ve hukuki kaçak mal tanımlarına bakılmaksızın, Almanya'yla her tür ticarete uygulamada tam bir abluka getirmişlerdi. Bu durum, 100 yıl önce tamamen aynı meseleden ötürü Britanya'yla savaşa girmiş olan ABD'de şiddetli protestolara yol açtı; ama, bunlar daha etkisini gösteremeden, 6 Mayıs 1915'te, bir Alman denizaltısı New York'tan dönmekte olan *Lusitania* adlı lüks Britanya yolcu gemisini İrlanda'nın güney kıyılarında batırdı. Geminin cephane şeklinde kaçak mal taşıdığı kuşkusuzdu ve New York'taki Alman konsolosluğu Amerikan vatandaşlarını bu gemiye bindiklerinde riskin kendilerine ait olacağı yönünde uyarmıştı. Yine de, 128'i gemiye bindi ve 1.000 kadar öteki yolcuyla birlikte çoğu hayatını kaybetti.

Dünya kamuoyunun yaşadığı şok, üç yıl önce *Titanic*'in batmasında yaşadıkları şokla karşılaştırılabilir düzeydeydi ve Britanya propagandasında Alman iğrençliğinin yeni bir örneği olarak sonuna dek kullanıldı. Amerikan kamuoyunu kazanma savaşında Almanya'nın son derece dezavantajlı olduğu artık açıktı: Britanya ablukası Amerikalılara yalnızca paraya mal olabilecekken, Almanlarınki hayata

mal oluyordu. Ertesi Ağustos ayında, *Arabic* adında bir başka yolcu gemisinin daha batırılmasından sonra, yalnızca iki Amerikalı'nın ölmesine rağmen Amerika'da protestolar öylesine şiddetlendi ki, Alman donanması denizaltı komutanlarının gemileri gördükleri anda batırmalarını yasakladı ve Atlantik'le Manş Kanalı'ndan denizaltılarını tamamen çekti. Bu, Alman denizaltı komutanlarının (genellikle silahlı olan ve hatta silahsız tarafsızlar görüntüsü altındaki Britanya savaş gemileri bile olabilecek) kuşkulu gemileri saptamak ve durdurmak için yüzeye çıkmayı, gemilerini batırmadan önce yolcularla mürettebatın güven içinde cankurtaran sandallarına binmelerini garantiye almayı ve, böylece, kurbanlarına kendilerinin ve saldırganların konumlarını telsizle bildirecek zamanı tanımayı içeren "kruvazör savaşı" yasalarına göre davranmak zorunda olmaları anlamına geliyordu. Bu durumda bile ciddi kayıplar verdirdiler. 1915 sonuna gelindiğinde 885.471 tonluk İtilaf Devletleri gemisini denize gömmüşlerdi; 1916 sonuna gelindiğindeyse buna 1.23 milyon ton daha eklendi. Kraliyet Donanması onları durduracak güçten yoksun görünüyordu. Elleri kolları bağlı olmasa, kim bilir daha neler yaparlardı.

Alman Donanma Kurmayı'nın bu sorunu incelemek üzere kurduğu uzman çalışma grubu bazı fevkalade sonuçlara ulaştı. Britanya'nın elinde her tür amaç için yalnızca yaklaşık sekiz milyon ton gemi olduğu sonucuna vardı. Batırma oranı ayda 600.000 tona yükseltilebilir ve tarafsız gemiler korkutulup kaçırılabilirse, altı ay içinde Britanya'da tahıl ve et gibi temel gıda ürünleri tükenecekti; maden ocağı payandaları için İskandinav kerestesinin olmaması

kömür üretimine sekte vuracak, sonuçta demir ve çelik üretimi düşecek ve bu da kaybedilen gemilerin yerine yenilerini yapma kapasitesini düşürecekti. Dolayısıyla, ABD savaşa girse de girmese de, Britanyalıların altı ay içerisinde teslim olmaları istatistiksel açıdan kesindi.

Almanya'da bu hesaplamalardan habersiz birçok kişi için bile sınırsız denizaltı savaşı savı artık çok güçlüydü ve 1916'nın ikinci yarısı boyunca bu konuda kamuoyu tartışması sürdü. Bir tarafta donanma, başkomutanlık ve sağın siyasi güçleri yer alıyordu. Öteki taraftaysa dışişleri, Şansölye von Bethmann Hollweg ve *Reichstag*'daki sosyal demokratlar. Bethmann Hollweg istatistiklere güvenmiyordu. Sınırsız denizaltı savaşının ABD'yi savaşa sokacağına ve bunun da Almanya'nın yenilgisini garantiye alacağına inanıyordu. Ama barış yapmaktan başka alternatif göremiyordu ve başkomutanlığın münazara etmeye hazır olacağı barış şartlarını İtilaf Devletleri'nin kabul etmeyeceği kesindi.

Barış çabalarının başarısızlığı

ABD Başkanı Woodrow Wilson savaşın başından beri tarafları barışa çağırıyordu. Amerikan kamuoyu ideolojik gerekçelerle İtilaf Devletleri'ni tutma eğilimindeydi ve doğu kıyısında baskın konumdaki "Wasp"larla (Beyaz Anglo-Sakson Protestan) Britanyalı egemen sınıflar arasındaki toplumsal bağlar bu eğilimi güçlendiriyordu. Eski Başkan Theodore Roosevelt liderliğinde, demokrasilerin tarafında yer alarak hemen müdahale edilmesi yönünde

güçlü bir baskı vardı. İttifak Devletleri'ne pek sempati duyulmuyor ve Belçika'da olup bitenlerin, zehirli gaz kullanımının, deniz savaşındaki acımasızlığının yansıttığı ve İtilaf propagandasının da fazlasıyla büyüttüğü militarist bir canavarolarak Almanya imajı da elbette sempati uyandırmıyordu. Ama genel olarak Britanyalılar da pek popüler değildi. Doğu kentlerindeki önemli düzeyde İrlandalı oyuna ve daha batıdaki etnik Alman topluluklarına ek olarak, Britanya'yı doğal müttefik değil de ABD'nin karşısında zaten iki büyük savaş vermiş olduğu ve bir Dünya Gücü olarak haklı yerini alacaksa belki bir savaş daha vermesini gerektirecek geleneksel düşman olarak görenlerin sayısı da az değildi. Yine de, Amerikalıların ezici çoğunluğu kendi meseleleri olmayan bir savaştan uzak durma yanlısıydı. Ancak, savaş devam ettikçe, bu artık İtilaf Devletleri'ne savaş malzemesi tedarik etmekten ibaret bir mesele olmaya başlıyordu – illc dc ideolojik sempatiden ötürü değil, Almanlara ulaştıramadıklarından. Bu ticaret kesintiye uğrarsa, savaş, beğenseler de beğenmeseler de, onların meselesi olurdu.

1916 sonuna dek Başkan Woodrow Wilson'ın başlıca kaygısı ABD'yi savaşın dışında tutmak olmuştu. Ama savaş uzadıkça bu zorlaştı. Sorunu, zor durumdaki İtilaf Devletleri'ni barışa ikna etmek değildi: kredileri ve tedariki keserek bu her zaman yapılabilirdi ve bizzat Wilson gerekirse bunu yapmaya gayet hazır olduğunu göstermişti. Sorun, zaten Amerikan yardımı alamayan muzaffer Almanların nasıl ikna edileceğiydi. Wilson'ın şahsi elçisi Anglofil Albay House 1915 ve 1916 boyunca çözüm olasılıklarını incelemişti, ama Alman ordularının hâlâ fazlasıy-

Resim 9. Başkan Wilson: Barış Peygamberi.

la başarılı, İtilaf Devletleri'ninse ileride askeri başarı kazanacaklarından fazlasıyla umutlu olmaları, her iki tarafın da barışı düşünmelerini engelliyordu.

1916 sonuna gelindiğindeyse durum değişmekteydi. Kasım'da Wilson ikinci kez başkan seçildi ve hem onun kişisel eğiliminin hem de hükümetinin resmi politikasının hâlâ ABD'yi savaşın dışında tutma yönünde olmasına karşın, izolasyonculara karşı eli güçlenmiş oldu. Avrupa'da barış baskısı, savaşan hükümetlerin hiçbirinin gözardı edemeyeceği kadar şiddetlenmişti. Ludendorff bile müttefiki Avusturya'nın sefil durumunu ve *Reichstag* içinde "ilhak ya da tazminat olmaksızın" barış talebinin güçlenmesini

dikkate almak zorundaydı. Wilson, yeniden seçilmesinden kısa bir süre sonra, savaşan tarafları barış şartlarını belirtmeye davet etti. Şartlarının Amerikalılar tarafından sıcak karşılanacağını bilen İtilaf Devletleri memnuniyetle yaptılar bunu. Şartlar arasında ilk ve öncelikli olarak Belçika ve Sırbistan'a bağımsızlıklarının geri verilmesi ve işgalcilerin yol açtığı hasar karşılığında tam tazminat almaları vardı. Ayrıca, "geçmişte İtilaf Devletleri'nden gasp edilerek alınmış eyalet ya da toprakların geri verilmesi"ni içeriyordu şartlar; elbette, Alsace-Lorraine, ama belki başka topraklar da. İtalyanlar, Slavlar, Romenler, Çekler ve Slovaklar yabancı egemenliğinden kurtulmalıydı (Londra Antlaşması'yla İtalya'ya geniş Slav topraklarının vaat edilmiş olduğu gerçeği belirtilmemişti). Polonya'ya bağımsızlık tanınmalıydı – İtilaf Devletleri'nin şiddetli baskısı karşısında çarın kendi kontrolündeki Polonya toprakları için zaten kabul etmiş olduğu bir tavizdi bu. Son olarak, Osmanlı İmparatorluğu parçalanacaktı, ama bunun hangi çizgiler üzerinden yapılacağı belirtilmemişti.

Öte taraftan, Alman başkomutanlığının hedeflediği şartlar öylesine aşırıydı ki, Bethmann Hollweg yalnızca Amerikalılar değil, *Reichstag* üzerindeki etkisinden de korkarak bunları açıklamaya cüret edemiyordu. Wilson'a gizlice bunların sulandırılmış bir versiyonunu ileterek, çalışma arkadaşlarına en fazla bu kadarını kabul ettirebileceğini açıkladı. Belçika doğrudan ilhak edilmeyecekti, ama bağımsızlığı onu fiilen Alman protektorası yapacak siyasi, ekonomik ve askeri garantilere bağlı olacaktı. Alsace ve Lorraine'in Almanların elinde kalmasıyla yetinilmeyip, Fransa aynı zamanda Briey civarındaki komşu maden

tarlası toprakları da teslim etmeliydi. Doğuda, Polonya ve Baltık eyaletlerinde, Almanlaştırılmalarının sürmesini garantiye alacak Alman protektoraları oluşturulacaktı. Balkanlar'da Avusturya egemenliği yeniden kurulacak ve Afrika'daki sömürge toprakları teslim edilecekti. Savaşı Almanlar kazanmış olsaydı, bunlar belki de İtilaf Devletleri'nin bekleyebileceği en iyi şartlar olurdu. İtilaf Devletleri'nin yenik düşmüş bir Almanya'ya dayatacağı şartlar için de aynısı geçerli olurdu. Ama iki taraf da henüz yenilmemişti. Savaş yorgunluğuna rağmen, yönetimleri mevcut şartlarla barış yapmaktansa savaşmaya hazırdılar.

Alman hükümeti *Reichstag*'ı yatıştırmak için 12 Aralık'ta bir "Barış Notası" verdi. Bu nota barışa genel anlamda hazır olunduğunu ilan etmekle birlikte belirgin savaş amaçları belirtmiyordu ve savaşçı tonu nedeniyle İtilaf Devletleri notayı derhal reddedebildiler. Bu ret, başkomutanlığa ihtiyaç duyduğu bahaneyi verdi. Karar 9 Ocak'ta alındı, ama ertesi gün Britanya adalarına yaklaşan her tür taşıta karşı sınırsız denizaltı savaşı başlayacağını Washington'daki Alman büyükelçisi Amerikan hükümetine 31 Ocak'a dek haber vermedi.

Wilson Almanya'yla ilişkileri hemen kesti. Henüz savaş ilan etmemişti. ABD'nin kendi gemilerini silahlandırıp koruyacağı "silahlı tarafsızlık" hâlâ olası bir alternatif gibi görünüyordu. Ama Alman hükümeti savaşın artık kaçınılmaz olduğunu varsaydı. Alman Dışişleri Bakanı Arthur Zimmerman, bu varsayıma dayanarak, daha 16 Ocak'ta, ABD'yle aralıklarla çatışma durumunda olan Meksika hükümetine bir telgraf çekerek, "kendileri tarafından cömert mali destek ve Meksika'nın Texas, New Mexico ve

Arizona'da kaybettiği toprakları yeniden fethedeceği anlayışıyla, birlikte savaşma, birlikte barış yapma" yönünde bir ittifak önerisinde bulunmuştu. Britanyalılar bu olağanüstü belgeyi gönderilir gönderilmez ele geçirip şifresini çözmüşlerdi, ama Wilson'ı içeriğinden 24 Şubat'a dek haberdar etmediler. Bunun bir Britanya sahtekârlığı olabileceği yönündeki doğal kuşkular, metni yazdığını açıkça kabullenen Zimmerman tarafından şahsen giderildi.

ABD'de, özellikle de o zamana dek izolasyon yanlısı olan batıda tepki müthiş oldu. Wilson'ı kongreyi savaş ilan etmeye çağırmaktan başka bir alternatifi olmadığına ikna etmeye, birkaç geminin daha batırılması yetti. 5 Nisan 1917'de yaptı bu çağrıyı. Birkaç ay önce Wilson'ın öne sürmüş olduğu "Zafersiz Barış"tan hiç söz edilmiyordu. Onun deyişiyle, bu savaş, "demokrasi için, otoriteye boyun eğenlerin kendi yönetimlerinde söz hakkına sahip olma hakları için, küçük ulusların hak ve özgürlükleri için, özgür halkların birliğiyle tüm uluslara barış ve emniyet getirip dünyanın kendisini özgür kılacak bir şekilde haklının evrensel egemenliği için" bir haçlı seferi olacaktı. Bu niyetler, her ne kadar takdire şayan olsalar da, üç yıl önce Avrupa halklarının savaşa girerken besledikleri niyetlerden çok farklıydılar.

1917: KRİZ YILI

Batı Cephesi'nde taktiksel gelişmeler

ABD'nin savaşa girmesinin İtilaf Devletleri'ni yenilgiden kurtarıp kurtaramayacağı hâlâ yanıtsız bir soruydu. 1917 yılı ilerledikçe bu da giderek kuşkulu bir hal alıyordu.

Ludendorff daha fazla Alman'ın hayatını harcamaya niyetli değildi. Denizaltı saldırısı beklenen sonuçlara ulaşana dek batıda savunmada kalmayı planlıyordu. Somme savaş meydanlarına yaptığı ziyaret onu dehşete düşürmüştü. Falkenhayn'ın politikası, bedeline aldırmaksızın her karış toprağı elde tutmak yönündeydi. Sonuçta, Verdun ve Somme'da Alman askerlerinin çektikleri, hasımlarının yaşadıklarıyla en azından kıyaslanabilir düzeydeydi. Alman cephesinin Fransız topraklarının içlerinde yer aldığı düşünüldüğünde, savunmada belli bir esneklik oldukça makûl görünüyordu. Dolayısıyla, Ludendorff, Arras'la Soissons arasındaki çıkıntıdan itibaren genel geri çekilme emri verdi ve o kadar acı çekilerek savunulmuş olan tüm

Somme savaş meydanları terk edilerek, yaklaşık yirmi beş mil gerideki, daha kısa ve daha iyi tahkim edilmiş (Britanyalıların verdikleri adla) "Hindenburg hattı"na çekilindi. Bu çekilme sırasında Alman birlikleri tüm yerleşim yerlerini dağıttılar ya da ateşe verdiler, sığırları katlettiler ve kuyulara zehir attılar – Doğu Cephesi'nde yeterince sıradanlaşmış olan bu eylemler, Almanya'nın artık batıya sunduğu barbar imgesini pekiştirecekti.

Yeni savunma hatları yeni ilkelere göre hazırlandı. Askerlerin ön hatlardaki siperlere tıkış tıkış yerleştirilerek düşman topçularına kolay hedef olmalarına artık izin verilmeyecekti. Siper hatlarının yerini, dikenli tellerle korunan ve ön-nişan almış toplarla savunulan beton "yuva"lara uzun aralıklarla yerleştirilmiş makineli tüfek mevzilerine dayalı, müdafaa edilen bölgeler aldı. Piyadenin büyük bölümüyse düşman toplarının atış menzilinin gerisinde, karşı saldırıya geçmeye hazır halde tutuldu. Bu ileri bölgelerin arkasında, herhangi bir yarma harekâtını neredeyse olanaksızlaştıracak derinlikte başkaları yer alıyordu. Bu mevziler savunulmaları için gerekli asker sayısını azaltmakla kalmayacak, düşman topçu ateşi de büyük oranda açık alana düşecek ve piyade saldırısının önüne ek engeller çıkaracaktı.

Bu tür bir müdafaaya karşı saldırı hamlesi, bir önceki yıl Brusilov'un saldırısında, Doğu Cephesi'nde zaten keşfedilmişti: seçilmiş hedeflere yönelik kısa ama şiddetli topçu ateşi ve ardından piyade saldırıları, yedek kuvvetlerinse düşmanın güçlü noktalarına nüfuz edip arka alanlarda kargaşaya yol açmak üzere ileride tutulması. Fransızlar da benzer doğrultuda düşünüyorlardı. Yeni başkomutanları Robert Nivelle bu çizgiyi izleyerek Verdun'da belli bir

başarı elde etmişti ve bunu daha geniş bir ölçekte denemek için sabırsızlanıyordu. Ama zaten çöküşün eşiğinde olan bir Avusturya-Macaristan ordusuna karşı işe yaramış bir yöntemin Almanlar karşısında da işe yarayacağı kesin değildi ve Britanyalılar çok daha ihtiyatlıydılar. Onlar da paletli zırhlı araçlar, yani "tanklar" geliştirmekteydiler ve Somme'da bunlardan birkaçını denemişlerdi; ama ilk modeller öylesine hantal ve mekanik açıdan öyle kusurluydu ki, piyadenin düşmanın ilk müdafaa hattını kırmasına yardımcı olmaktan daha fazlasını yapabileceklerini ancak en coşkulu taraftarları bekleyebiliyordu. Britanya'nın taktik doktrini farklı çizgilerde gelişmekteydi. Britanyalılara göre, "savaş meydanının kraliçesi" artık topçuydu. 1917'ye gelindiğinde, ellerinde hem güvenilir hem de yeterli miktarda top ve cephane vardı. İster uçaklar sayesinde, ister ses ölçümü ya da görüntüleme yoluyla olsun, keşif alanında kaydedilen ilerlemeler, karşı batarya ateşinde neredeyse tam isabeti artık mümkün kılıyordu. Haritacılık, hava fotoğrafçılığı ve meteorolojik analizdeki ilerlemeler, topçuların artık deneme atışları yapıp sürpriz faktöründen fedakârlık etmeksizin harita referanslarından hedef alabilmelerini sağlıyordu. Gecikmesiz fünyeler ve gaz ya da duman fişekleri sayesinde, alanı saldırıya geçen piyadenin geçemeyeceği duruma getirmeksizin, ağır ve ölümcül baraj ateşi açılabiliyordu. Son olarak, Britanya topçuları ilerleyen baraj ateşini –arkasındaki piyadeyi koruyarak düşman mevzilerinin çok yakınlarına saldırıya geçmesini sağlayan, ilerleyen top ateşi hattı– mükemmelleştirmişlerdi.

Sorun, bütün bunların kesin bir zamanlama ve ayrıntılı kurmay çalışması gerektirmesiydi. Piyade, başlıca silahı

olarak tüfeklerin yerini almasa bile bunları takviye eden siper havanları, hafif makineli silahlar ve el bombalarıyla siper savaşının gerektirimlerini karşılamaya uyum sağlamaktaydı; ama hareket alanı, iletişimi hâlâ ilkel düzeyde sürdürebildikleri topçuların gereksinim ve zaman tablolarıyla belirlenen katı bir çerçeveyle kısıtlıydı ve bir kez savaş başladığında iletişim yine çöküyordu. Dahası, ilk hedeflere ulaşıldıktan sonra, yeni hedeflere nişan alabilmek için topların menzillerinin yeniden ayarlanması, hatta fiziksel olarak ileri taşınmaları gerekiyordu. Sonuçta, Britanya başkomutanlığı, "ısır ve tut" olarak bilinecek bir teknik geliştirmişti: sınırlı hedeflere karşı dikkatle hazırlanmış saldırılar düzenlenecek, sonra bu hedefler tahkim edilecek ve saldırının bir sonraki evresinin hazırlıkları yapılana dek elde tutulacaktı. Bu teknik kendi sınırları içinde çok başarılıydı; ama Haig'in hâlâ hayal ettiği "atılım"ın yapılmasında fazla değer taşımamakla kalmayıp, artık Alman ordusunda yaygınlaşmış olan, komutanın alt kademelerinde inisiyatifin ele alınması yaklaşımını köstekliyordu.

1917 baharındaki İtilaf Devletleri saldırıları

İtilaf Devletleri başkomutanlığı, bu tür tekniklerin kullanılmasıyla, 1917'deki saldırılarında önceki yılın felaketlerinin yinelenmeyeceğini umuyordu. Ama Verdun ve Somme'da verilen kayıplar Fransız ve Britanya hükümetlerinin o ana dek askeri liderlerine duydukları güveni sarsmıştı. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, Joffre'un yerini Nivelle almıştı. Lloyd George aynı şeyi Haig'e yap-

maya cüret edemedi, ama dolambaçlı bir entrikayla onu Fransız komutası altına soktu – Britanya askeriyesiyle sivil liderlik arasındaki ilişkilerin bir daha asla üstesinden gelemeyeceği bir manevraydı bu. Öteki generaller Nivelle'in iyimserliğini paylaşmıyorlardı. Fransa Başbakanı Aristide Briand'ın devrilmesi, arkasındaki siyasi desteği baltalamıştı; Briand'ın ardılları Nivelle'in askeri planlarına pek güvenmiyorlardı. Nivelle 16 Nisan'da Aisne üzerinden Chemin des Dames'ın ormanlık tepelerine saldırıya geçtiğinde işaretler olabildiğince kötüydü. Almanlar önceden yeterince uyarılmışlardı; Hindenburg hattına çekilmeleri Fransızların planlarına zarar vermişti ve hava berbattı. Vaat edilen atılımın yerine zorlukla birkaç mil ilerlenebildi ve on gün sonra ilerlemenin iptal edilmesi gerekti; bu zamana gelindiğinde Fransızlar 130.000'den fazla kayıp vermişlerdi. Nivelle'in yerine Verdun kahramanı Pétain getirildi, ama bu döneme gelindiğinde Fransız ordusunun sabrı taşmıştı. Ordu çöktü; isyandan çok, sivil bir grevin eşdeğeriydi bu, birlikler emirlere uymayı ve cepheye dönmeyi reddediyorlardı. Pétain, büyük oranda ordunun şartlarını düzelterek ve büyük saldırılardan kaçınarak, asgari düzeyde sertlikle yavaş yavaş orduyu sağlığına kavuşturdu, ama Batı Cephesi'ndeki Fransız ordusu yılın geri kalan kısmı boyunca pek az katkıda bulunabilecekti.

Britanyalılar daha başarılı oldular – en azından başlarda. Aisne üzerinden Fransız saldırısının başlamasından bir hafta önce, daha doğuda, Arras'ta saldırıya geçmişlerdi. Operasyonun ilk evresi parlak bir başarıya ulaştı ve Kanada birlikleri bölgeye hâkim konumdaki Vimy Sırtı'nı ele geçirdi. Haig bir atılım yapmayı umuyordu, ama yeni Alman

istihkâmları onu engelledi. Britanya saldırısı bir kez daha yavaşladı ve Mayıs sonunda 130.000 yeni kayıpla sona erdi. Bu döneme gelindiğinde yalnızca Fransızlar değil, Ruslar da savaş dışı kalmışlardı; ABD'den daha bir yıl etkili bir yardım gelemeyecekti ve, en kötüsü, Alman denizaltı harekâtı başarılı görünüyordu. O dönemlerde yapılan bir nükteyi yineleyelim: "Sorun, donanması kaybetmeden önce Britanya ordusunun savaşı kazanıp kazanamayacağı."

Deniz ve hava savaşları

Sınırsız denizaltı savaşı, ilk başta, Alman donanmasının vaat ettiği tüm sonuçları verecek gibi görünüyordu. Hedefleri, önceki oranı iki katına çıkararak, ayda 600.000 ton gemi batırmaktı. Mart ayında hedefe ulaştılar. Nisan'da 869.000 ton gemi batırdılar. Tepe noktası bu oldu. Yaz boyunca batırma düzeyi 600.000 ton civarında dolaştı, Ağustos'ta 500.000'e düştü ve yıl sonuna gelindiğinde 300.000 tona inmişti. Peki, neden?

En belirgin neden, deniz kuvvetlerinin, başka pek çok nedenin yanı sıra, söz konusu sayıda gemiye eşlik etmeye yetecek kadar destroyere sahip olmadığına inanması nedeniyle uygulanamaz ilan ettiği konvoy sisteminin getirilmesiydi. Hesaplamalarına kıyı boyunca yapılan tüm gemi taşımacılığını dahil etmiş olduğundan, bunun yanlış olduğu çok kötü biçimde ortaya çıktı ve Lloyd George'un ısrarıyla Nisan başında konvoy sistemine geçildiğinde uygulama hemen başarılı oldu. Amerikalılar kendi ağırlıklarını hissettirmeye başladıklarında konvoy savunmasını güçlendirmekle

kalmayıp, denizaltıların gemi batırma hızlarından daha yüksek bir hızla ticaret gemileri inşa edebildiler. Almanlar, ayrıca, İtilaf Devletleri'nin elindeki kargo alanını, Britanyalıların tahıl ithalatına bağımlılık derecesini ve, en önemlisi, Britanyalıların ticari kontrol ve istihkak sistemi yoluyla mal tahsisi gibi karşı önlemler bulma kapasitelerini de yanlış hesaplamışlardı. Gerçekten de, Britanya yönetimi kuşatma ekonomisini öylesine başarılı bir biçimde yönetti ki, 1917 sonuna gelindiğinde tahıl rezervleri iki katına çıkmıştı.

Ancak, Londra halkının yeni bir çileye maruz kaldığı 1917 yazında kimsenin gözü bunları görmüyordu: havadan gündüz bombardımanları.

1914'ten önce savaşın taraflarının hiçbiri hava gücünün önemini hafife almamıştı. Önceki on yıl boyunca, kimi vizyoner romanlarda kentlerin henüz icat edilmemiş uçaklarla havadan bombalanmalarının dehşetleri betimlenmişti, ama askeriye, uçakların yüzey savaşı üzerindeki etkisi –özellikle de artık süvarilerce üstlenilemeyen keşif operasyonlarını yürütme kapasiteleri–konusunda daha kaygılıydı. Ama, bu keşif ancak düşman uçaklarınca kesintiye uğratılmadığı sürece mümkün olduğundan, hava kuvvetlerinin başlıca işlevi, hızla, gerek doğrudan hava savaşı, gerekse düşman havaalanlarının imhası yoluyla, savaş meydanını havadan kontrol altına almaya dönüştü. Siperlerdeki çamur deryasının üzerinde usta pilotların verdiği teke tek savaşla, geleneksel savaş romantizmi çok kısa bir süreliğine yeniden hayat buldu.

"Stratejik bombardıman"ın, yani düşmanın sivil kaynaklarına saldırının gelişmesi daha yavaş olacaktı. Adlarını baş destekçisi Graf von Zeppelin'den alan Alman

kumandalı balonları Ağustos 1914'te Antwerp'e saldırmış (Britanya uçakları Ekim ayında Düsseldorf'taki zeplin hangarlarına saldırarak buna karşılık verecekti) ve ertesi Ocak ayında Birleşik Krallık'ta gece baskınlarına başlamışlardı. Ama, seyirlerindeki isabetsizlik ve yıkım güçlerinin düşüklüğü nedeniyle, bu akınlar çarpıcı bir baş belası olmaktan öteye gidemiyordu; ancak, propagandacılara Alman "iğrençliğine" ilişkin yeni kanıtlar sunan bir baş belasıydı bu. 1917'ye gelindiğindeyse daha güvenilir uzun menzilli uçaklar geliştirilmişti ve o yaz Alman Gotha bombardıman uçakları Londra'ya gün ışığında akınlar düzenledi. Fiziksel hasar ve insan kaybı fazla değildi, ama moraller üzerindeki etkisi muazzam oldu. Fransa'daki savaş için bulabilecekleri her kaynağa ihtiyaç duyan askeriyenin aksi yöndeki tavsiyesine rağmen, Alman topraklarına misilleme yapılması göreviyle, Doğu Fransa merkezli Bağımsız Hava Kuvvetleri kuruldu. Menzil içerisindeki yegâne hedefler yukarı Ren kentleri olduğundan, bu operasyonların anlık etkisi görmezden gelinebilir düzeydeydi, ama uzun vadede etkileri geniş çaplı olacaktı. Yeni oluşturulan Kraliyet Hava Kuvvetleri, bunların başarılarına ilişkin son derece yetersiz kanıtlara dayanarak, yirminci yüzyılın geri kalan kısmı boyunca Britanya ve sonraları Amerikan stratejik düşünüşüne egemen olacak bir stratejik bombardıman doktrini oluşturacaktı.

Doğu Cephesi'nin çöküşü

Bu arada, Doğu Cephesi dağılmaktaydı. Ocak ayında, artık top ve cephane donanımları yeterli düzeye ulaşmış

olan Rus ordusunun bahardaki ortak saldırıda kendi rolünü oynayabileceği umudu hâlâ sürüyordu. Ama, Şubat ayında, komutanları, morallerin son derece düşük ve firarın yaygın olması yüzünden, artık askerlerine bel bağlayamayacaklarını itiraf ettiler. Ordunun morali, bir bütün olarak ülkenin moralini yansıtıyordu aslında. Savaştan önce yaygın olan, ama çatışmalar başladığında uyuşturulan devrimci ajitasyon artık neredeyse kontrolsüzce yeniden başlamıştı. Mart ayında Petrograd'daki ekmek ayaklanmaları, polisin ve ordunun ayaklanmacılarla aynı davayı benimsemeleriyle, devrime dönüştü. Çar tahttan çekilmeye ikna edildi. Yönetim mekanizmasını burjuva kökenli ılımlılardan oluşan bir rejim devraldı, ama başkentte askerler ve işçiler konseyi (Sovyeti) tarafından, tüm ülkede alternatif bir otorite ağı kuran ve hemen barış yapılması çağrısında bulunan alternatif bir güç odağı oluşturuldu.

Bu olaylar ilk başlarda Batı'da, özellikle de ABD'de memnuniyetle karşılandı. Dünyayı demokrasi için emniyetli bir yere dönüştürme amacıyla verilen bir savaşta Çarlık Rusya'sı utanç verici bir müttefikti ve Aleksandr Kerenski yönetimindeki yeni hükümet Rus anavatanının müdafaası için savaşı sürdürme niyetinde olduğunu açıklamıştı. Brusilov Temmuz ayında Galiçya cephesine doğru büyük bir saldırıya geçerek önceki yılın başarısını yinelemeye çalıştı ve ilk başlarda belli bir başarı elde etti. Ardından, Almanlar kuzeyde karşı saldırıya geçtiler. Rus müdafaası çöktü. Geri çekilme bozguna dönüştü ve Alman ilerleyişinin hızını, yalnızca, artık "ayaklarıyla oy verip" evlerine dönen Rus askerlerine yetişme kapasiteleri belirler oldu. Eylül ayında, Albay Bruchmuller'in yenilikçi dehasının ürünü olan bir bombar-

dıman kasırgasının ardından, Baltık kalesi Riga düştü. Bu arada, Petrograd'da, görüşleri en yakın çalışma arkadaşları dışında herkesçe aşırı bulunan ve İsviçre'deki sürgünden geri dönüşü Alman başkomutanlığı tarafından kolaylaştırılan Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin adında devrimci bir lider, vatandaşlarının büyük çoğunluğunun taleplerini üç basit sözcükle dile getirmekteydi: ekmek, toprak ve barış. Kasım'da ikinci bir darbe başlattı. Bu darbe, Mart'taki gibi bir iktidar boşluğu değil, programı ve ideolojisi olmasa da kısa vadedeki amaçları Rus halkından destek bulan amansız bir diktatörlük yarattı. Lenin hiç gecikmeden Alman başkomutanlığından ateşkes istedi ve Aralık'ta iki taraf barış şartlarını tartışmak üzere Brest-Litovsk'ta bir araya geldi.

Passchendaele

Batılı müttefikler, 1917 yazında, böylesine korkunç düzeyde bir felaketi öngörmemiş olsalar da, Rus ordusunun durumu konusunda hayale kapılmış değillerdi. Hatta bu ordunun zayıflığı Batı Cephesi'nde baskının sürdürülmesi lehinde ve Fransız başkomutanlığına giderek çekici gelen müdafaada kalma ve 1918'de Amerikalıların gelişini bekleme politikası aleyhindeki en güçlü savlardan birini oluşturuyordu. Bu tarihe gelindiğinde Ruslar savaş dışında kalmış olabilirler ve Almanlar tüm kuvvetlerini Batılı müttefikleri çökertmeye yoğunlaştırabilirlerdi. Ama ipler artık Fransızların elinde değildi ve onların çöküşü Britanya başkomutanlığını ilk kez kendi operasyon stratejisini belirleyebilecek duruma getirdi.

Sir Douglas Haig artık, belli bir haklılıkla, savaşın sonucunun kendisinin ve komutası altındaki Britanya İmparatorluğu ordularının omuzlarında olduğunu düşünüyordu. Amerikalıların zamanında ve yeterli sayıyla müdahale edip felaketi önleyebilmeleri beklentisi yüksek değildi. Ona göre, yegâne zafer umudu, ordularını yıpratarak Alman halkı üzerindeki ezici baskıyı sürdürmekten geçiyordu. Bu şimdi Flanders'da, Ypres civarındaki eski savaş meydanlarında yapılmalıydı; burada, Britanya ordusu, müttefikleri kendisine köstek olmadan savaşabilir ve önemli düzeyde ilerleme kaydederek Alman denizaltılarının ileri üs olarak kullandıkları Belçika limanlarını ele geçirilebilirdi – Kraliyet Donanması'nın da doğal olarak benimsediği bir fikirdi bu. Haig böyle bir ilerlemenin Almanların toparlanmalarına fırsat bırakmayacak bir hızla birbirini izleyen bir dizi sınırlı saldırıyla gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Somme katliamının tekrarından korkan Lloyd George bu planlara açıkça kuşkuyla bakıyordu, ama, Nivelle meselesindeki yanlış değerlendirmesinden sonra, kendini veto edecek konumda hissetmiyordu. Gerçekten de, Haziran başında Ypres'in güneyindeki Messines sırtına kısıtlı hedeflerle, düşmanı tamamıyla gafil avlayarak ve muazzam bir topçu desteğiyle (3,5 milyon mermi ateşlendi ve 0,5 milyon kilo ağırlığında yüksek patlamalı torpillerle Alman ön hattı imha edildi) başlatılan ilk saldırı savaşın en büyük taktiksel başarılarından biri oldu. Ama, Temmuz sonunda asıl saldırı başladığında, Somme seferine musallat olmuş sorunların hepsiyle karşılaşıldı. İlk baraj ateşi (4,3 milyon mermi) sürpriz unsurunu ortadan kaldırmıştı; her zamanki gibi, savaşın gerilimleri ayrıntılı zaman tablolarını bozdu;

Resim 10. Batı Cephesi: Passchendaele savaş meydanı.

düşman direnişi beklenenden daha yoğun ve kararlıydı ve şiddetli yağmur da iki tarafın toplarının savaş meydanını aşılması olanaksız bir çamur batağına dönüştürmesine yardımcı oldu. Haig yine de çarpışmayı sürdürdü ve ağır bedeller karşılığında sınırlı bir başarı elde etti; sonunda, Kasım başında, Kanada birlikleri tüm çarpışmaya adını verecek olan Passchendaele sırtını ele geçirdiler. Bu döneme gelindiğinde Britanyalılar 70.000'i ölü olmak üzere 240.000 kayıp daha vermişlerdi. Alman kayıplarının toplamı 200.000'di. Haig'i eleştirenler ilk, savunanlarsa ikinci rakama bakıyorlardı. Bu baskının bizzat Alman halkı üzerindeki etkisini dikkate alırsak, savunucularının savlarının

genel olarak kabul edilenden daha güçlü olduğu söylenmelidir. Ama bedeli neredeyse katlanılamayacak kadar ağır olmuştu.

20 Kasım'da, Cambrai'de ikinci bir saldırı başlattığında, Haig'i eleştirenlerin cephaneliğine yeni silahlar katılmış oldu. Amacı, kısmen, Britanya ordusu içinde gelişmekte olan, üç piyade, tank ve topçu kolu arasında yakın işbirliği yönündeki yeni teknikleri geniş çaplı olarak denemekti. Sürpriz kesindi; Alman müdafaası dört mil içerlere dek aşıldı ve İngiltere'de zafer kilise çanları çalınarak kutlandı. Aceleci davranmışlardı. On gün sonra karşı saldırıya geçen Almanlar, kaybettikleri toprakların hepsini geri aldılar. Sonuçta, Haig siyasi efendileri nezdinde kalan son itibar kırıntılarını da kaybetti ve savaşın stratejik yönetimini Lloyd George ele aldı.

Caporetto

1916'da, Somme'da verilen kayıplar Lloyd George'u Batı Cephesi'nde saldırıyı sürdürmenin akılcılığı konusunda derin kuşkulara sürüklemişti ve 1917 boyunca başkomutanlığı başka yerlere dikkat kesilmeye teşvik etti. Daha umut vaat edici görünen iki sahne vardı: İtalya ve Ortadoğu.

İtalya cephesi 1916 boyunca hareketli kalmıştı. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, İtalya, Avusturyalılar için her zaman tercih edilen hasım olmuştu. Mayıs'ta, bunda hiçbir stratejik avantaj görmeyen Alman müttefiklerinin tavsiyesine rağmen, Conrad, Trestino dağları boyunca

büyük bir saldırı başlattı. Başlangıçtaki başarının ardından saldırı yavaşlayarak durdu. Conrad büyük bir zafer kazandığını ilan edebilirdi elbette –İtalyanlar 45.000'i savaş esiri olmak üzere yaklaşık 286.000 kayıp vermişlerdi– ama başlıca stratejik sonucu, ertesi ay Brusilov saldırıya geçtiğinde Avusturyalıların elinde bulunan kaynakları azaltmak olmuştu. Bu arada, General Luigi Cadorna komutasındaki ana İtalyan orduları kırk mil doğuda, Isonzo Nehri'ndeki güçlü Avusturya istihkâmlarına saldırmaktaydı. Kasım ayına dek, Trieste'nin kuzeyindeki taşlık Carso platosundaki uzun bir yıpratma savaşıyla saldırıyı sürdürdüler ve ertesi bahar yeniden saldırıya geçtiler. Ağustos 1917'ye gelindiğinde, Cadorna bu en kanlı savaş meydanında 200.000'den fazla adamını kaybetmiş ve hem İtalyan hem de Avusturya orduları kırılma noktasına gelmişlerdi. Ama Rusları bertaraf etmiş olan Ludendorff artık müttefikine yardıma kaynak ayırabilecek durumdaydı ve Isonzo'da Avusturyalıları takviye etmek üzere yedi tümen yolladı. Almanlar Doğu Cephesi'nde mükemmelleştirmiş oldukları tüm topçu ve piyade tekniklerini kullanarak 25 Ekim'de, Caporetto'da İtalyan müdafaasını ezdiler ve 30.000 esir aldılar. Tüm İtalyan cephesi çöktü ve 275.000 esir, 2.500 top ve yüksek miktarda kaynak kaybederek, ancak iki hafta sonra, Piave boyunca yetmiş mil arkada yeniden oluşabildi. Ayrıca, yaklaşık yarım milyon İtalyan asker kaçağı araziye karışıp kaybolmuştu.

İtalyanların çöküşü Lloyd George'un imdadına yetişti. Haig'e süratle Batı Cephesi'nden beş tümen göndermesi emredildi ve, böylece, altı Fransız tümeniyle birlikte İtalyan sahnesinde istikrarı tekrar temin eden saldırısı uy-

gulamada sona erdirilmiş oldu. Daha da önemlisi, Lloyd George, 5 Ekim'de, Rapallo'da gerçekleştirilen İtilaf Devletleri konferansı fırsatını, (kalbinin sesini dinleyen ve generallere daha az zaman ayıran bir adam olan) yeni Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'yla işbirliği yaparak, askeri politikanın belirlenmesini, çeşitli savaş alanlarına gönderilecek kuvvetlerin tahsisini ve, en önemlisi, askeri yardımların örgütlenmesini ve tahsisini amaç edinen, İtilaf Devletleri'nin siyasi liderleriyle onların askeri danışmanlarından oluşan bir İtilaf Devletleri Yüksek Savaş Konseyi kurmakta kullandı. Hem Haig hem de Pétain, otoritelerinin bu şekilde gasp edilmesinden çok rahatsızdılar, ama güçleri kırılmıştı. Üst düzey kurmay subaylarının değiştirilmesi ve Whitehall'daki en büyük müttefiki olan İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson'ın yerine Lloyd George'un himayesindeki Sir Henry Wilson'ın getirilmesiyle Haig'in bağımsızlığı daha da zayıflatıldı. Hem Fransa'da hem de Britanya'da strateji kontrolü artık tamamen sivillere geçmişti.

Yüksek Savaş Konseyi'nin oluşturulmasının üzerinden bir ay geçmeden Lloyd George daha da iyi haberler aldı. 11 Aralık'ta bir Britanya ordusu Kudüs'e girmişti.

Ortadoğu

Türkler İttifak Devletleri için sağlam bir müttefik olduklarını kanıtlamışlardı. Orduları, büyük oranda cahil de olsa dayanıklı köylülerden oluşuyordu ve modern donanımdan yoksun olmaları inatçı cesaretleriyle ve Alman uzman-

lardan danışmanlık ve destek alan genç, enerjik subayların liderliğiyle dengeleniyordu. Başlıca cepheleri –önce 1914-15 kışındaki akılsızca saldırılarının geri püskürtülmesiyle, sonra da 1916 yazında General Nikolay Yudeniç'in becerikli liderliğindeki Rus saldırısıyla– büyük kayıp verdikleri Kafkaslar'dı. Türk hükümetinin yerli Ermeni halkına yönelik, soykırımın eşiğine varacak kadar vahşi bir kitlesel tehcir ve katliam programı yürütmesi bu sefer sırasındadır.

Aynı dönemde, Britanya İmparatorluğu askerleri Türk topraklarını istila etmişlerdi – yalnızca Mısır'dan değil, petrol tesislerini güvenceye almak ve yerel ayaklanmaları teşvik etmek amacıyla Kasım 1914'te Basra Körfezi'nin girişinde, Basra'da oluşturmuş oldukları üsten de. Buradan, 1915'te, ilk başta üslerini güvenceye almak için, ama zamanla Bağdat'ı ele geçirmek umuduyla, Dicle ve Fırat vadilerinden yukarı ilerlemişlerdi. İdari açıdan sefer tam bir felaketti ve büyük oranda Hintlilerden oluşan ordu birlikleri, hastalıklara bağlı büyük kayıplar vermişti. Nisan 1916'da, neredeyse beş ay süren bir kuşatmanın ardından, bir Britanya kuvvetinin Bağdat'a yaklaşık seksen mil uzaklıktaki Kut'ül Amare'de teslim olmak zorunda kalmasıyla askeri bir felakete de dönüştü. 10.000 esirden 4.000'i esaret sırasında öldü – kendisini esir alanlardan tümüyle aleyhinde yorumlar yapılmasına neden olacak bir misafirperverlik gören komutanları Tümgeneral Townsend ise bu kaderi paylaşmayacaktı. Aralık ayında başlatılan daha güçlü bir seferle Kut'ül Amare yeniden ele geçirildi ve ertesi Mart ayında Bağdat işgal edildi.

Süveyş Kanalı üzerinden imparatorluk ulaşım hattını koruyan Mısır, önem açısından bir tek Birleşik Krallık'ın ar-

dında kalan bir Britanya *place d'armes*'ıydı. Çanakkale'deki yenilginin sonrasında, garnizon, Temmuz 1916'da Sina Çölü üzerinden gelen son derece hırslı bir Türk akınına karşı kanalı başarıyla korudu. Ardından, Britanyalılar çölden Filistin sınırına dek ilerlediler – her iki dünya savaşında Britanya askeri operasyonlarına damgasını vuracak titiz lojistik planlama mümkün kılmıştı bu başarıyı. Gazze'deki Türk hatlarını kırmak amaçlı çeşitli girişimlerin Mart 1917'de başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, yeni bir Britanya komutanı, General Sir Edmund Allenby gönderildi. Allenby Batı Cephesi'nde göze çarpar bir başarı elde edemeden bir orduya komuta etmişti, ama, Filistin'de hâlâ uygulanabilir olan türde bir seyyar savaşın üstadı olduğunu kanıtlayarak, Batı Cephesi'nde mümkün olmayacak bir biçimde, atlı birimleri karadaki kuvvetlerle yakın işbirliği içinde çalışan uçaklarla birlikte kullandı. Allenby'nin Alman hasmı, şimdi düşmanlarının iktidar merkezinden çok uzaklara sürmüş oldukları Erich von Falkenhayn'dan başkası değildi; ama, bütün becerisine rağmen, Falkenhayn'ın hem sayı hem de donanım açısından Britanyalılardan çok aşağı durumda olan kuvvetleriyle yapabileceği fazla bir şey yoktu. Allenby Ekim sonunda saldırıya geçerek Türkleri Gazze'den sürdü ve Britanya halkına Lloyd George'un talep etmiş olduğu gibi bir "Noel hediyesi" –Passchendaele seferinin dört aylık dehşetinden sonra daha da memnuniyetle karşılanacak bir hediye– sunmak üzere hızla Kudüs'e doğru ilerlemeye başladı.

Allenby, ertesi Eylül ayında –1918– ezici Megiddo zaferiyle –Batı askeri tarihinde atlı askerlerin son kez öncü rol üstlendikleri bir çarpışmayla– Filistin'in fethini tamamla-

yacaktı. Birlikleri kuzeye doğru ilerleyerek Ekim sonunda Suriye'yi istila etti ve Türkler ateşkes talebinde bulundular. Genç arkeolog Albay T. E. Lawrence'ın kendi tarafına çekip önderlik ettiği dost Arap kuvvetleri, kıyı boyunca ilerleyişi sırasında Allenby'nin kara kanadını koruyup Türklerin demiryolu ulaşımını sabote ettiler. Lawrence'ın maceraları marjinal bir seferin marjinal bir parçasıydı, ama Batı Cephesi'nin karanlık arka planı karşısında daha da parlak bir şöhret kazandıracaktı ona.

Allenby'nin zaferleri Ortadoğu'da kısa süreli bir Britanya hegemonyası kuracaktı. Başka şeylerin yanı sıra, Britanya Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Kasım 1917'de vermiş olduğu, Filistin'de "Yahudi Halkı İçin Bir Ulusal Yuva" kurma sözünün tutulmasını mümkün kıldı. Ne yazık ki, yerli nüfusa da, askeri destekleri karşılığında bu toprakların kendilerine vaat edilmiş olduğu Arap hükümdarlara da danışılmadan verilmişti bu söz. 1916'da, Britanya dışişleri yetkilileriyle Fransız muadilleri arasında varılan, bölgenin iki nüfuz küresine bölünmesine ilişkin mutabakat ("Sykes-Picot Anlaşması") konusunda da danışılmamıştı onlara. Bütün bu çelişik vaatlerin uzlaştırılması çabası İkinci Dünya Savaşı'na dek Britanya yetkililerini meşgul edip bölgeyi kargaşaya sürükleyecek ve yirmi birinci yüzyıl başında da hâlâ çözümsüz kalan acılı sorunlar yaratacaktı.

1918: KARAR YILI

Ocak 1918'de İtilaf Devletleri'nin korkuları

Allenby'nin zaferleri gayet iyiydi ama 1917 sonuna gelindiğinde İtilaf Devletleri açısından manzara hâlâ kasvetli görünüyordu. Kazanç tarafına bakıldığında, denizaltı savaşı kazanılmıştı ve Amerikan malzemeleri neredeyse hiç kesintisiz Atlantik'i geçebiliyordu. Ama İtilaf Devletleri'nin yalnızca malzemeye değil, daha da acil olarak askere ihtiyaçları vardı ve Amerikalılar bu konuda yavaş kalıyorlardı. ABD Nisan ayında savaşa girdiğinde ordusu 6.000 subay ve 100.000 askerden oluşuyordu. General John J. Pershing Birinci ABD Tümeni'ni Fransa'ya götürme emri almıştı, ama bu tümen bile yalnızca kâğıt üzerinde mevcuttu. 1918 yazına gelindiğinde orduyu yirmi dört tümen ve yaklaşık bir milyon askere çıkarmış olma planları yapıldı, ama İtilaf Devletleri'nin o kadar süre ayakta kalabilecekleri kuşkuluydu. Kalabilirlerse, kaygıları sona erecekti. 1919'a gelindiğinde hem asker hem malzeme açısından muazzam bir

üstünlükte olacaklardı ve İtilaf Devletleri'nin kurmay subayları bu yıl için büyük bir saldırı planlamaya başladılar. Ama, bu arada, önceki üç yıl boyunca başlarına musallat olan kâbus gerçekleşmişti. Rusya savaş dışında kalmış ve bu da Ludendorff'un tüm kaynaklarını Batı Cephesi'nde yoğunlaştırabilmesini sağlamıştı.

Rusya'nın yenilgisi Britanya İmparatorluğu açısından da kaygı vericiydi. Türkiye artık Kafkas sınırlarını savunmak zorunda değildi. Arap yarımadasından sürülmüş, ama bu da yalnızca doğuya doğru yayılıp, Hindistan sınırlarına dek uzanan bir Pan-Türk hegemonyası kurmak üzere serbest kalmasını sağlamıştı – Alman askeri gücünün pekiştirdiği ve Britanya'nın Hindistan altkıtasında zaten istikrarsız durumda olan egemenliğinin altını oyabilecek bir cihattan esinlenen bir hegemonya. İtilaf Devletleri Yüksek Savaş Konseyi'ndeki Amerikan askeri temsilcisinin Şubat 1918'de vatanına şunları yazması hiç de şaşırtıcı değil: "Geçen toplantıda bulunmayanların (...) buradaki siyasi ve askeri kişilerin zihinlerine işleyen kaygı ve korkunun farkına varmalarını sağlayabileceğimden kuşkuluyum."

Ocak 1918'de Almanya'nın korkuları

Ama İtilaf Devletleri endişeliyse, Almanlar çaresizdi. Ruslar kesinlikle savaş dışı kalmışlardı. Brest-Litovsk'ta temsilcileri Lev Troçki, Baltık ve Polonya topraklarını tümüyle Alman ya da Avusturya kontrolüne terk etmelerini içeren şartları ilk başta reddetmişti; ama, ayrıca, Berlin ve Viyana'da tam zamanında devrim olacağı umuduyla, barış

yapmayı da reddetmişti. Bu devrimler gerçekten de olacaktı, ama buna daha zaman vardı. Böylece, Alman orduları yalnızca Finlandiya'ya ve Batı Rusya'ya değil, Ukrayna'nın Kafkaslar ve Kırım kadar ileri noktalarına da engellenmeden ilerlediler. Lenin Mart 1918'de nihayet boyun eğdiğinde, Rusya'nın kömür kaynaklarının yaklaşık % 90'ını, ağır sanayisinin % 50'sini ve nüfusunun % 30'unu içeren toprakların teslim edilmesini ve ayrıca "tazminat" olarak altı milyon mark ödenmesini içeren şartlarla gerçekleşti bu. Mayıs ayında, Almanya, Bükreş Antlaşması'yla doğu fetihlerini derleyip toparladı; bu antlaşmaya göre, Romanya petrol üretimiyle tahıl fazlasının kontrolünü teslim ediyor ve süresi belirsiz bir askeri işgali kabul ediyordu. Batıda her ne olursa olsun, Almanlar şimdi geniş, kendi kendine yeterli ve görünüşe bakılırsa ele geçirilmesi olanaksız bir doğu imparatorluğu elde etmişlerdi.

Artık Alman başkomutanlığını kaygılandıran, batıdan gelecek bir tehdit değildi. Almanya'nın kendi içindeki gelişmeler çok daha kaygılandırıcıydı.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, 1917'ye gelindiğinde ordu Alman ekonomisinin kontrolünü ele geçirmişti. Ama *Reichstag* hâlâ kontrolünde değildi ve savaş kredilerini –yokluğunda savaşın hiçbir şekilde sürdürülemeyeceği fonları– kabul etme ya da engelleme yetkisiyle kesenin ağzı da *Reichstag*'ın elindeydi. Küçük bir sosyal demokrat muhalif azınlık bir kenara bırakılırsa, üç yıl boyunca vatanseverlik duyguları *Reichstag*'ı, hatta tüm ülkeyi bir arada tutmuştu. Ama 1917 kışına gelindiğinde bu birlik zayıflıyordu. Denizaltı saldırılarında başarı elde etme umuduyla o yılın ilk yarısında birlik az çok korunabilmiş, ama

yaz sonlarına gelindiğinde böyle bir başarı beklenemeyeceği açıkça anlaşılmıştı. Ulus dört savaş kışına dayanmıştı ve bir beşincisini yaşama olasılığı katlanılmaz görünüyordu. Ekmek kuyruklarındaki itişip kakışmalar tırmanarak ayaklanmalara, ayaklanmalarsa büyük grevlere dönüşüyordu. Ağustos 1917'de, Wilhelmshaven'daki donanma gemilerinin hem canları sıkılan, hem aç olan mürettebatı ayaklandı. Ocak 1918'de Kiel ve Berlin'de büyük ve uzun süreli grevler başladı, Hamburg ve Brandenburg'da sıkıyönetim ilan edilmesi gerekti. Rus örneğinin ciddi derecede bulaşıcı olduğu ortaya çıkıyor ve ekonomik zorluklar giderek tırmanan barış talebine güç kazandırıyordu.

Yalnızca yaşanan zorluklar değil, siyasi ideoloji de ateşliyordu bu talebi. Alman liberal ve sosyalistlerinin her zaman doğal düşmanları saymış oldukları despot Çarlık İmparatorluğu yıkılmıştı ve Rusya'daki yeni sosyal demokrat rejim onların doğal müttefiki gibi görünüyordu. ABD'nin savaşa girişi, Alman liberallerin hegemonya hırslarını ve savaştaki acımasızlıklarını savunmakta giderek zorlandıkları bir Almanya'ya karşı demokratik güçlerin birliğini tamamlamıştı. Haziran 1917'de, Stockholm'de gerçekleştirilen Uluslararası Sosyalist Konferans'ta Alman delegelere tecrit edildikleri ve sevilmedikleri hissettirildi. Büyük oranda bu deneyimin sonucu olarak, *Reichstag*, 19 Temmuz'da, "anlayışa dayalı bir barış ve halkların, zorla toprak elde etme ve siyasi, ekonomik ya da mali zorlayıcı önlemler olmaksızın kalıcı uzlaşması" talebinde bulunan bir Barış Kararı'nı 126'ya karşı 212 oyla kabul etti. *Reichstag*, aynı zamanda, Prusya'nın arkaik seçim sisteminde büyük reformlar yapılması ve, daha da kötüsü, silahlı kuv-

Resim 11. Sivil halk üzerindeki baskı: Berlin'de yiyecek kuyruğu, 1917 kışı.

vetlerin kendi kontrolüne verilmesi yönünde talepleri de dile getiriyordu.

Başkomutanlık, Şansölye Bethmann Hollweg'in *Reichstag*'ı kontrol altında tutacağına bel bağlamıştı. Ama bunu başaramayınca kayseri onun istifasını istemeye zorladılar. Uysal bir bürokrat olan ardılı Georg Michaelis Barış Kararı'nı "kendi anladığı şekliyle" kabul etti ve böylece sa-

vaş kredileri onaylandı. Ama solun barış propagandasına karşı koymak için çok daha fazlasının yapılması gerektiği açıktı. Eylül'de, başkomutanlık, anayasa reformuna karşı kampanya yürütüp ilhakçı bir barışı destekleyecek yeni bir "Babavatan Partisi"nin kuruluşuna destek oldu. İlhakçı barışın şartları 9 Ağustos tarihli Kreuznach Programı'nda belirtildi. Almanya doğuda, orduları tarafından zaten işgal edilmiş tüm toprakları doğrudan ilhak edecekti – Kurlandiya, Litvanya ve Polonya'nın doğu vilayetleri. Batıda Belçika'yla Lüksemburg'u elinde tutacak ve Fransız Longwy ve Briey bölgelerini ele geçirecekti. Hindenburg ve Ludendorff'un kaysere açıkladıkları gibi, amaç, "düşmanların uzun bir süre daha savaş başlatmaya cesaret edemeyecekleri şekilde Alman halkının güçlendirilmesi ve sınırlarının geliştirilmesi"ydi. Babavatan Partisi Ren sanayicilerince cömertçe finanse ediliyordu, ama yalnızca egemen sınıfların cephesi değildi. Bir yıl içerisinde üye sayısı 1,25 milyona ulaştı – belki de yirminci yüzyılın ilk gerçek popülist sağcı hareketiydi ve ileride daha da fazlasının geleceğinin habercisiydi.

Dolayısıyla, barışın mahiyeti yalnızca Almanya'nın Avrupa'daki konumunu değil, ne tür bir ülke olacağını da belirleyecekti. Başkomutanlığın ve sivil takipçilerinin gözünde *Reichstag*'ın ilhaksız ya da tazminatsız bir barış talebine boyun eğmek, savaşı kaybetmek anlamına gelecekti – artık yalnızca Almanya'nın dış düşmanlarına değil, görünüşe bakılırsa geleneksel Alman değerlerini yok etmeye kararlı tüm iç güçlere karşı bir savaşı kaybetmekti söz konusu olan. Ludendorff'a göre, Yurt Cephesi tümüyle çökmeden –ve daha da çaresiz durumdaki Avusturyalılar

davadan dönmeden– bu güçleri alt etmenin tek yolu, İtilaf Devletleri'ne cesaretlerini kaybettirecek ve onları Almanların barış planlarını kabul etmeye zorlayacak derecede ezici bir darbeyle Batı Cephesi'nde zafer kazanmaktı. Bu, gerçekten de, Almanya'nın "son kozu" olacaktı.

Ludendorff saldırısı, Mart 1918

Ludendorff, Kasım 1917'de, o zafer için planlarını yapmaya başlamıştı. İtilaf Devletleri'nin de gayet iyi bildikleri gibi, Batı Cephesi'ni dağıtmaya yetecek askere kâğıt üzerinde fazlasıyla sahipti. Devasa yeni fetihlerinin kaotik şartlarında düzeni sürdürme zorunluluğu Alman kuvvetlerinin büyük bölümünü hâlâ doğuya çivilemekteydi, ama, yaklaşık kırk dört tümeni batıya aktararak, Mart 1918'e gelindiğinde buradaki toplamı 199 tümene çıkarmayı başardı. Bu kuvvetlere karşı Fransızlar bazılarının nitelikleri gayet kuşkulu olan yaklaşık 100 tümen, Britanyalılarsa, askeri yetkililerin ileride yakınacağı üzere, Lloyd George'un Haig'in yeni saldırılarda kullanmasını önlemek amacıyla ilk hat yedek kuvvetlerini Birleşik Krallık'ta tutma politikasının güçlerini iyice azalttığı elli sekiz tümen çıkarabilmişlerdi. Amerikalılarsa henüz hiç asker sağlayamıyorlardı.

İlk darbe Britanyalılara vuruldu – ilk olarak, Amiens'in doğusunda, hatlarının güney kısmına karşı bir saldırı; bu saldırıdaki amaç kuzeydeki yedek kuvvetleri çekmek ve böylece ikinci bir darbeyle Manş Denizi limanlarına ilerlemekti. Haig belirleyici cephesinin sol kanadı olduğuna ka-

rar vererek sağını bilinçli olarak zayıflatmıştı; bu nedenle, Almanlar 21 Mart 1918'de o tarafa saldırdıklarında, yirmi altıya karşı elli iki tümenle ezici sayısal üstünlüğe sahiptiler. Ama tek önemli etmen sayı değildi. Almanlar artık geçen üç yıl boyunca Batı Cephesi'ni bloke etmiş siper savaşı çıkmazına nihayet son veren teknikler kullanıyorlardı.

Yeni teknikler değildi bunlar. İlk hattaki askerlere olduğu kadar iletişime ve komuta merkezlerine de yönelik ve gazla dumandan bol bol yararlanan, önceden nişan almaksızın derinlemesine, kısa süreli ama şiddetli topçu bombardımanı, hem Cambrai'de Britanyalılar, hem de Caporetto'da bizzat Almanlar tarafından kullanılmıştı. Ama Doğu Cephesi'nde, özellikle de General Oskar von Hutier ve şimdi batıda Alman saldırısına liderlik eden topçu komutanı Albay Georg Bruchmuller tarafından Riga'ya yapılan saldırıda mükemmelleştirilmişlerdi. Bombardımanların şiddeti daha önce eşi görülmemiş düzeydeydi: 6.500 top kırk millik bir cepheye ateş ediyor, hatların ardındaki tüm iletişimi yok ediyor ve ön hattı gaz ve ağır patlayıcı sağanağına tutuyordu. Kızaklarla taşınan hafif toplar, hafif makineli tüfekler, el bombaları, havanlar ve alev makinelerinden oluşan kendi ateş güçlerini beraberlerinde taşıyan uzmanlaşmış saldırı birimleri olan "fırtına birlikleri", ana piyade saldırısına öncülük ederek mümkün olan her yerde düşmanın güçlü noktalarını imha etti ve mümkün olmadığı yerlerde de kamuflaj işlevi gördü. Arkalarından gelen piyade birimleri onların açtıkları gediklere akıyor, sonradan Liddell Hart adındaki Britanyalı bir yorumcunun söyleyeceği gibi, "büyüyen sel"deki yedek kuvvetler elde edilen başarıdan faydalanmak üzere

devreye sokuluyordu. Karşı koymak için gereken derin istihkâmları hazırlamaya, hatta bu gereksinimi fark etmeye ancak başlayabilmiş olan Britanya birlikleri üzerinde bu bileşimin etkisi yıkıcı oldu. 21 Mart sabahı kalın sis tabakası da Alman hücumuna yardım etti. Dört gün içerisinde Britanya mevzilerinde kırk mil derinlikte bir yarık açmışlardı ve İtilaf Devletleri hatlarını tümden kırma tehdidi oluşturuyorlardı.

Saldırı Ludendorff'un beklediğinden bile başarılı oldu. Şimdi Britanya cephesini Fransız ordularından ayırma tehdidi oluşturuyordu. Bu olursa, Britanyalıların Manş limanlarına uzanan iletişim hatları boyunca kuzeye geri çekilmeleri gerekecek, Fransızlarsa Paris'i korumak üzere güneye doğru çekilecekler ve bu da Almanlara kıyıya doğru ilerlemeleri için yolu açacaktı – yirmi iki yıl sonra gerçekten de yapacakları gibi. Artık her şey Fransız ve Britanya ordularının teması koruyabilmelerine bağlıydı. Yüksek Savaş Konseyi'nin kendilerine İtilaf Devletleri arası bir komuta dayatma girişimlerine o ana dek hem Haig hem Pétain karşı koymuş ve yedek kuvvetlerin operasyonların seyrini etkileyebilmesi için konseyin emrine verilmesini reddetmişlerdi. Karşılıklı işbirliğinin ortaya çıkabilecek her sorunu çözeceğini savunmuşlardı. Ama çözemedi. Haig yardım istediğinde, Pétain, Paris'i savunmasız bırakma korkusuyla çağrıyı reddetti. Haig gururunu bir yana bırakıp siyasi üstlerine başvurdu. 26 Mart'ta, Amiens yakınlarındaki Doullens'da İtilaf Devletleri arasında bir konferans toplandı. Artık Fransızların genelkurmay başkanı olan Foch'un benimsediği kararlı tutum, Haig'i, İtilaf ordularını "koordine" etme yetkisini onun üstlenmesini

kabul ettirecek kadar etkiledi – bu yetki, bir hafta sonra, "operasyonların yönü" olarak genişletilecekti. Savaşın geri kalan bölümü boyunca İtilaf Devletleri tek bir genel komuta altında çarpışacaklardı.

Bu arada, Alman ilerlemesi yavaşlıyordu. Ulaşımda aşırı yayılmışlardı: topçu, piyadenin ilerleyiş hızına yetişemiyor ve piyadenin artık üzerinde ilerlemek zorunda olduğu Somme savaş meydanlarının hali ilerlemeyi daha da zorlaştırıyordu. Ele geçirilen İtilaf depoları muazzam miktarlarda erzak sunuyordu kuşkusuz, ama bitip tükenmiş ve aç Alman askerlerini durup bunların tadını çıkarmak için de cezbediyordu. Ludendorff 5 Nisan'da operasyonu durdurarak, Haig'in beklediği gibi, kuzeyde saldırıya geçti. Bu saldırı 9 Nisan'da, alışıldık Bruchmaller bombardımanından sonra, Ypres çıkıntısının güneyindeki Lys Vadisi'nde başladı. Birkaç gün içerisinde, Almanlar, Ypres'in batısındaki, Britanyalıların önceki sonbaharda fethetmek için üç ay harcayıp 400.000 kayıp vermiş oldukları bütün toprakları geri aldılar. Britanya orduları artık o kadar seyrelmişti ki, genelde sözcüklerle arası iyi olmayan Haig, çarpıcı bir emir yayımlamayı gerekli gördü: "Sırtımız duvara dayanmış olarak ve davamızın haklılığına inanarak, hepimiz en sonuna dek savaşmalıyız. Evlerimizin güvenliği ve insanlığın özgürlüğü, her birimizin bu kritik andaki davranışına bağlıdır." Basın bu açıklamayı sıcak karşıladı, ama askerlerin tepkisi daha küstahça olacaktı. Yine de savaştılar. Hat tutundu ve 30 Nisan'da Ludendorff saldırıyı durdurdu. 21 Mart'tan beri o 350.000, İtilaf Devletleri ise buna yakın bir kayıp vermişlerdi; ama cebi daha şişkin olan İtilaf Devletleri'ydi ve ayda 300.000 kişilik bir destekle

Fransa'ya akan Amerikan birlikleri sayesinde o kaynak şimdi tam anlamıyla uçsuz bucaksızdı.

Ludendorff bu kez Fransızlara yöneldi. Saldırı için seçtiği kesit, bir yıl önce Nivelle'in felaketle sonuçlanan saldırısına girişmiş olduğu Aisne'di. 27 Mayıs'ta, Almanlar, komutanları hâlâ derinlemesine müdafaayı reddedip topraklarının her karışını savunma eğiliminde olan Fransız on altıncı ordusunu ezmek için artık alışıldık olan tekniklerini –Bruchmuller'in topları dört buçuk saatte iki milyon mermi ateşledi– kullandılar. 50.000 esir aldılar ve Soissons'u ele geçirmek üzere otuz mil içeri girdiler. Uzun menzilli topların Paris'i bombalamaya başlaması üzerine, hükümet, Eylül 1914'te olduğu gibi, Bordeaux'ya geçme hazırlıklarına başladı. Ama saldırı sırasında Almanlar kendileri de 130.000 kayıp daha vermişler ve, en önemlisi, bunların bazıları Amerikalılar tarafından öldürülmüştü.

Amerikalılar hatta giriyor

Saldırıları için önemli bir hedef belirleyip bu hedefe bağlı kalmadığı gerekçesiyle, Ludendorff, düşmanları kadar vatandaşları tarafından da eleştirilmiştir. Ama, Manş Denizi limanlarını ele geçirseydi bile, 1940'ta olacağı gibi, savaş yine de devam ederdi. Paris'i almış olsaydı bile, Amerikalılarla Britanyalılar savaşmayı sürdürürlerdi. Ludendorff'un Falkenhayn'ın iki yıl önceki hedefinden çok da farklı olmayan hedefi, İtilaf kuvvetlerini imha etmekten çok, İtilaf hükümetlerinin savaşı sürdürme iradelerini yok etmek ve onları bir uzlaşma barışını kabul

etmeye zorlamaktı. Fransızlarda başarılı olabilirdi. Bir yılı daha olsa, Britanyalılarla bile başarılı olabilirdi. Ama ABD karşısında bu söz konusu bile değildi.

1918 başına gelindiğinde, henüz savaş düzeninde örgütlenmiş olmasalar da, Fransa'da bir milyon Amerikan askeri vardı. Pershing, en başından beri, ayrı bir ordu olarak hareket etmeleri gerektiğinde ısrar etmişti. Kendisine İtilaf hattının sağ ucunda, henüz hareketsiz olan Lorraine sahnesinde kendi cephesi verilmişti. Ama ABD'nin adamlarını şaşırtıcı bir hızla seferber edebilmesine karşın –askere alma Mayıs 1917'de başlamıştı– sanayisini ağır silahlar sağlayacak şekilde donatması daha uzun sürmüştü. Savaş sonuna dek tank, uçak ve –en önemlisi– top ve top mühimmatı açısından ordusu Avrupalı müttefiklerine bağımlı kalacaktı. Bu durum karşısında ve Amerikalıların savaş deneyiminden yoksun oldukları düşünüldüğünde, bu ham Amerikan birimlerinin işi öğrenmek için en azından başlarda kendi deneyimli kuvvetlerine eklemlenmesi Fransızlara ve Britanyalılara daha mantıklı gelmişti. Pershing, Başkan Wilson'ın talimatıyla bunu anlaşılabilir bir biçimde reddetti. Ancak, bir kez oluştuktan sonra Amerikan tümenlerinin Fransız komutası altında hizmet vermelerine izin verdi. Birinci tümeni 28 Mayıs'ta –Amerikan askeri tarihinde önemli bir tarih– Cantigny'de çarpıştı ve Haziran ayında Alman saldırısı buraya dek nüfuz ettiğinde ikisi daha Château-Thierry'de Fransız hattının pekiştirilmesine yardım etmeye hazırdı. Deneyimsizliğin getirdiği cesaret yüzünden ağır kayıplar verdiler –10.000'den fazla ölü ya da yaralı– ama hızlı öğrendiler ve Orta Batı'dan gelme bu uzun boylu, neşeli ve iyi beslenmiş çocukların

Resim 12. Mareşal Foch ve General Pershing: Yeni Dünya, eskisinin yardımına koşuyor.

varlığı, sınırsız iyimserlikleriyle, bitkin müttefiklerini artık savaşın kaybedilemeyeceğine ikna etti. Daha da önemlisi, daha da bitkin olan hasımlarını artık kazanamayacaklarına ikna etti.

Lunderdoff kuzeyde Britanyalılara son bir darbe vurmayı planlıyordu, ama bir aylık kararsızlıktan sonra, önce Fransızlara daha şiddetli ve nihai olmasını umduğu bir darbe vurmaya karar verdi – bitip tükenmiş askerleri onuruna adını *Friedenssturm* koydu, yani barış darbesi. Darbe 16 Temmuz'da, Reims'de, Almanların şimdi Marne'a dek güneye ilerlemiş oldukları çıkıntının doğu ucunda vuruldu.

Ama Fransızlar bu kez hazırdılar. Alman asker kaçakları –sayılarının yüksekliği, Alman moralsizliğinin göstergesiydi– sayesinde saldırı haber alınmıştı ve Fransızlar Alman bombardımanını kendi baraj atışlarıyla engelleyebildiler. Ayrıca, esnek müdafaa dersini de sonunda öğrenmişlerdi. Almanların dikenli teller, mayınlar ve birkaç makineli tüfek mevzii dışında boş olan bir cephe hattını bombalayıp işgal etmelerine izin verdiler, sonra da karşı baraj ateşi ve kanatlardan açılan ateşle onları imha ettiler. İki gün sonra, ateşli General Mangin, şimdi Amerikan tümenlerini de içeren bir orduyla çıkıntının batı kanadına bir karşı saldırı başlattı. 5 Ağustos'a gelindiğinde birleşik Fransız, Amerikan ve Britanya kuvveti tüm çıkıntıyı yeniden ele geçirip 30.000 esir almıştı. Ludendorff kuzeyde planladığı nihai saldırı emrini iptal etti. Son kozunu nihayet oynamıştı.

İtilaf Devletleri'nin karşı saldırısı, Temmuz 1918

Saldırıya geçme sırası artık İtilaf Devletleri'ndeydi ve 26 Temmuz'da Foch tüm cephelerde genel ilerleme emri verdi. Foch büyük bir stratejist değildi, ama Napolyon'un, savaşta moral gücünün fiziksel güçlere karşı etkisinin üçe karşı bir olduğu yönündeki düsturunu benimsemişti. 1914'te, Marne Çarpışması'ndaki bulaşıcı coşkusu, Alman ilerlemesinin kontrol altına alınmasında çok etkili olmuştu. O zamandan beri tüm şartlarda saldırma kararlılığı sıklıkla felaketle sonuçlanmıştı, ama şimdi İtilaf orduları bu yöntemi etkili kılacak sayıya ve, daha önemlisi,

beceriye sahiptiler. Artık Pershing'in elinde kırk iki ABD tümeni vardı, her biri Avrupalı muadilinin iki katı büyüklükteydi ve bunları İtilaf hattının sağında –sonradan ikiye bölünecek– tek bir orduda yeniden gruplayabildi. Argonne ormanı üzerinden kuzeye doğru saldırarak, Metz'den Antwerp'e uzanan ve Alman ordularını besleyen başlıca yan demiryolu hattını tehdit etti. Hattın solunda Britanyalılar bir saldırı başlatacaklardı ve savaşa katılan iki generalle, Mangin ve Gourand'la güç bulan Fransız orduları da ortada baskıyı sürdürdüler. Amerikalıların askerleri yeniden sevk etmesi ve Fransızların Haziran ve Temmuz'daki büyük çarpışmalardan sonra toparlanmaları biraz zaman alacağından, 8 Ağustos'ta Amiens'in doğusunda ilk darbeyi vurmak Britanyalılara düştü.

Yılın başından beri verdiği yarım milyon civarındaki kayıp düşünüldüğünde, Britanya ordusu muazzam derecede toparlanmıştı ve bu herkesten çok Haig için geçerliydi. Haig'in saldırı eğilimli ruhu, tıpkı Foch'taki gibi, çoğunlukla felaketle sonuçlanmıştı, ama şimdi, tıpkı Foch'taki gibi, bu ruhun zamanı gelmişti. Almanların çöküşünün eli kulağında olduğu yönündeki kehanetleri en sonunda gerçekleşiyordu ve, 1919 yılı için bir sefer planı yapmakta olan çoğu mesai arkadaşının aksine, yıl sonuna gelindiğinde savaşın kazanılmış olabileceğine inanıyordu. Foch'un yukarıdan yönlendirmesini neşeyle kabul etti ve yenilenen kurmayının kılavuzluğunda aşağıdan geliştirilmekte olan yeni taktiksel kavramları dinleyip uygulamaya soktu. Avustralya ve Kanada birimleri Batı Cephesi'nde en çetin savaşçılar olduklarını kanıtlamışlardı ve, çok sayıda deneme-yanılmadan sonra, Britanya ordusu tanklarını na-

sıl kullanacağını öğrenmişti. 4 Temmuz'da, Hamel'da gerçekleştirilen küçük çaplı ve başarılı bir operasyon, piyade-tank işbirliği modelinin etkililiğini kanıtlamıştı ve şimdi aynı yöntemler çok daha geniş ölçekte kullanıma sokuldu. Britanyalıların artık ustalaşmış oldukları piyade-topçu bağlantı teknikleriyle ve bir başka yenilikle, alçaktan uçan saldırı uçaklarının kullanımıyla birleştiğinde, bunlar, iki yıl önce hayal bile edilemeyecek –ve kullanılamayacak– bir zafer bileşimi sunuyordu. Britanyalılar sağ kanatlarında Fransız ordusuyla saldırılarının ilk gününde yedi mil derine nüfuz edip 30.000 esir aldılar. Dört yıllık çarpışmalarda Almanların aldığı ilk doğrudan ve tersine çevrilemeyen yenilgiydi bu ve bizzat Ludendorff tarafından, ümitsizlikle, Alman ordusunun "Kara Günü" olarak nitelenecekti.

Almanlar şimdi, 1917 başında kurulmuş olan Hindenburg hattına doğru çarpışarak çekilmeye başlamışlardı. Moralleri çökmekten hâlâ çok uzaktı: Eylül başlarında Hindenburg hattına ulaştıklarında Britanyalılara 190.000 ve Fransızlara 100.000 kayıp daha verdirmişler ve Britanya kabinesi yeniden kaygılanmaya başlamıştı. Yine de, Foch 3 Eylül'de tüm hat boyunca yeni bir saldırı emri verdi: *tout la monde à la bataille*! Pershing yeni ordusunu ilk olarak sakin Lorrain kesitinde, St Mihiel'deki bir çıkıntıyı ele geçirmek amaçlı kısıtlı bir saldırıda cepheye sürmekte ısrar etti; 14 Eylül'de sona eren bu iki günlük çarpışmadan sonraysa kuzeye dönerek, 26 Eylül'de genel saldırıya katıldı. Ertesi gün ana Hindenburg hattına saldıran Britanya ve Fransa kuvvetleri yirmi dört saatte neredeyse bir milyon mermiyle baraj ateşi gerçekleştirdiler. Sonunda, bu, Ludendorff'un moralini bozdu. 29 Eylül'de kaysere artık savaşı kazanma

olasılığı bulunmadığını bildirdi. Felaketten kurtulmak için bir an önce ateşkes yapılmalıydı.

İttifak Devletleri'nin çöküşü

Ağustos başından beri Alman ordusu, yarısı firar yoluyla olmak üzere 228.000 adamını daha kaybetmişti. Genelkurmayın savaşmaya uygun saydığı tümen sayısı ellinin altındaydı. Evden gelen giderek ümitsiz haberlerden etkilenen ve komünist propagandaya açık olan askerler –isyanın olmasa bile– grevin eşiğindeydiler. Ama imparatorun barış şartları için Fransızlar nezdinde çaresiz girişimlerde bulunduğu Nisan 1918'de Clemenceau tarafından istihzayla duyurulan Avusturya-Macaristan'ın durumu daha da kötüydü. 15 Haziran'da –aç, hırpani ve giderek ayrı etnik unsurlara bölünmekte olan– ordu İtalyan cephesinde son bir saldırıya zorlanmış, ama 25.000'i esir olmak üzere 143.000 kayıp vererek geri püskürtülmüştü. Bundan sonra askerler kitlesel olarak firar etmeye başladılar. Geriye kalanlarsa hasta ve açtı; Viyana'nın ve monarşinin öteki kentlerinin halklarının da onlardan geri kalır yanı yoktu. 16 Eylül'de imparator barış şartları için Başkan Wilson'a çağrıda bulundu ve Habsburg İmparatorluğu'nu federal devlet ilan ederek etnik çözülüşün önünü almaya çalışmıştı. Fransa ve Britanya tümenleriyle takviye edilmiş olan İtalyan ordusu 24 Ekim'de sonunda saldırıya geçtiğinde, Avusturya kuvvetleri kırk sekiz saatte çözüldü ve İtilaf askerlerinin ilerleyişi onların geri çekilme hızına zorlukla yetişebildi. İki gün önce müzakere edilen ateşkes 4 Kasım'da

yürürlüğe girmeden önce, İtalyanlar Vittorio Veneto'da son bir bağımsız saldırı başlatacak ve çok sayıda yeni esir alacak zamanı ancak bulabildiler.

Bu arada, uzun zamandır sakin olan Makedonya Cephesi, General Franchet d'Esperey adında yeni ve dinamik bir komutanın ortaya çıkışıyla hareketlenmişti. 15 Eylül'de, Fransız ve Sırp dağ birlikleri, o zamana dek aşılmaz olan Bulgar mevzilerine başarılı bir saldırı gerçekleştirdi. Yunan ve Britanya kuvvetleri de saldırıya katıldı ve Alman ve Avusturya desteğinden yoksun olan Bulgarlar 30 Eylül'de teslim oldular – teslim olan ilk İtilaf devletiydiler. Bir ay sonra, 30 Ekim'de, Türkler de onları izleyerek Kafkas seferlerini 1919'a dek sürdürmek üzere serbest kaldılar.

Almanya'da Ludendorff'un ateşkes isteme kararının sonuç alması için altı hafta geçmesi gerekecekti. Ona göre, ateşkes, tam olarak bu demekti – kuvvetlerinin yeniden gruplandırılmasını ve üzerinde anlaşılan bir barışla sonuçlanacak müzakerelerin yapılmasını mümkün kılmak üzere, savaş meydanında operasyonların askıya alınması. "Düşmanın bize barış sunmaması ya da yalnızca onursuz bir barış sunması durumunda savaşın sürdürülmesi yönünde azimli bir kararlılık bulunmaktadır" diyerek ayak diredi. Almanya'nın Belçika'yı ve hatta Alsace-Lorraine'i teslim etmek zorunda kalacağını en sonunda kabul etti, ama doğudaki fetihlerini "Bolşevikliğe" karşı bir sur olarak elinde tutmasına İtilaf Devletleri'nin izin vereceğini hâlâ umuyordu. Dahası, İtilaf Devletleri'nin Berlin'deki mevcut rejimle iş yapmamaya yeminli olduklarını ve, bu nedenle, barış şartlarının müzakere edilmesi sorumluluğu-

nu –ve ayıbını– üstlenecek yeni bir rejim kurulması gerektiğini fark etmişti. Böylece, 3 Ekim'de, kayser, Berlin'deki eski Amerikan büyükelçisinin "bir insan gibi düşünebiliyor görünen birkaç üst düzey Almandan biri" olarak nitelediği makûl bir ılımlı olan Prens Max von Baden'i şansölyeliğe atadı ve acilen ateşkes talebiyle Başkan Wilson'a başvurmasını emretti. Max itiraz ettiğinde, kayser, kabaca, "Başkomutanlık bunu gerekli buluyor ve siz de buraya başkomutanlığa zorluk çıkarmak için getirilmediniz," dedi. Max, ertesi gün, uysalca, Almanya'nın düşmanları arasında en ulaşılır –ya da en az ulaşılmaz– olan Başkan Wilson'ı "8 Ocak'ta ortaya koymuş olduğu ılımlı program" –On Dört İlke (bkz 1. Ek)– temelinde" barışın yeniden sağlanması için gerekli adımların atılmasına davet etti.

Ama Ekim ayındaki Wilson artık Ocak ayındaki Wilson değildi. O sırada kendini hâlâ çatışmanın üzerinde bir figür olarak görebiliyor ve böyle görülebiliyordu. On Dört İlke konusunda kimseye –özellikle de hâlâ "müttefik" saymadığı savaş ortaklarına– danışmamıştı. (Resmi bir ittifak olmadığından, ABD savaş ortaklarını yalnızca "bağlantılı güçler" olarak niteliyordu.) Ama, bu maddelerin ilanından bu yana, Almanlar, Ruslara dayattıkları Brest Litovsk Antlaşması'yla, kendi barış şartlarının ne olduğunu göstermişlerdi. Daha önemlisi, önceki sekiz ay boyunca, ABD, Fransa'da çok sayıda Amerikalı genç erkeğin öldürüldüğü bir savaşta yer almıştı. Sonra, 12 Ekim'de bir Alman denizaltısı *Leinster* adlı yolcu gemisini batırdı ve yüzlerce Britanyalıyla Amerikalı hayatını kaybetti. Amerikan halkı şimdi bitkin Avrupalı ortaklarından bile daha ateşli bir savaş psikozunun pençesindeydi. Berlin'le karşılıklı olarak

verilen notalarda Wilson artık iyi niyetli bir *deus ex machina* değil, muzaffer ve amansız bir ittifakın lideri olduğunu açıkça gösterdi: "...Dikkatlere sunmayı haklı bulacağı yegâne ateşkes, ABD'yi ve onunla ilişkili güçleri [aynen] olası her tür düzenlemeyi dayatacak konuma getirecek ve Almanya tarafından çatışmaların yeniden başlatılmasını olanaksızlaştıracak bir ateşkes olacaktır." Dahası, müzakere şartı olarak Almanya'nın bir anayasa devletine dönüşmesini ve, böylece, "her yerde, ayrı olarak, gizlice ve yalnızca kendi seçimiyle dünya barışının bozulmasına yol açabilecek her tür keyfi gücün yok edilmesinin ya da, şu anda yok edilemiyorsa, en azından tam bir kudretsizlik durumuna indirgenmesinin" garantiye alınmasını istiyordu.

Ludendorff bu şartları öğrendiğinde müzakereleri kesmek istedi, ama kendi generalleri buna izin vermediler. Ordu komutanlarından biri olan Bavyera Prensi Rupprecht, "Askerlerin morali ciddi düzeyde olumsuz etkilendi ve direnme güçleri her gün azalıyor. Düşmanın her saldırısında sürüler halinde teslim oluyorlar ve binlerce yağmacı üslerin etrafındaki bölgeleri istila ediyor. (...) Ne olursa olsun, düşman Almanya'ya girmeden barış yapmalıyız," diyordu. Berlin hükümetininse daha acil bir korkusu vardı – Almanya'nın kendi içinde devrim olması. Von Baden, kayserle ordunun önceki yarım yüzyıl boyunca karşı koymuş oldukları tüm anayasa reformlarını üç haftada alelacele hazırlayarak bunun önünü almak için elinden geleni yaptı. Ekim sonuna geldiğinde, *Reichstag*, kendini, gizli oyla ve genel oy hakkıyla seçilen ve savaş bakanı dahil hükümetteki tüm bakanların karşısında sorumlu olduğu egemen bir organ olarak buldu. Yüce Savaş Beyi II. Wilhelm,

İngiltere'deki kuzeni kadar aciz bir meşruti hükümdar statüsüne indiğini gördü. Böylece cesareti artan Max von Baden şimdi Ludendorff'un azledilmesini talep ediyordu ve kayser bu talebi pek saklamadığı bir memnuniyetle kabul etti. Hindenburg yeri doldurulamaz bir simge süsü olarak kaldı, ama Ludendorrf'un yerini, *Oberstekriegsamt*'ın lideri olarak yurt cephesinin toplumsal ve ekonomik sorunlarına gayet aşina olan, aynı derecede halk insanı General Wilhelm Groener aldı.

Ama çok geç kalınmıştı. Alman halkı giderek artan ve son zamanlarda neredeyse katlanılmaz düzeye ulaşan zorluklara, ordularının her yerde zafer kazandığı ve kazanmayı sürdürdüğü inancıyla katlanmıştı. Çöküşün eşiğinde oldukları ortaya çıktığında rejime güven kalmadı. 29 Ekim'de, donanma mürettebatı, gemilerini amirallerin donanmanın onurunu kurtarmak için planladıkları "Ölüm Seyri"ne çıkartmaktansa ayaklandılar. Bir hafta içinde, Almanya'daki her büyük kentte isyan, devrime dönüştü. Rus Sovyetleri modeliyle İşçi ve Asker Konseyleri iktidarı ele geçirdiler, Bavyera kendini bağımsız bir cumhuriyet ilan etti. Ordunun cephe arkası karargâhları ayaklandı ve Ren üzerindeki geçişleri ele geçirdi. Ordu karargâhlarında orduyu eve yürütüp "düzeni sağlama" konusunda çılgınca konuşmalar yapılıyor, ama Groener bu yolun elinde patlayacağını gayet iyi biliyordu. Üç şart yerine getirilmedikçe devrimin kaçınılmaz olduğunun farkındaydı. Kayser tahttan çekilmeli, ordu, siyasi fırtınayı yönetebilecek yegâne taraf olan, *Reichstag*'daki çoğunluk partisi sosyal demokratları desteklemeli ve, her ne pahasına olursa olsun, bir an önce barış yapılmalıydı.

Böylece, Groener 9 Kasım'da kaysere artık ordunun güvenine sahip olmadığını bildirdi ve onu Hollanda'ya sürgüne yolladı. Berlin'de sosyal demokratların liderleri Philipp Scheidemann ve Friedrich Ebert cumhuriyet ilan ettiler, başlamakta olan devrime karşı ordudan destek teminatı aldılar ve, alelacele, şartlarını sormak üzere İtilaf Devletleri'nin savaş liderleriyle Compiègne yakınlarındaki ormanda, bir demiryolu vagonunda buluşacak bir delegasyon hazırlandı.

Kara operasyonları söz konusu olduğunda, bu şartlar büyük oranda Fransızlarca belirlenecekti. Kendileri de çatışmaların bir an önce sona ermesi için sabırsızlanan Britanyalılar şartları daha ılımlı tutabilirlerdi. Fazla kan dökmemiş olan iki ordusu sabırsızlanan ve yurtta kamuoyunun "kayıtsız şartsız teslim olma" çığlıkları attığını bilen Pershing ise hiçbir şartı kabul etmeyebilirdi. Tüm Belçika ve Fransız toprakları on dört gün içinde boşaltılacaktı; Ren'in sol yakasındaki tüm Alman topraklarını, sağ yakadaki on kilometrelik bir kuşağı ve ayrıca Mainz, Koblenz ve Köln'deki köprübaşlarını İtilaf Devletleri işgal edeceklerdi. 1914'ten beri Doğu Avrupa'da fethedilmiş olan toprakların tamamı geri verilecekti; filonun çoğu ve tüm denizaltılar dahil, muazzam miktarda savaş malzemesi teslim edilecek ve İtilaf ablukası barış anlaşmasının nihai imzalanışına dek sürecekti. Alman delegeleri, sonucun yalnızca Bolşeviklerin yarar sağlayacağı bir anarşi ve açlık olacağını söyleyerek protesto ettiler, ama İtilaf delegasyonun lideri Foch aman vermedi. Almanların pek de haksız olmayarak kendi ölüm emirleri olmasını bekledikleri anlaşmayı imzalamaktan başka seçenekleri yoktu. Delegelerden biri olan

Mathias Erzberger için gerçekten de öyle oldu. İki yıl sonra aşırı sağcılar tarafından öldürüldü.

Böylece, 11 Kasım günü, saat 11'de, yani on birinci ayın on birinci gününün on birinci saatinde, Batı Cephesi'nde silahlar nihayet susacak ve her iki taraf da ölülerinin yasını tutmaya başlayabilecekti.

IX. Bölüm

BARIŞ DÜZENLEMESİ

Barış düzenlemesini hazırlamak üzere Ocak 1919'da Paris'te bir araya gelen İtilaf devlet adamları, 1814'te Viyana'da toplanan öncellerinden çok farklı bir durumdaydılar. Dünyayı düzen ve adalet ya da ulusal kendi kaderini tayin hakkı, hatta geleneksel güç dengesi ilkeleriyle uyumlu biçimde yeniden biçimlendirmekte tam bir hareket özgürlüğüne sahip değillerdi. Hâlâ savaş hummasının pençesinde bulunan, tutku ve önyargıları göz ardı edilemeyecek seçmenlere karşı sorumluydular. Kaldı ki, Rus, Avusturya ve Hohenzollern imparatorluklarının çöküşünün hemen ertesinde Orta Avrupa'da tırmanmakta olan kaos, Ren'in doğusunda barış yapılabilecek istikrarlı bir rejimin mevcudiyetini kuşkulu hale getiriyordu.

Almanya

Konferans, belki de yanlış bir tutumla bizzat katılmış olan Başkan Wilson'la, Fransa Başbakanı Georges Clemen-

ceau arasındaki üstü örtülü bir düellonun etrafında döndü. İkisinin de farklı gündemleri vardı. Wilson'ın gündemi, kuruluşuna çok emek vermiş olduğu, ama ABD Kongresi onun talep ettiği şartlarla katılmayı reddettiğinde çalışmalarının boşa gittiğini gördüğü Milletler Cemiyeti himayesinde yeni bir dünya düzeni kurmaktı. Clemenceau'nun gündemiyse, vatandaşlarının yürekten ve Britanyalı müttefiklerinin de başlangıçtaki desteğiyle, Avrupa'yı istikrarı Almanya tarafından bir daha asla tehdit edilemeyecek bir biçimde yeniden kurmaktı. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, o sırada nüfusu zar zor kırk milyonu bulan Fransa, altmış beş milyonluk ve Fransa'nın herhangi bir zamanda sahip olabileceğinden çok daha büyük bir endüstri gücüne ve potansiyeline sahip bir Almanya'yla karşı karşıyaydı. Fransa'nın 1914 öncesinde karşı ağırlık olarak bel bağladığı Rus İmparatorluğu ortadan kalkmış ve milyarlarca dolarlık yatırımı da beraberinde götürmüştü. Dolayısıyla, Fransızlara göre Almanya'yı zayıflatmak için mümkün olan her şey yapılmalıydı. Doğuda, hem doğudan gelen Bolşevizm etkisine karşı korunmak, hem de Alman gücünün zapt edilmesinde Rusya'nın yerini alması için, Fransız nüfuzu altındaki bir *cordon sanitaire*'de yeni uluslar oluşturmak üzere Almanya'dan azami toprak alınmalıydı. Batı'da değerli madenleriyle Alsace ve Lorraine'in Fransa'ya iadesiyle kalınmamalı, kömür zengini Saar havzası da bunlara eklenmeliydi. Daha ileride, Ren bölgesine bakıldığında, nehrin sol yakasındaki Alman toprakları şayet mümkünse Almanya'dan tümüyle kopartılarak Fransız sınırını koruyacak bir satıh olarak Fransız koruması altında özerk bir devlet ya da devletler grubu oluşturulmalıydı.

Britanyalılar böyle bir protektoranın yalnızca tersine dönmüş bir Alsace-Lorraine olacağını ve her zaman sürtüşmeye yol açacağını savunarak bunu kabul etmediler. Bir tek Ren'in sol yakasının ve kırk mil derinliğine kadar sağ yakasının askersizleştirilmesini ve tazminatların tamamı ödenene dek burada İtilaf askeri varlığının bulundurulmasını kabul ettiler. Saar kömür madenlerinin mülkiyeti Fransa'ya geçecek, ama bölge on beş yıllığına Milletler Cemiyeti tarafından idare edilecek, bundan sonra da kaderi plebisitle belirlenecekti. 1924 Locarno Anlaşması'yla teyit edilecek makûl bir düzenlemeydi bu ve kendi başına yeni bir savaşı kışkırtması olası görünmüyordu.

Almanya'nın doğu sınırlarıysa çok daha zorlu bir sorun oluşturuyordu. Wilson'ın on dört ilkesinden biri, on sekizinci yüzyıl sonundan beri Almanya, Rusya ve Avusturya İmparatorluğu arasında bölüştürülmüş olan Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasını şart koşuyordu. Yeni Polonya'nın çekirdeği, etnik açıdan daha çok Leh olan, ama 1814'ten beri Rus İmparatorluğu'nun parçası sayılan Varşova Grandüklüğü'ydü. Tıpkı Avusturyalıların Galiçya'daki Polonya topraklarını elde tutacak durumda olmamaları gibi, Ruslar da buranın ya da eski Baltık eyaletleri Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın bağımsızlığını tartışacak konumda değillerdi. Ama Almanya'nın Leh bölgeleri –Yukarı Silezya, Posen ve Batı Prusya– bambaşka bir meseleydi. Kuşaklardır buraya çok sayıda Alman yerleştirilmişti. Daha da kötüsü, yeni Polonya'ya denize ulaşım olanağı vaat edilmişti ve bu da ancak nüfusu almaşık alt Vistül Vadisi'nin ve neredeyse tamamen Alman olan Danzig Limanı'nın Polonya'ya devredilmesiyle sağ-

lanabilirdi. Bu da Almanya'yı genel olarak tarihsel kalbi sayılan Doğu Prusya'dan ayırmayı içeriyordu. Bu düzenleme, 1945'te yaşanacak devasa "etnik temizlik" olmaksızın ulaşılabilecek en iyi düzenlemeydi muhtemelen, ama Almanlar en yakın fırsatta düzenlemeyi tersine çevirme niyetlerini hiçbir zaman saklamadılar.

Almanya'nın bu toprak kayıplarını kabul etmenin yanı sıra silahsızlanması, yurtdışı sömürgelerini teslim etmesi ve muzaffer düşmanlarına ağır tazminatlar ödemesi gerekiyordu. Ordusu 100.000 kişiye indirildi ve tank gibi "saldırı silahları"ndan yoksun bırakıldı. İtilaf propagandasıyla şeytanlaştırılmış olan genelkurmayı dağıtıldı; hava kuvvetleri lağvedildi; donanma inşası deplasmanı 100.000 ton altı gemilerle sınırlandırıldı. Muzaffer devletlere göre, bu, "tüm ulusların silahlanmalarında genel bir sınırlandırmanın başlamasını mümkün kılacak"tı. Ama öyle olmadı ve olmaması, on beş yıl sonra bu kısıtlamaları reddedip yeniden silahlanmaya başladıklarında Almanlar tarafından kullanıldı.

Almanya elbette sömürgelerini kaybetti, ama, Wilson'ın liderliğindeki İtilaf Devletleri "ilhakları" reddetmiş olduğundan, bunları ele geçiren güçler (başta Britanya ve yurtdışı dominyonları) Milletler Cemiyeti adına "manda" sistemi içerisinde yaptılar bunu. İtilaf Devletleri, benzer biçimde, yenik güçlerin normalde fatihlerine ödemek zorunda oldukları ödencelerden vazgeçti. Bunun yerine, sivil haklara verdikleri zarar için "tazminat" talep ettiler. İlk başta bu tanımın Fransa ve Belçika'nın işgal edilmiş ve yakılıp yıkılmış bölgelerinin halkları için kullanılması amaçlanmıştı, ama Fransızlar ve Britanyalılar hızla kap-

samı, yalnızca savaş kredilerinin faizleri ve genel yeniden inşa maliyetleri gibi marjinal harcamaları değil, malul kalan askerlere ve ölenlerin dul ve yetimlerine sürekli olarak ödenecek emekli maaşlarını da karşılayacak şekilde genişlettiler – hesaplanması bile mümkün olmayacak kadar yüksek bir tutardı bu. Barış Konferansı bütün bu meseleyi, raporunu 1921'de verecek olan bir Tazminat Komisyonu'na devretti. Bu arada, Almanlar, komisyonun bulgularını kabul etmeye ve yirmi milyon marklık ön ödeme yapmaya önceden söz vermek zorunda kaldılar. İtilaf Devletleri Almanya'yı ödemeye zorlamak için askeri kuvvetlerini Ren'de tutacak ve temerrüt durumunda Alman topraklarını yeniden işgal etme hakkına sahip olacaklardı.

Maynard Keynes, *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eleştirel çalışmasında bu taleplerin tam etkilerini çok parlak bir biçimde eleştirecekti. Sonunda bunlardan vazgeçilecekti; ama ancak Almanlar onları bunaltacak tüm ekonomik felaketlerin suçunu bunların üzerine attıktan sonra. Ama tazminat dayatılmasına getirilen gerekçe daha da kabul edilmezdi – ilk başta savaşın çıkışından sözde Almanların sorumlu olmaları. Almanlar hâlâ –neredeyse istisnasız biçimde– savaşı onlara düşmanlarının dayattığına ve önceki beş yıl boyunca tüm o fedakârlıkları soylu bir amaç için yapmış olduklarına inanıyorlardı. Dahası, birçoğu aslında hiç de yenilmemiş olduklarını hissediyordu. Hakları olan zaferden, ateşkes şartlarında İtilaf Devletleri tarafından oyuna getirildikleri ve iktidarı ele geçirmek için o anın zorluklarından faydalanmış olan *Reichsfeinde*, yani sosyalistler ve Yahudiler tarafından "sırtlarından bıçaklandıkları" için yoksun bırakılmış oldukları öne sürülüyordu. Bu *Dolch-*

stoss (sırtından bıçaklanma) efsanesini kabul etmeyenler için bile, herhangi bir Alman hükümetinin meşruiyetinin devamı, antlaşmanın dayattığı köleliği değiştirebilmesine, belki de tümden feshedebilmesine bağlıydı. Adolf Hitler'e öylesine yaygın bir destek sağlayan, bunu yapmaktaki başarısı olacaktı.

Avusturya-Macaristan

Habsburg Monarşisi'nin dağılması da arkasında aynı derecede acı bir miras bıraktı. Monarşinin Avusturya yarısı, kuzeydeki topraklarını, batı sınırındaki Sudetenland'da kaygı uyandırıcı bir Alman azınlığı içeren Çekoslovak Cumhuriyeti'nde Macaristan'dan gelen kuzenleri Slovaklarla birleşmiş olan Çeklere kaptırmıştı. Güneydeyse, "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı" gibi hantal bir ad taşıyan bir krallıkta, Macaristan'dan gelen Hırvat kuzenleriyle birlikte kaderlerini Sırplarla birleştirmiş olan Slovenleri kaybetmişti. Alpler'in güneyinde, başlıca Adriyatik limanları olan –Trieste dahil– İtalyan topraklarını kaybettiler; ama Adriyatik'in doğu kıyılarında İtalya'ya vaat edilmiş olan topraklar, şimdi kendileri de Trieste ve hinterlandı üzerinde taleplerde bulunan "özgürleşmiş" Yugoslavların elindeydi. Avusturya'dan geriye kalmış ve Almanca konuşan parça, ilk başta, kuzeydeki yeni Alman cumhuriyetine katılmaya çalıştı, ama İtilaf Devletleri bunu yasakladılar. Böylece, Avusturya, eski vatandaşlarından biri olan Adolf Hitler tarafından 1938'de kimsenin hoşuna gitmeyen bir *Anschluss* gerçekleştirilene dek, yirmi yıl daha bağımsız

kaldı. Macarlar yalnızca kuzeyde Slovakları ve güneyde Hırvatları kaybetmekle kalmadı, doğudaki Transilvanya eyaleti de büyük oranda genişlemiş Romanya'ya kaptırıldı ve bu arada küçük, ama çirkin bir iç savaş da yaşandı. Bu kargaşadan çıkan sağcı diktatör Amiral Horthy, Habsburgların tahttan feragatlerinin geçerliliğini kabul etmeyi reddetti ve kendisinin ancak onlar adına naip olarak yönettiğini ilan etti. İkinci Dünya Savaşı sonunda devrilene dek de bunu sürdürdü.

Türkiye

Türklere gelince, ilk başta onlara Almanlar kadar sert davranıldı. Arap Yarımadası'ndaki topraklarını Fransa ya da Britanya kontrolü altındaki yeni devletlere –Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Filistin, Mavera-i Ürdün– kaptırmakla kalmayıp, 1915 Londra Antlaşması uyarınca Antalya üzerinde hak iddiasında bulunan İtalyan kuvvetlerinin ve Trakya'yla Anadolu'nun bazı bölgelerinde, özellikle de önemli düzeyde bir Rum azınlığın bulunduğu İzmir'de hak iddia eden Yunanların istilasına uğradılar. Halkın bu diktaya karşı öfkesinin iktidara getirdiği, Mustafa Kemal Atatürk yönetimindeki yeni rejim Yunanları Anadolu'dan attı ve Boğazları işgal etmiş bulunan Britanya kuvvetlerine de aynı şeyi yapma tehdidinde bulundu. Üç karışık yılın ardından, 1923'te Lozan'da varılan anlaşmada Anadolu'nun ve –silahsızlandırılacakları garantisiyle– Boğazların tam kontrolü Türklere geçti ve Doğu Trakya eliyle Avrupa'da da bir tutunma noktaları oldu. İzmir'in

Rum nüfusu acımasızca sürüldü ve Yunanistan'la Türkiye arasında Ege adaları konusundaki sürtüşmeler yüzyıl sonuna ve sonrasına dek sürdü.

Versailles'daki barış antlaşması çok eleştirilmiştir, ama koşullarının çoğu zamanın sınavından geçti. Kurduğu yeni devletler, sınırlarında dalgalanmalar da olsa, Çeklerle Slovakların barışçıl biçimde ayrıldığı ve her zaman çalkantılı olan Yugoslavya'nın dağılıp bu süreç içerisinde yeni savaş tehditleri oluşturduğu yüzyılın son on yılına dek ayakta kaldı. Fransa-Almanya sınırı istikrara kavuştu. Türkiye'nin Avrupa'daki varlığından kaynaklanan "Doğu Sorunu" sonsuza dek çözülmüş oldu. Ama "Alman Sorunu" hâlâ çözülmemişti. Almanya yenilmiş olmasına rağmen hâlâ Avrupa'nın en güçlü ulusuydu ve en azından doğu sınırlarında düzenlemeyi tersine çevirmeye kararlıydı. Fransa'nın dengeyi yeniden kurma girişimi, Sovyetler Birliği'nin ideolojik güvensizliği, Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin zayıflığı ve halkının bununla karşılaştırılabilir bir çileye bir kez daha katlanma konusundaki derin isteksizliği yüzünden başarısızlığa mahkûm oldu. Britanyalılar da aynı derecede gönülsüzdüler: yurtiçindeki ve imparatorluk çapındaki sorunlar, halkın imgelemine giderek musallat olan dehşet verici savaş imajıyla birleştiğinde, birbirini izleyen hükümetleri Alman taleplerine direnmek yerine onları yatıştırarak çözüm arama yoluna sevk etti. ABD'ye gelince, Avrupa'ya müdahaleleri genel olarak bir daha asla yinelenmemesi gereken kötü bir hata sayılıyordu.

Antlaşma şartları açıklandığında, Britanyalı öngörülü bir karikatürist, Wilson, Lloyd George ve Clemanceau'yu

Paris Barış Konferansı'ndan çıkarken çizdi; içlerinden biri şöyle diyordu: "İlginç: Bir çocuğun ağladığını duydum sanki." Ve, gerçekten de, bir sütunun arkasında saklanmış, başının üzerinde "1940 Sınıfı" yazısıyla, avazı çıktığı kadar ağlayan küçük bir erkek çocuk vardı.

Ek 1

BAŞKAN WILSON'UN ON DÖRT İLKESİ

Wilson'ın 8 Ocak 1918'de kongreye bir mesajında belirttiği "On Dört İlke" şöyledir:

I. ...'de açık olarak ulaşılmış açık barış anlaşmaları...
II. Hem barış hem savaş zamanında, karasuları dışında, denizlerde mutlak seyir özgürlüğü...
III. Barışa rıza gösteren tüm uluslar arasında tüm ekonomik bariyerlerin mümkün olduğunca kaldırılması ve ticaret eşitliği sağlanması...
IV. ...[U]lusal silahların kamu güvenliğiyle uyumlu en düşük noktaya indirilmesi.
V. ...[T]üm sömürge taleplerinin tarafsızca düzenlenmesi.
VI. Tüm Rus topraklarının boşaltılması...
VII. Belçika (...) boşaltılmalı ve tüm özgür uluslarla ortak sahip olduğu bağımsızlığın kısıtlanması girişiminde bulunulmadan yeniden kurulmalıdır.
VIII. Tüm Fransız toprakları kurtarılınalı ve istila edilmiş eyaletler geri verilmeli ve 1871'de Prusya'nın Fransa'ya

Alsace-Lorraine'de yaptığı haksızlık (...) düzeltilmelidir...

IX. İtalya sınırlarının yeniden düzenlenmesi açıkça görülür milliyet çizgileri uyarınca yürürlüğe sokulmalıdır.

X. Avusturya-Macaristan halklarına (...) özerk gelişim için en özgür fırsatlar tanınmalıdır.

XI. Romanya, Sırbistan ve Karadağ boşaltılmalıdır; işgal altındaki toprakları geri verilmelidir; Sırbistan'a serbest ve güvenli denizlere çıkış olanağı tanınmalıdır.

XII. Mevcut Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölümlerine emniyetli bir bağımsızlık sağlanmalı, ama şu anda Türk yönetimi altında bulunan öteki uluslara kuşku götürmez yaşama güvencesi ve kesinlikle tacize uğramayan bir özerk gelişim olanağı garanti edilmelidir...

XIII. Leh oldukları kuşku götürmez halkların yaşadığı toprakları içeren bağımsız bir Polonya devleti kurulmalı ve bu devlete denize serbest ve emniyetli erişim olanağı sağlanmalıdır...

XIV. Hem büyük hem küçük uluslara siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı garantiler sağlamak amacıyla özel anlaşmalarla oluşturulmuş genel bir uluslar birliği kurulmalıdır.

Ek 2

TOPLAM SAVAŞ KAYIPLARI

	Nüfus	*Seferber Edilen*	*Ölü*
İttifak Devletleri			
Avusturya-Macaristan	52 m.	7,8 m.	1.200.000
Almanya	67 m.	11 m.	1.800.000
Türkiye		2,8 m.	320.000
Bulgaristan		1,2 m.	90.000
İtilaf Devletleri			
Fransa	36,5 m.	8,4 m.	1.400.000
Britanya	46 m.	6,2 m.	740.000
Britanya İmparatorluğu		2,7 m.	170.000
Rusya	164 m.	12 m.	1.700.000
İtalya	37 m.	5,6 m.	460.000
ABD	93 m.	4,3 m.	115.000

KÜLTÜR KİTAPLIĞI

1- **SOKRATES**, Louis-André Dorion, Mart 2005
2- **NAPOLÉON**, Thierry Lentz, Mart 2005
3- **BİLİM-KURGU**, Jacques Baudou, Mart 2005
4- **ANADOLU UYGARLIKLARI**, Marc Desti, Nisan 2005
5- **PSİKANALİZ**, Daniel Lagache, Nisan 2005
6- **SOSYAL BİLİMLER**, Dominique Desjeux, Nisan 2005
7- **HİTİTLER**, Isabelle Klock-Fontanille, Mayıs 2005
8- **SOSYAL PSİKOLOJİ**, Jean Maisonneuve, Mayıs 2005
9- **YUNAN MİTOLOJİSİ**, Pierre Grimal, Mayıs 2005
10- **EMPRESYONİZM**, Marina Ferretti Bocquillon, Haziran 2005
11- **MEZHEPLER**, Nathalie Luca, Haziran 2005
12- **ŞARABIN TARİHİ**, Jean-François Gautier, Haziran 2005
13- **FELSEFE AKIMLARI**, Dominique Folscheid, Temmuz 2005
14- **JEAN-PAUL SARTRE**, Annie Cohen-Solal, Temmuz 2005
15- **HAÇLILAR**, Cécile Morrisson, Temmuz 2005
16- **İNGİLİZ EDEBİYATI**, Jean Raimond, Ağustos 2005
17- **ÜNİVERSİTELERİN TARİHİ**, C. Charle & J. Verger, Ağustos 2005
18- **CAZ**, Lucien Malson & Christian Bellest, Ağustos 2005
19- **TAPINAK ŞÖVALYELERİ**, Régine Pernoud, Eylül 2005
20- **ÇAĞDAŞ SANAT**, Anne Cauquelin, Eylül 2005
21- **BİLİM TARİHİ**, Pascal Acot, Eylül 2005
22- **DİNLER**, Paul Poupard, Ekim 2005
23- **ANTROPOLOJİ**, Marc Augé & Jean-Paul Colleyn, Ekim 2005
24- **KAPİTALİZM**, Claude Jessua, Ekim 2005
25- **BLUES**, Gérard Herzhaft, Kasım 2005
26- **NIETZSCHE**, Jean Granier, Kasım 2005
27- **JEOPOLİTİK**, Alexandre Defay, Kasım 2005
28- **RUS EDEBİYATI**, Jean Bonamour, Mart 2006
29- **BİLİM FELSEFESİ**, Dominique Lecourt, Mart 2006
30- **BUDACILIK**, Henri Arvon, Mart 2006
31- **BABİL**, Béatrice André-Salvini, Nisan 2006
32- **FANTASTİK EDEBİYAT**, Jean-Luc Steinmetz, Nisan 2006
33- **ANKSİYETE VE KAYGI**, André Le Gall, Nisan 2006
34- **ÇOCUK PSİKOLOJİSİ**, Olivier Houdé, Mayıs 2006

35- **SCHOPENHAUER**, Edouard Sans, Mayıs 2006
36- **ANTİK MISIR**, Sophie Desplancques, Mayıs 2006
37- **VİKİNGLER**, Pierre Bauduin, Haziran 2006
38- **VAROLUŞÇULUK**, Jacques Colette, Haziran 2006
39- **SANAT TARİHİ**, Xavier Barral I Altet, Haziran 2006
40- **ROMA İMPARATORLUĞU**, Patrick Le Roux, Temmuz 2006
41- **KIERKEGAARD**, Olivier Cauly, Temmuz 2006
42- **ALMAN EDEBİYATI**, Jean-Louis Bandet, Temmuz 2006
43- **MAYALAR**, Paul Gendrop, Ağustos 2006
44- **MİMARLIK TARİHİ**, Gérard Monnier, Ağustos 2006
45- **DİYABET**, Jean & Charles Darnaud, Ağustos 2006
46- **AVRUPA BİRLİĞİ**, Jean-Luc Mathieu, Eylül 2006
47- **DİLBİLİM**, Jean Perrot, Eylül 2006
48- **AZTEKLER**, Jacques Soustelle, Eylül 2006
49- **DADA VE GERÇEKÜSTÜCÜLÜK**, David Hopkins, Kasım 2006
50- **KÜRESELLEŞME**, Manfred B. Steger, Kasım 2006
51- **HAYVAN HAKLARI**, David DeGrazia, Kasım 2006
52- **HIRİSTİYANLIK**, Linda Woodhead, Aralık 2006
53- **GAZETECİLİK**, Ian Hargreaves, Aralık 2006
54- **EVRİM**, Brian & Deborah Charlesworth, Aralık 2006
55- **İSPANYA İÇ SAVAŞI**, Pierre Vilar, Ocak 2007
56- **YARATICILIK**, Michel-Louis Rouquette, Ocak 2007
57- **FELSEFENİN DOĞUŞU**, Giorgio Colli, Ocak 2007
58- **ANTİK FELSEFE**, Jean-Paul Dumont, Şubat 2007
59- **İNKALAR**, Henri Favre, Şubat 2007
60- **YAZIN KURAMI**, Jonathan Culler, Şubat 2007
61- **SOSYAL VE KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ**, Monaghan & Just, Nisan 2007
62- **SPINOZA**, Roger Scruton, Nisan 2007
63- **TANGO**, Remi Hess, Nisan 2007
64- **İTALYAN EDEBİYATI**, Christian Bec & François Livi, Mayıs 2007
65- **DARWIN VE DARWINCİLİK**, Patrick Tort, Mayıs 2007
66- **SİYONİZM**, Ilan Greilsammer, Mayıs 2007
67- **FOBİLER**, Paul Denis, Ağustos 2007
68- **KLASİK SANAT**, Mary Beard & John Henderson, Ağustos 2007
69- **PLATON VE AKADEMİA**, Jean Brun, Ağustos 2007
70- **HABERMAS**, James Gordon Finlayson, Eylül 2007

71- **FREUD**, Roland Jaccard, Eylül 2007
72- **KAFKA**, Ritchie Robertson, Eylül 2007
73- **FENOMENOLOJİ**, Jean-François Lyotard, Ekim 2007
74- **EROTİZM**, Roger Dadoun, Ekim 2007
75- **TARİH**, John H. Arnold, Ekim 2007
76- **HOMEROS**, Jacqueline de Romilly, Aralık 2007
77- **ARİSTOTELES VE LİSE**, Jean Brun, Aralık 2007
78- **ANARŞİZM**, Colin Ward, Aralık 2007
79- **BİZANS TARİHİ**, Jean-Claude Cheynet, Mart 2008
80- **BARTHES**, Jonathan Culler, Haziran 2008
81- **ŞİZOFRENİ**, Marc-Louis Bourgeois, Haziran 2008
82- **İSLAM**, Dominique Sourdel, Eylül 2008
83- **SANAT KURAMI**, Cynthia Freeland, Eylül 2008
84- **PLATON**, Jean-François Mattéi, Eylül 2008
85- **FEMİNİZM**, Margaret Walters, Ocak 2009
86- **DESCARTES**, Tom Sorell, Ocak 2009
87- **KELTLER**, Venceslas Kruta, Ocak 2009
88- **MAX WEBER**, Laurent Fleury, Temmuz 2009
89- **RETORİK**, Michel Meyer, Temmuz 2009
90- **DEVLET**, Renaud Denoix de Saint Marc, Temmuz 2009
91- **SALSA VE LATİN CAZ**, Isabelle Leymarie, Ocak 2010
92- **FOUCAULT**, Gary Gutting, Ocak 2010
93- **İNSAN HAKLARI**, Andrew Clapham, Ocak 2010
94- **POETİKA**, Michel Jarrety, Mayıs 2010
95- **RUS DEVRİMİ**, S. A. Smith, Mayıs 2010
96- **FOTOĞRAF**, Roger Bellone, Mayıs 2010
97- **GALILEO**, Georges Minois, Ağustos 2010
98- **EPİSTEMOLOJİ**, Hervé Barreau, Ağustos 2010
99- **KEYNES VE KEYNESÇİLİK**, Pierre Delfaud, Ağustos 2010
100- **HEGEL VE HEGELCİLİK**, Jean-François Kervégan, Mart 2011
101- **ERGEN DEPRESYONU**, Henri Chabrol, Mart 2011
102- **MODA**, Dominique Waquet & Marion Laporte, Mart 2011
103- **LOCKE**, John Dunn, Ağustos 2011
104- **KÜRESEL ISINMA**, Mark Maslin, Ağustos 2011
105- **BAROK**, Victor-Lucien Tapié, Ağustos 2011
106- **BHAGAVADGITA**, Anonim, Eylül 2011

107- **HİNDUİZM**, Korhan Kaya, Eylül 2011
108- **İKTİSAT**, Partha Dasgupta, Eylül 2011
109- **SHAKESPEARE**, Germaine Greer, Aralık 2011
110- **SENFONİ**, Rémi Jacobs, Aralık 2011
111- **HUKUK FELSEFESİ**, Michel Troper, Aralık 2011
112- **RAMAVANA**, Anonim, Ocak 2012
113- **DEMOKRASİ**, Bernard Crick, Mart 2012
114- **FRANKFURT OKULU**, Paul-Laurent Assoun, Mart 2012
115- **KİTABIN TARİHİ**, Albert Labarre, Mart 2012
116- **MİT**, Robert A. Segal, Haziran 2012
117- **MODERN ÇİN**, Rana Mitter, Haziran 2012
118- **DÜŞLER**, J. Allan Hobson, Haziran 2012
119- **RÖNESANS**, Jerry Brotton, Kasım 2012
120- **PARANOVA**, Sophie de Mijolla-Mellor, Kasım 2012
121- **KITA FELSEFESİ**, Simon Critchley, Kasım 2012
122- **İDEOLOJİ**, Michael Freeden, Aralık 2012
123- **RÖNESANS SANATI**, Geraldine A. Johnson, Aralık 2012
124- **SOĞUK SAVAŞ**, Robert J. McMahon, Mart 2013
125- **MARX**, Peter Singer, Mart 2013
126- **POSTYAPISALCILIK**, Catherine Belsey, Mart 2013
127- **VUNAN SANATI**, Jean-Jacques Maffre, Haziran 2013
128- **MATEMATİK**, Timothy Gowers, Haziran 2013
129- **PSİKİVATRİ TARİHİ**, Jacques Hochmann, Haziran 2013
130- **ORTAÇAĞ FELSEFESİ**, Alain de Libéra, Ağustos 2013
131- **TASARIM**, John Heskett, Ağustos 2013
132- **TRAJEDİ**, Adrian Poole, Ekim 2013
133- **MODERNİZM**, Christopher Butler, Ekim 2013
134- **KÜBİZM**, Pierre Cabanne, Kasım 2013
135- **SOSVALİZM**, Michael Newman, Kasım 2013
136- **JUNG**, Anthony Stevens, Ocak 2014
137- **KUANTUM**, John Polkinghorne, Ocak 2014
138- **FAŞİZM**, Kevin Passmore, Nisan 2014
139- **KAOS**, Leonard Smith, Nisan 2014
140- **DERRIDA**, Simon Glendinning, Mayıs 2014
141- **MASONLUK**, Paul Naudon, Ağustos 2014
142- **ZEN**, Jean-Luc Toula-Breysse, Ağustos 2014